

2019-2020
5a època
Núm. 6

ARXIV
del Centre Excursionista de Terrassa

des de l'any 1911

**GEOESPELEOLOGIA
DE MURA I CONTORNS**

Per Marc Anglés i Vila
i Christian Montoro i Paredes

LA CULTURA DE LES COVES

Per Joan Pallisé i Clofent

**ELS CURSOS DE GEOLOGIA DE
NORBERT FONT I SAGUÉ (1904-1910)**

Per Enric Aragonès i Valls

**LA COVA DE LES ÀNIMES
(MATADEPERA). DIPÒSITS VOTIUS
DE DENES DEL NEOLÍTIC ANTIC**

Per Artur Cebrià, F. Xavier Oms,
Joan Lleonart i Josep Fígols

**ÀNGEL SALLENTE,
SOCI D'HONOR DEL CENTRE
EXCURSIONISTA DE TERRASSA**

Per Àngel M. Hernández Cardona

SURERES PELS VOLTANTS DE TERRASSA

Per Manuel Vives i Noguera

**EN RECORD D'ANTONI
CAMPÀ I CÒDOL (1879-1951)**

Per Antoni Ripoll i Campà

2019-2020
5a època
Núm. 6

ARXIV

des de l'any 1911

del Centre Excursionista de Terrassa

Publicació periòdica del
CENTRE EXCURSIONISTA
DE TERRASSA

Medalla d'Or de la Ciutat
i Creu de Sant Jordi

Sant Llorenç, 10
08221 Terrassa
(Vallès Occidental)
Telèfon 93 788 30 30
Fax 93 788 69 06
centre@ce-terrassa.cat
www.ce-terrassa.cat

Entitat adherida a:
Federació d'Entitats
Excursionistes
de Catalunya

Federació Catalana
d'Espeleologia

Federació Catalana
d'Esports d'Hivern

Institució Catalana
d'Història Natural
Societat Catalana
de Micologia

Redacció:

Martí Puig i Cabeza,
Eduard Vives i Noguera,
Salvador Vives i Jorba

Els autors dels articles són
els únics responsables de les
opinions i comentaris

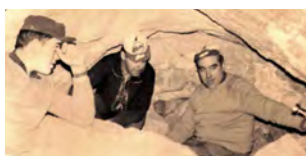
Imprimeix: JM Gràfic, Terrassa
Dipòsit legal: B-5793-1963
Edició març 2021

Geoespeleologia de Mura i contorns

Per Marc ANGLÉS i VILA
i Christian MONTORO i PAREDES

6

La cultura de les coves

Per Joan PALLISÉ i CLOFENT

15

Els cursos de geologia de Norbert Font i Sagué (1904-1910)

Per Enric ARAGONÈS i VALLS

31

La cova de les Ànimes (Matadepera) Dipòsits votius de denes del neolític antic

Per Artur CEBRIÀ, F. Xavier OMS, Joan LLEONART
i Josep FÍGOLS

58

Àngel Sallent, soci d'Honor del Centre Excursionista de Terrassa

Per Àngel M. HERNÁNDEZ CARDONA

82

Sureres pels voltants de Terrassa

Per Manuel VIVES i NOGUERA

91

En record d'Antoni Campà i Còdol (1879-1951)

Per Antoni RIPOLL i CAMPÀ

102

EDITORIALS:

- La Secció d'Investigacions Subterrànies (SIS), 50 anys de bon camí 3
- Un any perdut? 4

CRÒNICA:

- Assemblea General Ordinària i proclamació de nova Junta Directiva 107
- Assemblea General Extraordinària 111
- Miscel·lània 113

LA SECCIÓ D'INVESTIGACIONS SUBTERRÀNIES (SIS), 50 ANYS DE BON CAMÍ

El gener de 1969, l'assemblea del Centre Excursionista de Terrassa, sota la presidència de Joan Altisen, aprovava la creació d'una nova secció: la d'espeleologia, activitat de la qual, es desenvolupava fins aleshores, dins la Secció d'Alta Muntanya. Cal dir, però, que, a la nostra entitat, l'estudi i exploració de les cavitats ja venen de lluny. Des de la fundació del CET, l'any 1910, l'espeleologia ha estat present a moltes de les sortides programades. Les moltíssimes descobertes i exploracions subterrànies, així com els diferents estudis realitzats, queden reflectits a les pàgines del nostre Arxiu. I des d'aquestes ratlles volem esmentar amb orgull el nom del seu principal promotor: Domènec Palet i Barba.

Després de la guerra civil espanyola, el gran impuls de l'espeleologia sorgí gràcies a molts grups i seccions, la majoria d'ells –per a no dir tots– integrats dins les entitats excursionistes.

I així fou com a casa nostra, un grup de persones força nombrós i actiu, cap a finals de la dècada dels anys seixanta del segle passat, lluità per poder aconseguir dins el CET una secció dedicada exclusivament a l'espeleologia: la SIS (Secció d'Investigacions Subterrànies).

No és moment d'esplaiar-nos mencionant i comentant totes les fites aconseguides. Només cal veure la intensa i continuada activitat feta fins ara i també els nombrosos treballs publicats tant a casa nostra com a d'altres llocs. Però hi ha una altra cosa molt important: la SIS ha aconseguit que diverses generacions se sentin identificades amb l'esperit inicial de la Secció i se sentim orgulloses de la bona sintonia que hi ha entre les moltes persones que hi han passat.

I què volem de cara el futur? Doncs una cosa molt concreta i important: que continuï la bona línia empresa pels seus impulsors. La inèrcia obtinguda durant aquests cinquanta anys segur que no s'aturarà i ens conduirà a bons resultats, tant a nivell científic, com esportiu o de bona amistat i sintonia entre tots plegats.

Aquest número de l'Arxiu que teniu a les mans vol retre un petit homenatge a l'espeleologia, que tant protagonisme ha tingut a la nostra entitat des dels seus inicis, i també a la SIS, dedicant bona part dels articles a temes espeleològics que de ben segur seran de l'interès per a tots els lectors.

UN ANY PERDUT?

Teniu a les vostres mans un número doble de l'ARXIV corresponent als anys 2019 i 2020, a l'edició del qual gairebé ens hi hem vist obligats per la dràstica reducció de l'activitat a causa de la crisi sanitària originada per la COVID-19, i que com en molts d'altres àmbits ha fet que pràcticament puguem donar l'any 2020 com a perdut.

Amb responsabilitat però amb impotència (i fins i tot un xic de ràbia), hem hagut de cancel·lar gairebé totes les sortides, que amb il·lusió programem les diferents vocalies i seccions. Suspendre conferències, projeccions i demés actes, per la limitació en l'aforament de les sales, i reduir a la mínima expressió el caliu de la nostra seu social, que de forma espontània es genera quan socis i sòcies de diferents edats i en diferents dies i hores de la setmana, troben en el CET un punt d'encontre per preparar sortides, escalfar els dits al rocòdrom, o simplement s'hi acosten amb l'esperança de trobar algú per fer-la petar. I el que és més important de tot. Al llarg de l'any, gairebé totes i tots hem perdut persones properes, lligades o no al CET, a causa o no del maleït microbi, però que en tots els casos ens ha pres la possibilitat d'acomiarar-nos-hi degudament o donar escalf als seus familiars.

Dit això, i si per un moment podem abstreure'ns dels greus costos socials i econòmics que la pandèmia ha provocat, creiem que és possible trobar a tots els nivells i a totes les escales algun ensenyament positiu d'aquesta crisi sanitària, per modest que sigui, més enllà de la gran tasca desenvolupada pel personal sanitari i d'altres rams, de les mostres de solidaritat que aquí i allà han florit, o de la frenètica cursa portada a terme per part de científics i científiques d'arreu del món en la recerca d'un vaccí, compartint en xarxa uns coneixements que en d'altres moments s'haurien guardat per glòria pròpia.

En el nostre àmbit, el de l'excursionisme, un cop obert l'estricta confinament domiciliari dels primers mesos, hem pogut redescobrir una primavera vestida amb uns colors intensos com mai. Atònits, hem pogut assistir al despertar de la consciència d'una bona part de la nostra societat de la necessitat del contacte amb la natura, i que els ha portat a valorar la bellesa d'uns rodals de la ciutat a la qual molts vivien d'esquena. Per als excursionistes, el gradual desconfinament, primer municipal i després comarcal, ens ha convidat a recórrer uns indrets de proximitat, alguns també desconeguts per a molts nosaltres, al ser només indrets de pas d'uns objectius sempre més llunyans i ambiciosos. Tots plegats hem pres consciència que potser no cal donar voltes pel món cremant querosè, per recórrer indrets distants durant uns dies o fins i tot unes hores, per donar sentit a les nostres vides.

I el que és més important de tot. Que la COVID-19 és tan sols un avís. Que

moltes altres pandèmies la seguiran si continuem cremant els recursos de la manera que ho estem fent, que ens aboca a un canvi climàtic segur, a una destrucció d'hàbitats i a una pèrdua de la biodiversitat alarmants, només per satisfer unes necessitats presents no sempre justificades, sense pensar en les generacions futures.

Si no hem après res en aquest sentit, aleshores i només aleshores podrem dir que efectivament ha estat un any un any perdut, i que el nostre futur com a espècie no és gaire esperançador.

Terrassa i la Mola vistes des de la Serra de Can Missert.

GEOESPELEOLOGIA DE MURA I CONTORNS

Per Marc Anglés i Vila i Christian Montoro i Paredes

Fotografia de la Mola, on es pot observar l'alternança dels dos tipus de conglomerats.

Introducció geològica

El massís de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac està format per conglomerats, gresos i lutites d'edat eocena, disposats en nivells lleugerament inclinats cap al NW.

Es poden distingir dos tipus de conglomerats, uns de constituents variats i altres de components predominantment carbonàtics (composició Ca CO_3).

Els conglomerats de constituents variats formen potents paquets que arriben als 80-120 metres de gruix. Els nivells de conglomerats més carbonàtics assoleixen fins als 20-25 metres, i tenen un comportament més rígid i resistent a l'erosió. Això provoca la formació de cingleres al seu favor.

Els gresos i lutites es troben intercalats en els nivells conglomeràtics, assolint gruixos més importants cap al NW, producte de l'evolució natural de l'antic sistema sedimentari.

El comportament del subsol al massís és de tipus càrstic, el que implica la infiltració i circulació de les aigües a través de les fissures de la roca, i la dissolució dels seus components. És a partir de l'eixamplament d'aquestes discontinuïtats com es desenvolupen les cavitats.

Els conglomerats de components carbonàtics tenen una densa xarxa de fractures, gràcies a la seva naturalesa rígida. A favor d'aquests nivells s'han desenvolupat la majoria de les coves del massís i varis petits avencs.

Els conglomerats de constituents variats es troben menys fracturats, donada la seva menor rigidesa. No obstant, les fractures de major rang travessen varis nivells conglomeràtics, de manera extensa i profunda. A partir d'aquestes fractures grans s'han excavat els avencs de més fondària de la muntanya.

A principis del Quaternari l'activitat càrstica es concentrava a les actuals parts altes del massís, donat que el relleu es trobava menys excavat. Allà, es va desenvolupar una xarxa de cavitats important, que ara pràcticament s'ha dessecat. Les coves i avencs que es visitaran al llarg de l'excursió en representen un exemple.

Cova de Mura

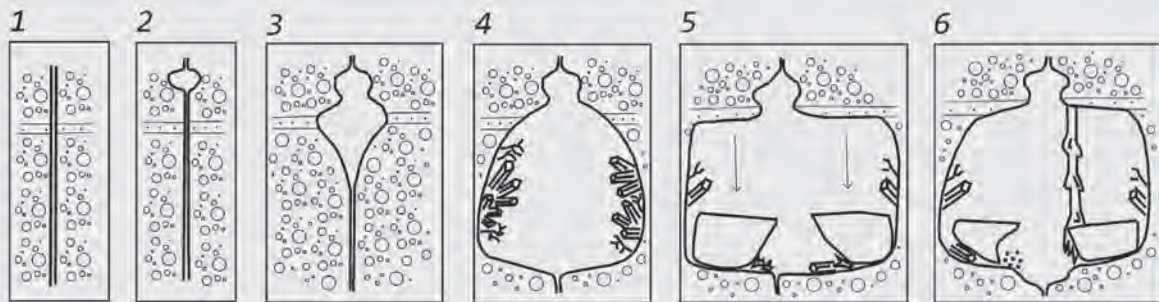
La cova de Mura es troba al terme municipal del poble que li dona nom, dins del massís de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac, a la Serralada Prelitoral Catalana. Les seves coordenades (UTM 31N ED-50) són: 414.677 m (X) i 4.615.707 m (Y).

Degut a les restes arqueològiques de diferents èpoques trobades a l'interior de la cavitat (Llopis, 1934), es coneix que ha estat utilitzada per l'home des de temps

prehistòrics. Una cova tan ben coneguda per homes d'èpoques ben diferents segur que ha satisfet diferents necessitats segons la realitat de cada moment. Avui dia representa un important punt turístic on hom pot gaudir de l'espeleologia i conèixer així un interessant exemple de geologia càrstica.

En les figures que hi ha a continuació es pretén il·lustrar la història geològica de la cova de Mura (Llopis, 1934), és a dir, l'evolució morfològica que ha patit la cavitat des de que es va formar fins a l'actualitat seguint diferents estats.

Història geològica:

Estatges d'evolució morfològica de la cova de Mura.

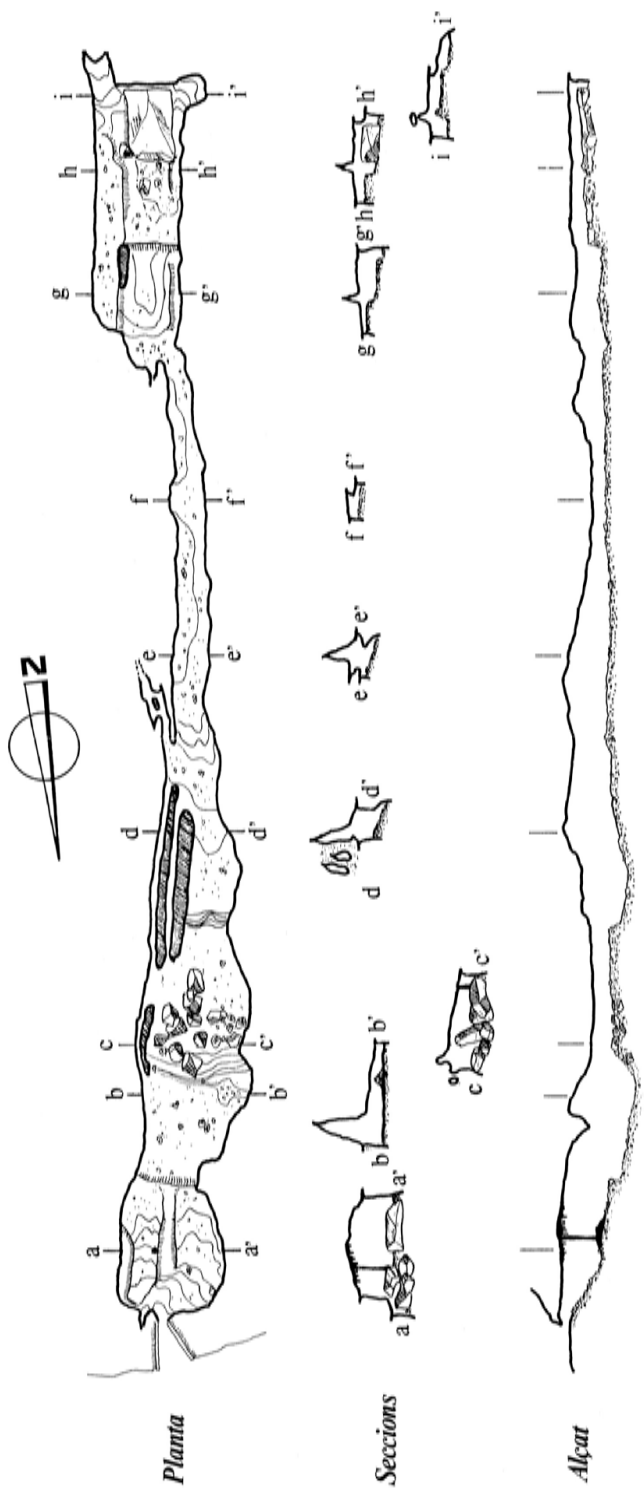
Estatge 1: Formació d'una fractura vertical d'orientació NNE-SSW degut a esforços tectònics. Aquesta fractura s'estructura en un nivell conglomerat de Sant Llorenç intercalat esporàdicament amb capes decimètriques de gres.

Estatge 2: En un punt de la fractura l'aigua d'infiltració comença a circular confinada i excava un conducte d'ordre mètric i de secció circular. Les evidències actuals d'aquest estatge s'han de buscar al sostre de la cova. Les marmites invertides i el paleosifó que es troba al corredor intermig són especialment remarcables. Aquestes formes càrstiques en cavitats representen senyals clares de que en un temps l'aigua hi circulava a pressió.

Estatge 3: Degut a una reducció del flux, l'erosió en un estatge 3 es dona excavant en vertical i horitzontal; el flux passa de circular a pressió a fer-ho lliure.

Estatge 4: La cavitat creix notablement en volum, i és aquí on comencen a formar-se les primeres mineralitzacions, de calcita i aragonita, afavorides també per la disminució de la quantitat d'aigua que hi circulava. Durant aquesta fase l'aigua podria haver tingut períodes tant de cert entollament com de circulació lenta. És imprescindible oferir aquestes condicions de tranquil·litat per tal de que les cristal·litzacions poguessin desenvolupar-se abundantment.

Estatge 5: Es produeixen els principals ensorraments de la cavitat. Blocs d'entre 1 i 2 metres d'alçada es desprenen del sostre a banda i banda de la fractura principal. Aquests ensorraments es van produir a la cambra de l'entrada i a l'última. La causa d'aquest fenomen l'hem de buscar en la presència de capes de gres lutític horitzontals que, amb l'ajuda de les aigües d'infiltració, van actuar com a nivells de feblesa. La conseqüència directa dels ensorraments va ser el trencament de moltes de les mineralitzacions prèvies.

COVA DE MURA

MURA (EI Bages)

Topografia de Salvador Vives, Jaume Comelles i Pere Verdien
S.L.S. - 20 de març de 1971

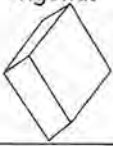

Recorregut: 184 m

Estatge 6: L'últim estatge modela la cavitat tal i com la coneixem avui. Aquesta fase té un comportament dual ja que provoca tant erosió com sedimentació i formació d'espeleotemes. L'efecte erosiu és especialment remarcable a l'última cambra i s'identifica per la incisió en la part inferior central d'aquesta sala que segueix la direcció de la fractura. Aquest fenomen ha estat produït per la circulació d'aigua. Aquest flux també va provocar la deposició de sediments detrítics fins que avui encara romanen. Un altre tret que corrobora la presència d'aquest flux són les marques d'erosió al peu dels blocs ensorrats de l'estatge previ. A la cambra de l'entrada, per altra banda, l'última fase evolutiva va produir la formació d'espeleotemes en forma de columna, colada o estalactites i estalagmites cimentant així els antics blocs ensorrats.

Segons escrits antics (Palet, 1911), la descoberta de la Cova de Mura en temps recents no va ser evident ja que la seva boca es trobava obstruïda per derrubis i vegetació. Aquests derrubis podrien haver-se originat tant pels ensorraments propis que va patir la cavitat i que abans han estat exposats, com per sediments acumulats per l'erosió del vessant.

La particularitat de la cova de Mura: l'aragonita

MINERAL	FÓRMULA QUÍMICA	SISTEMA CRISTAL·LÍ	ASPECTE EN AVENCs I COVES	INTERÈS ECONÒMIC
<i>Calcita</i>	<i>CaCO₃</i>	<i>Trigonal</i> 	<i>Concrecionat (estalactites i estalagmites per exemple)</i>	<ul style="list-style-type: none"> · Òptica, com a prisma polaritzant. · Construcció, ciment principalment. · Metal·lúrgia, com a fundent.
<i>Aragonita</i>	<i>CaCO₃</i>	<i>Ròmbic</i> 	<i>Concrecionat, prismàtic, fibrós, acicular i coral·loide</i>	<i>Sense interès econòmic. La varietat alabastrina es fa servir com a pedra ornamental i els cristalls ben desenvolupats per col·leccionisme.</i>

Quadre explicatiu dels polimorfs del carbonat càlcic.

Que gran nombre dels espeleotemes de la cova de Mura estiguin formats per aragonita és un fet que fa d'aquesta cavitat un sistema subterrani singular. Tots els espeleotemes calcaris possibles en una cavitat provenen de la precipitació química a partir de solucions aquoses carbonatades. Com a norma general, el mineral que s'espera obtenir a partir d'aquesta precipitació és la calcita. De solucions aquoses carbonatades, només sota una condició molt concreta d'equilibri químic, els cristalls resultants de la precipitació seran d'aragonita i no de calcita. Aquesta condició és la presència d'ions com l'estronci, el plom o el zinc a la solució. Aquests elements dintre d'una solució carbonatada han estat demostrats ser la causa de les mineralitzacions d'aragonita en cavitats subterrànies (Mottana, A. et al., 2003). Els còdols granítics i metamòrfics que incorpora el conglomerat de Sant Llorenç, rentats per l'acció de les aigües, són una possible font de metalls pesants com els citats anteriorment. A més, és creu probable

que en el zona on es troba la cova de Mura la concentració d'aquests elements químics sigui anormal respecte de la resta del massís.

Avenc dels Codolosos

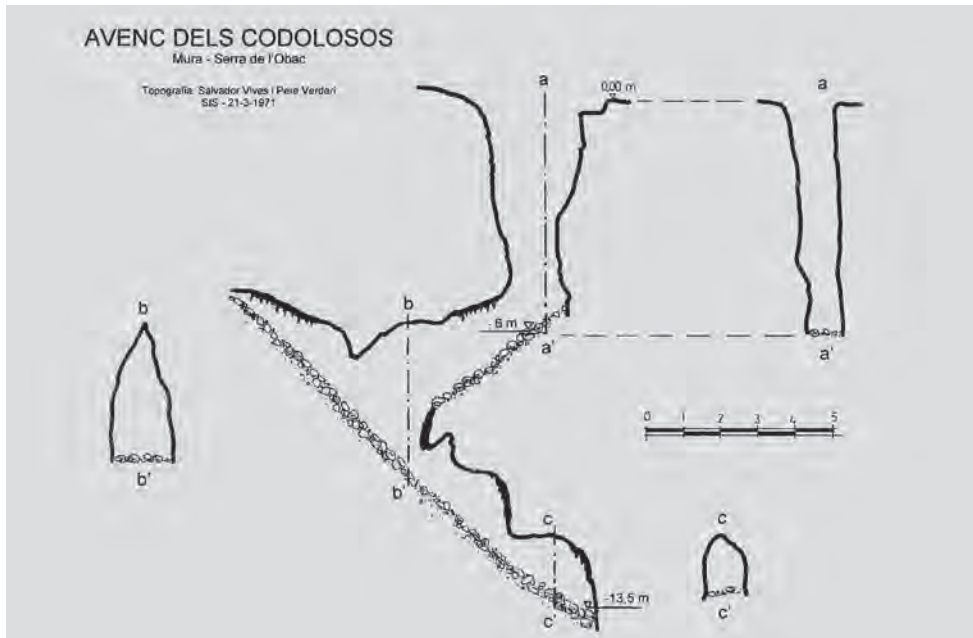
La cavitat es troba en el pla del Codolosos, a uns 50 metres a l'est del camí que baixa del coll de Boix cap a Mura.

L'avenc es desenvolupa en conglomerats de constituents variats, a favor d'una única petita diàclasi de direcció NNE-SSW. En fotografia aèria es pot constatar que no existeix relació directa de la cova de Mura amb l'avenc dels Codolosos a través de la mateixa diàclasi. Tot i ser fractures paral·leles, aquesta es troba més a l'est respecte l'altra i és de dimensions més reduïdes.

Al peu del pou d'entrada l'avenc dels Codolosos hi ha una inclinada rampa formada per blocs encastats en la mateixa fissura i terra acumulada. Poc més avall, unes concrecions en forma de colada recobreixen el darrer ressalt. A sota de tot plegat, ha quedat una curta galeria que arriba a la part més profunda de l'avenc. En el sentit oposat, es pot continuar uns metres més per la diàclasi, estrenyent-se cap endavant i en alçada. Del sostre penegen petites estalactites formades pel degoteig de l'aigua, mentre que el terra és reomplert per blocs i còdols.

Boca d'entrada a l'avenc dels Codolosos.

Avenc i cova de l'Era dels Enrics

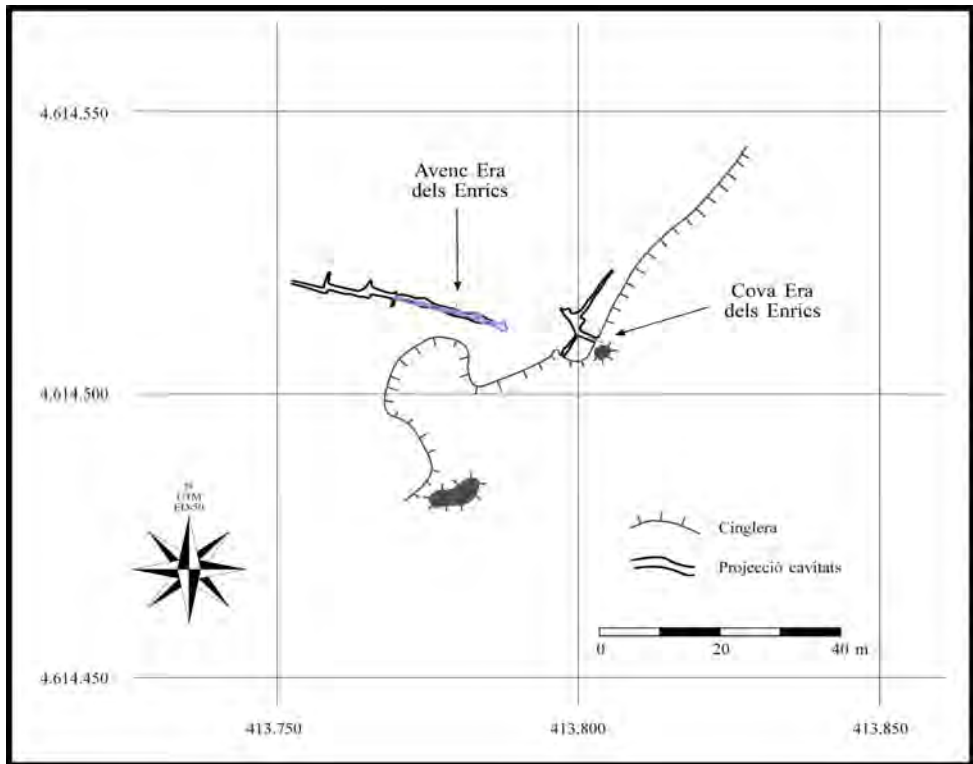
Aquestes cavitats es troben a la carena que baixa cap al SW de l'Era dels Enrics, a uns 160 metres del camí de coll de Boix a Puigdoure.

L'avenc i la cova es desenvolupen íntegrament en conglomerats de components carbonàtics, a favor d'una xarxa perpendicular de diàclasis de direcció WNW-ESE i NNE-SSW.

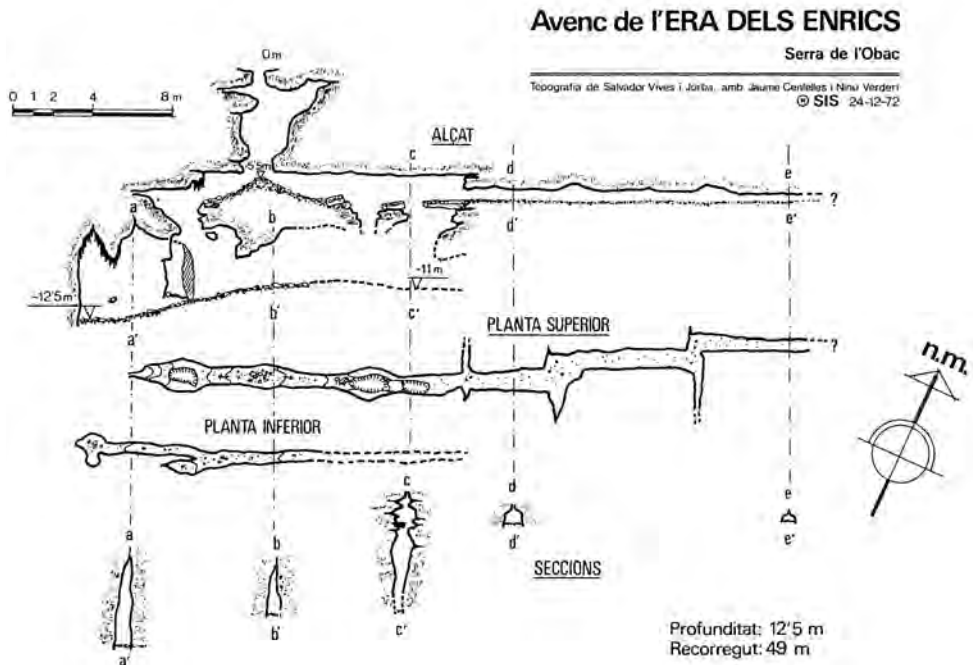
L'avenc s'estructura principalment a favor d'una diàclasi d'orientació WNW-ESE. A mitja profunditat es desenvolupa una galeria per l'acumulació de sediments diversos despresos de l'erosió de les parets. A més, en algunes parts del terra ha concretionat una crosta carbonatada plana de gruix centimètric, contribuint a consolidar el pis. Per un parell o tres de punts es comunica amb la part baixa de la cavitat, on el terra ja es troba tot ple de blocs i còdols. Tant cap al WNW com al ESE, la fissura es va estrenyent fins a fer-se impracticable.

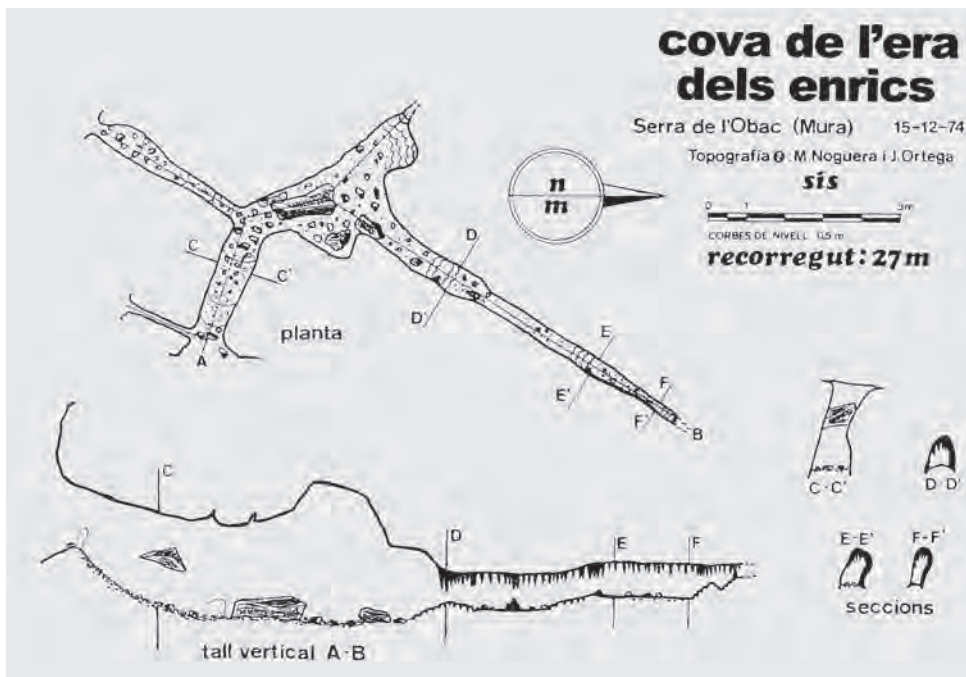
La boca de la cova es troba en la mateixa cinglera que forma el nivell de conglomerat carbonàtic, i per accedir-hi cal baixar entre la paret i una petita agulla. Es desenvolupa principalment a favor de la família de fractures NNE-SSW, amb galeries paral·leles al cingle. Seguint la família de diàclasis WNW-ESE, s'endinsa uns 8 m en direcció a l'avenc de l'Era dels Enrics.

Projectant en un mateix plànol la planta de les 2 cavitats referenciades en coordenades UTM (fig. 5) es pot constatar com la galeria inferior de l'avenc queda a uns 10 m de la cova de l'Era dels Enrics. Durant l'excursió organitzada per en Palet el segle passat (Palet, 1911), ja van poder comprovar acústicament la proximitat d'ambdues cavitats, batejant el conjunt com "avenc-coves Terrassa". Molt probablement hi hagi comunicació a través de la pròpia xarxa de fractures, però de forma impracticable per l'home.

Projecció en planta de l'avenç i la cova de l'Era dels Enrics.

BIBLIOGRAFIA

INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA (2010) Ortofotomapes 1:2.500. [Data consulta: 06/04/2011] Disponible a internet: < <http://www.icc.cat/vissir3/> >

LLOPIS LLADÓ, N. (1934) Cova de Mura. Sota Terra. Butlletí del Club Muntanyenc Barcelonès 21. Barcelona.

MOTTANA, A., CRESPI, R. i LIBORIO, G. (2003) Minerales y Rocas. Grijalbo. Barcelona.

PALET BARBA, D. (1911) Excursió Geològica i Espeleològica a Mura i contorns. Arxiu d'estudis del Centre Excursionista de Terrassa, vol. I i II. Terrassa.

TÀPIAS, Q. (2011) Sant Llorenç del Munt. [Data consulta: 11/04/2011] Disponible a internet: < <http://santllorencdelmunt.com> >

LA CULTURA DE LES COVES

El grup d'Arqueologia del Museu Arxiu de Montblanc entre els anys 60 i 70

Per Joan Pallisé i Clofent

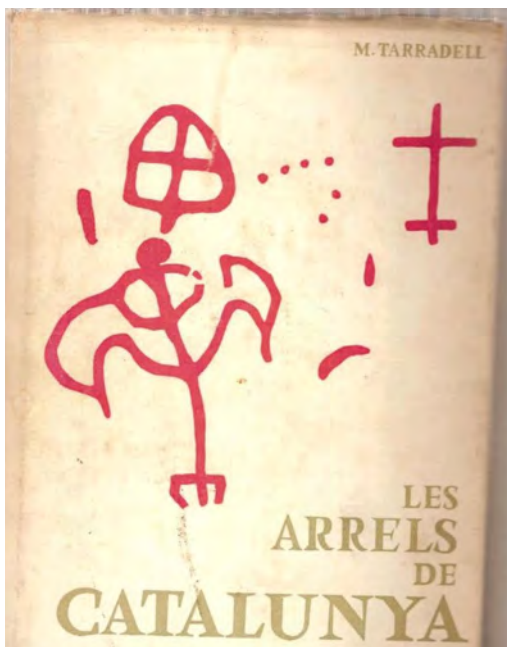
L'autor ens presenta un article del llibre "La cultura de les Coves", actualment en procés d'elaboració. El treball està basat en una entrevista inèdita que parla per ella mateixa, desfa alguns malentesos i aporta informació sorprenent d'uns anys i unes activitats força desconegudes del que fou un grup d'amateurs afeccionats a l'arqueologia.

Presentació

Ja fa quasi bé 20 anys que empenquérem un antic projecte; es tractava de tornar a visitar totes les coves i avencs que coneguérem a la nostra joventut i explorar-ne d'altres de noves, amb l'objectiu de confeccionar les fitxes d'un recull de cavitats singulars de les Muntanyes de Prades i alhora ressaltar les troballes d'aquell grup d'adolescents a inicis dels anys seixanta. Fou a partir del nucli inicial que es constituïria el Grup d'Investigacions Espeleològiques de Montblanc (GIEM), al qual s'hi anirien incorporant noves generacions de joves montblanquins.

Poc a poc el gruix dels treballs i la preparació de diverses publicacions, feu que agafés cos la idea de convertir-ho en un llibre, on a banda de ressaltar els treballs propis, hi afegiríem els nous estudis desenvolupats al llarg dels anys, per una munió de grups i espeleòlegs catalans.

A mesura que la redacció de fitxes, registres, plànols, documents i records anava guanyat cos, ens calia trobar-li un títol adient. Dels molts que ens vingueren al cap, finalment ens decantàrem per "La Cultura de les coves", denominació que gaudia d'una llarga tradició al país pel motiu que havia estat adaptat pel pare de l'arqueologia catalana P. Bosch i Gimpera (1891-1974), allà pels anys vint del segle passat. Val a dir que el mot ens fou donat a conèixer pel memorable llibre de M. Tarradell (1920-1995) "Les arrels de Catalunya". A nosaltres ens colpia el seu caràcter ambigu que ens permetia donar-li un doble significat, doncs si bé el rètol fou referit a un determinat període de la prehistòria, el seu significat dual tanmateix ens ofería la possibilitat de referir-nos a un conjunt d'elements culturals (geogràfics, toponímics, geològics, biològics,...) que d'una manera més o

Portada de les arrels de Catalunya de M. Tarradell. Imatge de la portada, pintures de mas d'en Carles (Rojals).

Quim Masdeu i autor de l'entrevista.

menys subtil van impregnant i estratificant-se en la personalitat dels qui hem gaudit de l'activitat espeleològica.

El llibre consta d'un capítol d'entrevistes realitzades a persones de Montblanc, Valls i Reus, amb els quals tinguérem relació per les seves activitats arqueològiques, o espeleològiques, d'entre les quals hem seleccionat la que presentem a l'article.

En plena dictadura cap a finals dels anys 50, en un moment que el franquisme ens negava l'herència, la cultura i la llengua, a Montblanc, a l'igual que a tantes altres contrades de Catalunya, es va constituir un nucli de persones que endegaren una callada i subtil tasca en l'intent de redreçar el país. Durant aquells anys de plom, foren moltes les persones que confluïen cap a entitats com els centres excursionistes, o a l'entorn de diverses entitats com els museus, on podien desplegar-se diverses seccions (sardanes, cine club, arqueologia,...).

L'entrevistat, persona discreta, autodidacta, amb molta imaginació i entusiasme, confluí amb un grup reduït de similars característiques, a una de les seccions cabdals per la creació del Museu Arxiu de Montblanc i Comarca, ens referim a la Secció d'Arqueologia.

En Joaquim Masdeu i Bayarri (1919-2015) entre moltes altres virtuts, tingué bona cura d'escriure i enregistrar la data de les activitats i troballes; documents que ha conservat la seva família, els quals inclouen notes personals, dates de les activitat, esquemes i dibuixos, etc. si bé a banda d'aquest bon hàbit, una de les característiques més destacades pel nostre grup fou que, tot i la diferència d'edat, immediatament ens va acollir, passant a convertir-se en una mena de "mestre": *d'aquella mainada que tenia la mania de posar-se a tots el forats.*

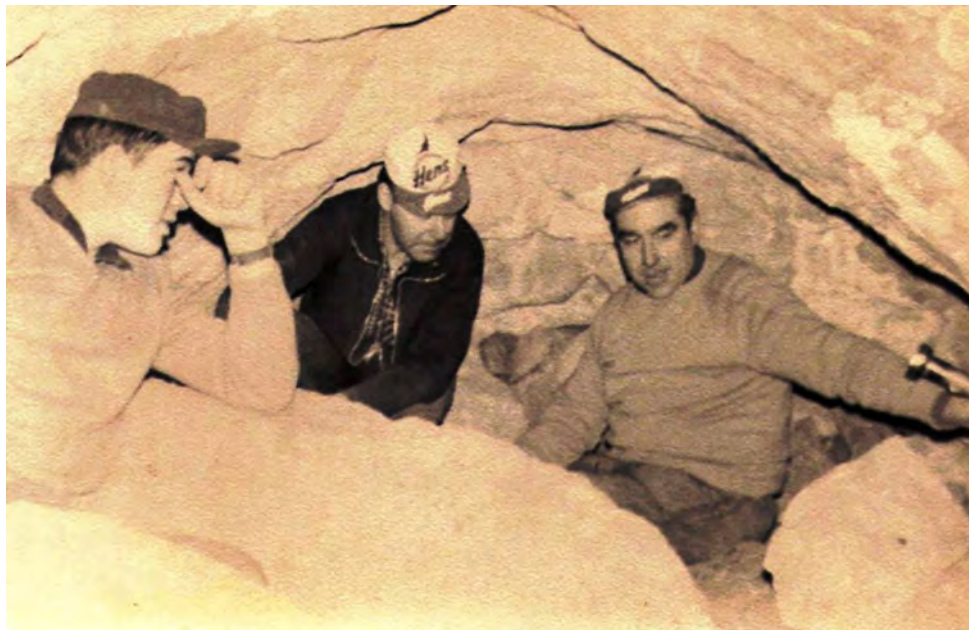

Els germans Masdeu i el Castellví fill, una nit al Museu.

El grup inicial es reunia els dimarts a la nit al museu per parlar obertament de tot d'allò que no es podia, mentre enganxàvem fragments de ceràmica, comentàvem troballes, tot descobrint-nos els nostres orígens arqueològics i històrics, amb un transfons tímidament polític; converses que continuàvem l'endemà al Club Excursionista, mentre preparàvem excursions i exploracions que ens permetrien gaudir de petits espais de llibertat.

Aquell grup de més edat realitzà de forma lúdica i apassionada nombroses sortides amb descobertes i "excavacions", acceptant ràpidament als més

joves a partir del moment que els hi portarem els primers materials prehistòrics de la cova de Nerola, de la Ginesta i del Racó d'Hospital. A fi de contextualitzar el moment, abans de què algú s'escandalitzi, cal esmentar que aquella activitat que anomenàvem "excavacions" no tenia res a veure amb les sofisticades tècniques i equips dels professionals de l'arqueologia; aquells anys es reduïa a remenar la terra i els blocs de roca en busca de restes de sílex, ceràmica, ossos treballats, collarets i altres peces que ens reclamaven l'atenció. Tal forma d'actuar, a l'actualitat seria contemplada com la destrucció d'un jaciment i fins i tot seria considerada com un delicte; si bé com a descàrrec podríem dir que fins i tot personalitats com el Dr. Salvador Vilaseca de Reus

Una tarda d'excavacions a la cova del Calobre de la font de la Ginesta.

(1896-1975), entre molts d'altres, s'havien caracteritzat per realitzar poques excavacions "metòdiques", com de fet ens ha confessat algun arqueòleg.

Val a dir que tot i la proximitat entre Reus i Montblanc, el Dr. Vilaseca se'ns apareixia com rival del grup tal i com percebreu a l'entrevista, si bé la diferència fonamental entre ell i el grup del Museu de Montblanc, a banda d'una major professionalització, era que notificava regularment les seves troballes a diverses publicacions, mentre les del grup de Montblanc quedaren en l'anonimat. Així doncs, potser hauríem de pensar-nos-ho una mica abans de qualificar frívolament aquelles activitats com de "furtives" com s'ha esmentat en algun document i com a descàrrec, s'ha de dir que tots els materials trobats sempre eren dipositats i preparats al Museu, per formar part de la seva col·lecció, la qual fins el dia d'avui només ha estat estudiada de manera força parcial.

Amb el pas dels anys, d'aquell grup inicial ja quasi bé no hi resta ningú, motiu pel qual aquesta publicació voldria representar un petit homenatge per a tots ells; si bé comprovareu com l'entrevista manté un interès i vigència especial, alhora que conté força informació inèdita i alguna afirmació punyent. Actualment que ha tornat a ser notícia la cova de les Aigües, de l'Espluga de Francolí, per la descoberta de diversos gravats atribuïts al període magdalenianà? (Paleolític Superior), sembla una bona ocasió per recordar la frescor i les paraules d'un "arqueòleg amateur", durant la que fou una de les primeres exploracions a la cova amb intencionalitat arqueològica.

Entrevista realitzada el 25 de setembre de 2010

P1. Bona tarda Joaquim, el motiu de la trobada és per comentar de manera informal sobre el conjunt d'activitats desenvolupades pel "grup d'arqueologia" del Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca¹, tal com es deia llavors. A fi de que no es perdin tots aquells treballs i amb la voluntat d'incloure-les al llibre de la Cultura de les Coves, podríem començar recordant quins varen ser els orígens i antecedents del grup d'arqueologia a Montblanc.

R1. Els fundadors del Museu fórem un grup reduït de montblanquins en un moment que no hi havia gaires recursos econòmics per mantenir el seu funcionament. En concret el Rafael Alfonso va aconseguir que el seu germà cedís una casa prou senyorial de la seva propietat per fer-hi el Museu, local que encara avui és part de l'edifici actual. El J. M. Jàvega, que era el tresorer estava espantat per que no hi havia diners i al tirar endavant el projecte hi havia moltes factures per pagar, llavors es va recórrer a l'Anton Andreu de "Cal Celdoni" que feia de president i va aconseguir recursos per a poder pagar els deutes, si bé no teníem massa clar d'on sortiren els diners. El Museu ha d'estar-li agraït pel seu gest.

El Grup d'arqueologia eren només 5 persones a part del meu germà Carles i jo, també el formaven els germans Torrell i el Ll. Castellví. La secció arqueològica fou formalment constituïda el 12 de juny de 1960, si bé les nostres activitats havien començat uns vint anys abans. No fou fins uns anys després que s'hi afegí el Maties Solé, si bé mentrestant cap a meitat dels seixanta vàreu aparèixer una nombrosa mainada, entre els que hi havia el meu fill i tu mateix. Sempre us contemplàrem amb molt bons ulls i esperança atès el nombrós grup de nois mobilitzats i l'entusiasme que dúieu.

P2. Bé, no deixa de sobtar que una època amb tantes penúries econòmiques, polítiques i culturals, amb una forta repressió contra tot allò que tingués un caire de "catalanisme", a la nostra

¹ Actualment Museu Comarcal de la Conca de Barberà.

Edifici del Museu Comarcal de la Conca de Barberà.

població hi esclatessin tantes activitats interessant i importants que han estat la llavor per moltes de les conquestes aconseguides. De vegades s'ha dit que el Museu era un nucli de resistència cultural (i prepolític) dels qui vàrem perdre la guerra civil².

R2. Això no és totalment cert, doncs entre els fundadors i la gent que allí ens relacionàvem hi havia també gent de dretes, existint una bona coexistència de tothom. Aquells anys mai vàrem parlar gairebé de res que fes referència directa a la política; si bé és cert que vàrem rebre algun estirabot, com per exemple quan una “personalitat” de Montblanc, cap allà a l’any 1952 denuncià al grup del Museu, per ser una colla de “rojos”.

P3. *Em sembla interessant haver clarificat aquest aspecte per evitar “idealitzacions” històriques que podrien fer-se a posteriori. Ens faries un repàs cronològic de les activitats més rellevants, encara que sigui d’una manera informal, a fi que ens traspassis referències i dates, atès que la major part de les recerques i troballes no van estar mai publicades i podria esdevenir que amb el pas dels anys, bé per desmemoria real, o interessada, apareixen mèrits indeguts a qui no li pertoca. És en aquest sentit que caldria deixar reflectides les principals troballes del grup, més en el sentit de les localitzacions que d’una relació exhaustiva de les caixes i objectes de materials concrets, que vull creure encara existeixen en algun indret del Museu, o alguna de les institucions arqueològiques que hi ha a la província. No deixa de sobtar què actualment amb més recursos materials i coneixements especialitzats, fins el moment ningú hagi fet una descripció, ni estudiat amb certa profunditat aquells materials.*

R3. Bé, tot i que nosaltres ja teníem el paratge de la font de la Ginesta, la primera troballa força important fou una mica més enllà del límit d’actuació de la Conca on actuàrem quasi exclusivament. D’alguna manera ens assabentàrem que el Dr. Vilaseca havia estat a Rocallaura i que en algun indret havia localitzat un esquelet i un punyal de sílex, així aprofitant que anava un familiar del Rafael Alfonso, que era venedor d’assegurances a aquesta localitat, em va deixar que l’acompanyés (03/06/1960).

Un cop arribat al poble, vaig anar a veure al rector Sr. Eugeni Ferrer, que era una persona afeccionada i ben documentada, la qual em mostra una peça de pedra negra i

² Afirmació escoltada a algún historiador local.

cilíndrica que tenia molt bona pinta. Al preguntar-li sobre la seva procedència m'indicà uns camps de les afores, que quan els llauraven es veien tres taques fosques al terra. Encara vaig tenir temps d'arribar-m'hi i ràpidament vaig localitzar alguns fragments de ceràmica grollera i el que semblava podia ser un hàbitat prehistòric, adonant-me molt ràpidament que l'indret es mereixia una atenció especial.

Així vaig engrescar a realitzar-hi una "expedició" (04/12/60) engrescant aquest primer cop a més persones, doncs també hi participaren l'Anton "Celdoni" i el M. Solé, a banda dels qui formàvem el grup. Aviat, quan començarem a excavar aparegueren materials diversos i tant fou així, que les troballes foren profitoses, aconseguint molts vasos i gerros de ceràmica, destrals de pedra polida, fusos de teler, una carcassa de fogó,... tot i lo rústic de la metodologia d'aquells temps, fins i tot varen fer-se quadrícules per l'excavació i bona part d'aquell material pot veure's encara avui exposat a les sales del Museu. També ens assabentàrem d'una possible sepultura megalítica, que en aquells moments era la més meridional de Catalunya, que dissortadament el propietari del camp havia trencat a cops de mall per fer-ne una paret de marge.

Carnet Secció d'Arqueologia.

Cova de les Aigües.

Amb l'enrenou que la troballa representà, se'n va assabentar l'arqueològic de Lleida i es va queixar de manera oficial, motiu pel qual no hi vàrem poder anar més. Després, com tant sovint passa al nostre país, sembla que ells tampoc i feren res.

Un altra fita sense acabar fou també el cas de les sepultures de Lilla. A l'abril de 1960 anàrem de recerca a la vinya del Ticó, el qual ens havia comunicat com a un camp orientat cap a Montblanc hi sortien unes lloses de pedra estranyes; essent aquesta informació motiu més que suficient perquè ens engresquéssim i anéssim ben "armats" de pics, pales, cabassos, ... però un cop allí localitzàrem i obrírem dues o tres sepultures, ben formades amb lloses, si bé només hi aparegueren els esquelets, sense cap altre objecte. No va quedar mai clar de quin període podien ser, si bé un arqueòleg de Barcelona ens comentà que era important la posició-direcció del crani. Efectuàrem les notes corresponents i els dibuixos, però no sabem que allí hi tornés mai més ningú i ara, potser seria difícil de localitzar.

Seguint una tradició arqueològica que inaugurà el Dr. Vilaseca, efectuàrem algunes sortides per recollectar material a diversos "tallers de sílex", cap a la zona del riu Anguera a prop dels molins de la Vila el desembre de 1959 i a l'entrada de la Vall. El Javega en un d'aquests tallers va trobar una bonica peça de sílex dentada que podia ser d'una falç i la va mostrar a ell, en Vilaseca va demanar-li pel seu estudi, però com sembla sovint passa dins el món de l'arqueologia, aquesta peça mai més va tornar.

Ben diferent fou el cas de la Cova de les Aigües³ (finals de 1956 i principis de 1957, també un altra exploració el 1959), a l'Espluga on hi anàrem mig d'amagatotis diverses vegades, pràcticament des del moment de la seva descoberta i abans que el Dr. Vilaseca n'agafés l'exclusivitat. Quan arribàrem al lloc de la cova on es troba el riu, allí on fa un pronunciat revolt i una mena de platja, ens la trobarem plena de material prehistòric "com si haguessin acabat de fer l'arròs una dia abans" i al marxar ho haguessin deixat allí tot escampat. A diversos punts al terra hi trobàrem molt de material i fins a les gateres de l'entrada on hi destacà una peça amb lletres de l'alfabet ibèric. Alguna de les visites fins i tot baixàrem pel pou de la Biela i pel de Can Palleta desgrimpant com podíem. El destí d'aquest material, com sempre fou dipositat al Museu⁴.

P4. Dins el món tan apassionant d'aquells anys, on la manca de recursos i de medis era compensada amb un plus d'il·lusió, aquell grup d'adolescents força ignorants que ens incorporàrem a la secció ens va captivar l'alt nivell de coneixements i d'informació que cadascú de vosaltres posseïa i no precisament per estudis especialitzats, o de carreres universitàries.

A l'actualitat que no es comença res si abans no hi ha els permisos i les subvencions corresponents, els deu semblar força inversemblant aquelles sortides maratonianes de dissabtes i diumenges, marxant a altes hores del matí i excavant fins tard, o sacrificant algunes jornades laborals, exclusivament per afició.

De tots els indrets en els quals us vàreu moure, existeix un racó encisador i molt especial per nosaltres que sempre ens ha servit de miratge, la font de la Ginesta (antiga font del Xarpa), a dins la partida de la Coma de l'Alandò. Aquest és un indret proper a Montblanc, on hi ha modestes cavitats per les quals hi han passat diverses generacions de montblanquins amb afany d'aventura. Les cavitats a l'entorn de la font de la Ginesta que nosaltres descobrírem de rebot, resultava que eren propietat de la

³ La cova de les Aigües, ha tingut diverses denominacions, com cova de la Font Major i més recentment també cova de l'Espluga.

⁴ Aconsellem com a molt recomanable la visita al Museu, on a l'apartat de prehistòria poden observar-se molts dels materials de les localitats comentades en l'article; si bé hi ha forces altres aspectes destacables.

teva família que les havia adquirit uns anys abans tot i seguint l'admirable tradició de recuperar espais feréstecs al bosc. Per vosaltres devia resultar una bona sorpresa adonar-se que aquell indret havia estat un important hàbitat prehistòric. Per la nostra part, aviat estenguérem l'abast d'exploracions afegint el proper paratge del Racó de l'Hospital, on també hi descobrírem una vintena de petites cavitats i refugis prehistòrics, indrets que van aportar nombrosos materials, malgrat tampoc han estat massa ressenyats en publicacions. Nosaltres sempre pensàrem que era un indret privilegiat d'una importància cabdal, molt especialment per la prehistòria de Conca de Barberà.

R4. Efectivament, la nostra següent troballa important fou a la Cova del Calobre de la font de la Ginesta, doncs sabíem que almenys 50 anys abans, s'hi havia excavat per intentar aprofitat l'aigua d'una esclatxa i mentre executaven els treballs els hi sortiren

Excursió Cova del Calobre

Vas trenat trobat a la Cova del Calobre.

molts ossos. A l'any 1964 hi anàrem amb el grup més reduït a excavar, amb excel·lents resultats. Poc a poc anàrem aprofundint fins un punt que el Lluís Castellví quedà atrapat dins d'un forat i no podia sortir. La Cova baixa o del Calobre ens proporcionà diversos vasos de ceràmica trenada de grans dimensions, que poguérem reconstruir pacientment els dimarts a la nit, a les nostres trobades al terrat del Museu.

Aquesta excavació es perllonga durant anys i, llavors ja apareguéreu vosaltres, aquella nombrosa mainada que posteriorment formariu el grup espeleològic del GIEM. La primera troballa vostra a l'indret fou a la cova Alta, la setmana santa de l'any 1965 portant a casa diversos fragments de ceràmica, després tirant amunt vingué el crani humà de l'avenc de la Figuera (30/01/1966) i posteriorment us estenguéreu cap a les cingleres de dalt de tot, al Racó de l'Hospital (20/02/1966), a la setmana i mesos següents excavarem la cova número 3, la número 6,...

Com prou bé saps, primer de la Ginesta i posteriorment del Racó de l'Hospital baixàrem sacs plens de ceràmica, peces de collaret, destrals, punxons d'os, cranis humans,...

Sortida al Racó de l'Hospital.

Crani amb incisives trobat al Racó de l'Hospital.

P5. Com a qualsevol activitat humana no sempre acompanya la sort, si bé la constància i continuïtat en les activitats, tot sovint ofereix resultats. D'aquells primers anys, quan encara no ens havíem incorporat, ens explicàreu una sèrie de sortides sobre les quals no tenim gens clar quins foren els resultats. Així tenim contemplades exploracions a l'avenc d'en Daniel de Capafons, la cova de les Gralles als Cogullons, o a la cova de les Bruixes a Rojals,... Ens podries comentar quelcom d'aquelles sortides?

R5. Ens assabentàrem per un article del Correo Catalán que uns espeleòlegs de Reus havien trobat una gerra sencera de 45 cm, a una cavitat de Capafons, l'avenc d'en Daniel; aquell material fou lliurat al Dr. Vilaseca. Amb els pocs recursos que teníem aquell temps (novembre de 1964) anàrem fins Alcover en tren i llavors el Ll. Castellví, que tenia una moto, feu tres viatges de pujada i de baixada per portar-nos fins la font de la Llàdriga. També hi anàrem un segon cop, si bé aquesta vegada vàrem llogar un taxi.

Per més que exploràrem l'avenc, la realitat es que en aquella ocasió no efectuàrem cap troballa interessant; i el mateix ens passà a la cova del Cartanyà de Vilaverd i la Cova del Drac (finals 1959). Pel que fa a la cova del Buldó, a la Bartra, (novembre i desembre de 1959) sortírem de Montblanc a peu a les cinc del matí per arribar-hi a quarts de nou, allí hi trobàrem ossos i algunes peces de collaret al purgar la terra. A la Cova de les Gralles dels Cogullons (maig de 1960) poca cosa, atès que en S. Vilaseca ja havia efectuat excavacions amb troballes molt importants, algunes de les quals foren publicades. A la cova de les Bruixes, malgrat tenir el J. Torrell una casa a Rojals, no hi anàrem mai perquè l'excavava en R. Capdevila de Reus⁵.

Les nostres relacions amb el Salvador Vilaseca no eren massa fluides que diguem, perquè "ho volia tot per ell". Un tarannà molt diferent fou el del Dr. Sunyer (?) del Museu Arqueològic de Barcelona, que el desembre de 1964 tinguérem ocasió d'anar, on ens

⁵ L'esmentat Ramon Capdevila de Reus, també fou objecte d'una de les entrevistes que s'inclouran en el llibre.

rebé molt amablement, ens dona prou informació i ens mostrà moltes coses.

P6. *Cal celebrar la teva bona costum d'anotar-ho tot i escriure ressenyes de les sortides, per més que tot aquest material sigui personal i encara resti inèdit, tot i esperant que algun dia surti a la llum. No fa massa temps, vàrem indicar a dos arqueòlegs professionals que anaven una mica desorientats, la situació de les pintures del mas de Ramon Bessó, donat que a la fitxa que portaven no els permetia cap mena de localització ni aproximada. Quan ens la deixaren llegir, ens adonàrem –diguem-ho així– d'algunes incorreccions relatives a la seva descoberta. Recordem prou bé com molt al principi, vas portar al Museu uns dibuixos teus d'una nova localització de pintures prehistòriques⁶.*

R6. La faldera de mirar-ho tot, feu que localitzés una sèrie de pintures esquemàtiques al peu d'una paret rocosa a la part alta de la Conca del Brugent, a les rodalies del mas de Mateu a l'abril de l'any 1944, a uns vuitanta metres del mas mirant cap a migdia. Pel que fa a les pintures rupestres de Mas d'en Llor cal esmentar que un dia que anàvem d'excursió amb el Jàvega, el fill del guarda forestal que habitava al mas ens indicà les roques on hi havia lletres i dibuixos, que posteriorment s'anomenà el Portell de les Lletres. Nosaltres efectuàrem recerques a les cingleres fins el mas d'en Solé. Altra cop, el mateix noi ens indicà un altre indret amb pintures més amunt on hi apareixien unes "X" que semblaven insectes. En relació al seu descobriment, sembla ser que ja al s. XIX, un castellà en donà part a Madrid, si bé després s'ha especificat diverses autories en relació a la troballa⁷.

P7. *Arribant a mitjans de la dècada dels seixanta apareixem amb la força típica dels adolescents els qui després formariem el GIEM, i de fet hem de ressaltar que tant d'entrada, com posteriorment, l'acollida que ens féreu fou magnífica. El primer dia de l'any 1965 un grup format pel J. Cortés, J. M. Carreras, J. Ollé (Majinoi), del F. Masdeu, J. Civit, se'ns acudi anar a explorar la cova dels Aixeregats, a prop de Riudabetlla; el teu fill, que havia vist el que fèieu quan excavàveu a la Ginesta, portava una mena de caveguet i se li va acudir gratar a un punt baix, al costat esquerra de la galeria*

Vas campaniforme de la cova de Cartanyà (Vilaverd).

⁶ El conjunt de pintures rupestres d'art Llevantí i art esquemàtic de les rodalies de Rojals, conjuntament amb tantes altres de Ribera d'Ebre, Baix Camp, Priorat i Terra Alta, fou declarat Patrimoni de la Humanitat en el comitè de la UNESCO, celebrat a Kyoto el 2 de desembre de 1998.

⁷ Segurament volia referir-se a Mn. Fèlix Torres i Amat que en una data tant primerenca com el 1830, a una memòria a la Real Academia de la Historia, esmentà "uns gravats?" al Portell de les Lletres.

principal, amb tant bona fortuna que topà al bell mig d'un enterrament neolític, d'on ràpidament comença a sortir gerros i vasos de ceràmica quasi sencers conjuntament amb molts ossos. Vist des d'una certa perspectiva actual, de fet ens vàrem carregar el jaciment, tot i haver-nos assabentat posteriorment que eren diverses les vegades que abans i després de nosaltres, eren moltes les persones que havien localitzat materials a l'interior d'aquesta cavitat i que a diferència del que trobarem nosaltres, possiblement s'hagi perdut o estigui en col·leccions particulars. Aquest material, ocupa un lloc especial al Museu i possiblement algun dia podrà ser estudiat, com tants altres materials dipositats als museus de moltes ciutats de Catalunya⁸.

Collaret d'ullals. Cova dels Aixeregats.

R7. Disposo d'una graciola anotació que deia més o menys

així “el meu fill va amb una mainada que te la mania de posar-se a tots els forats, han portat diversos vasos i material molt valuós,...”. Els caps de setmana següents, inclosos dies laborables d'aquell hivern, hi anàrem fins que consideràrem excavat tot l'enterrament, trobant punxons, peces de collaret fetes amb os i dents d'animals, una destral votiva de 3 cm, molta ceràmica i esquelets de diverses persones. Aquesta fou una troballa molt important.

No vull deixar d'explicar que tot just ara fa uns anys (10/09/2005), coincidint amb la inauguració de la reproducció de les pintures rupestres al Museu, a l'antiga presó, va fer-se un sopar a l'antic Hospital de Sta. Magdalena i després es feren alguns discursos, però ningú va explicar res d'aquell nombrós grup de joves que per nosaltres era important; jo vaig enfadar-me molt i fins volia parlar i explicar-ho, però finalment no fou possible.

P8. Bé, alguns de nosaltres també érem al sopar i fins havíem preparat una breu presentació, però allí només parlaren algunes “autoritats”, de vegades amb poc coneixement de causa. Tot això no té massa importància, mentre el que si va ser important fou el conjunt d'activitats i recerques desenvolupades, malgrat actualment quasi bé ja se'n recordi ningú, al no deixar-ne constància escrita, ni tan sols al Museu. Aquell grup inicial amb els anys s'anà reduint, però és just recordar algunes troballes com les de l'amic J.J. Sabidó, que localitzà al Pla de Sta Bàrbara les primeres peces d'una sèrie de fragments de vasos ibèrics pintats (Kalathos) molt interessants, o bé com en Josep Civit (prim) i el Teo Mayayo, foren les dues persones del grup que més s'especialitzaren amb l'arqueologia, realitzant interessants troballes al Racó d'Hospital, a la cova d'en Buldó,... recollint nombroses denes

⁸ Cinc anys més tard de l'entrevista, es posaria en contacte amb nosaltres Ignacio Soriano, del Grup de Recerca Arqueològica del Nord-est Peninsular, de la Universitat de Lleida, per demanar informació sobre un dels vasos localitzats, atès que estaven treballant sobre els vasos geminats, essent objecte d'una publicació especialitzada. Veure Soriano, I. i Amorós, J., a l'apartat de bibliografia.

d'un collaret de cloïsses, destrals de pedra polida, ganivets i puntes de sílex,... material que a la llarga anava tot cap el Museu, per més que no en tinguem constància, ni referències exactes dels descobridors, excavacions, dates etc. Anys després s'hi afegí el Jaume Espelt donant continuïtat a aquelles activitats des de la meitat dels anys seixanta fins meitat del setanta, quan bé per motius d'estudi, o de treball el grup es dispersà., ... Òbviament, he deixat pel final el que fou una de les troballes que ens impactà poderosament, com fou el cas del Tossal de les Venes de Rojalons, amb una anècdota que vàrem viure i que posteriorment he vist reproduïda de manera quasi literal en llibres francesos de prehistòria.

Altre cop, si no hagués estat per les teves anotacions, també s'haurien perdut les dates de la primera troballa i les sortides que ens portaren al que seria un nou poblat prehistòric important de la zona, on resulta que hi trobarem una continuïtat de materials que podrien anar des del neolític final, fins el període visigòtic.

R8. Les anotacions de que dispo indiquen que fou el 19 de juny de 1967, quan el meu germà Carles, el meu fill i tu mateix, anàreu a baixar per una paret vertical al barranc de la Variella, perquè hi havia al mig un forat que resultà no ser res. Després us dirigireu cap a la base del Tossal de les Venes i tot just arribant-hi entrareu a un petit forat, on ja hi havia la part de dalt d'un gerro de ceràmica. Tots els caps de setmana del mes de juny, juliol i molt més enllà estiguérem capficats en l'indret que proporcionà un lloc tant important com la Bauma del Duc i objectes tant curiosos com la sivella visigòtica que trobà el Torrell a una de les coves bauma properes, precisament un 24 de juny.

Sivella visigòtica.

Efectivament, va succeir l'anècdota que comentes, però no em va passar a mi sinó al Ll. Castellví. Possiblement fou el meu fill que havia preparat una reproducció falsa però molt bonica d'una destral de pedra polida passant-la per la mola al taller. Com cadascú tenia el seu lloc per excavar, abans no comencés li posarem al lloc del Lluís, que no sabia res, mentre la resta espiàvem de reüll a veure que feia. Ben aviat va efectuar un gran crit d'alegria per la meravellosa troballa i tots hi anàrem felicitant-lo, donant-li copets a l'espatlla, però rient per sota el nas. Passada una bona estona, algú li començà a esmentar que qui sap si podia tractar-se d'una broma, cosa que ell es va prendre força malament dient que el que passava era que teníem enveja. Allò va anar "in crescendo" fins que ja força enfadat va donar-la a un de nosaltres dient-li que si no era de veritat la podia llançar al mig del bosc, tot i saben com valoràvem aquestes troballes. Quan així ho va fer, llençant-la amb força va provocar una forta enrabiada i malestar a tot el grup i a ell particularment durant la resta de la jornada.

Broma pesada a banda, la troballa de la zona fou molt important, per més que mai (com també passà a la Ginesta i Racó d'Hospital) localitzéssim el lloc dels enterraments. Aquest indret fou posteriorment excavat i reexcavat pels continuadors del Museu.

La xerrada amb el Quim va continuar tota la tarda, però com el temps passava, havia arribat l'hora de tancar records i acabar. Per la seva banda el GIEM, anà adquirint material espeleològic, contactes amb altres grups i s'ampliaren les exploracions cap indrets més llunyans. Posteriorment tornà a aparèixer una nova mainada que es perllongà un parell de generacions, si bé estigueren ja més interessats amb les exploracions, què amb la prehistòria i poc a poc amb el pas dels anys aquells grups es difuminaren. Paradoxalment, a la família del Quim es produí una interessant continuïtat, atès que anys després el company de la seva filla Jordina, l'amic Ramon Palau, repregué l'afició i tornà una nova etapa del grup, quan ja havia efectuat noves troballes i cavitats a la font de la Ginesta.

Cap a la segona meitat dels anys vuitanta, entrarem en contacte per la mediació del M. Solé, llavors peça clau del Museu, el qual li recomanà que féssim una trobada i cap l'estiu de 1989, després d'unes primeres jornades relacionades amb la natura, amb una conferència sobre l'espeleologia montblanquina (15/IX/1990), ell i el R. Sendra aplegaren un altra colla de montblanquins que tornarien a reactivar el GIEM, amb els lògics alt i baixos, arribant fins la data de l'entrevista per més que aquesta ja sia un altra història que s'haurà de reflectir d'alguna manera en el llibre, abans que el pas del temps no ho esborri tot.

Tarda de l'entrevista.

BREU BIBLIOGRAFIA COMENTADA

De la bona tradició excursionista i espeleològica reusenca, el primer llibre que cal esmentar-hi el de **Joan Ferraté**, Reus (1918). "Espeleologia de les Comarques Tarragonines" on hi apareix un primer inventari de cavitats de la província; si bé el primer article de característiques similars centrat en l'espai territorial de l'entrevista, seria el de **Josep Iglésies**.

IGLÉSIES, J. (1927). "Catalogació de d'avencs i coves de la vall del riu Brugent" Rev. Cent. Lect. Reus (173):212-226.

A la presentació esmentem el llibre del prehistoriador **Miquel Tarradell**, Les Arrels de Catalunya, que tot i haver quedat sobrepassat amb els anys, constituí una veritable síntesi de la prehistòria, amb diverses referències als indrets comentats, en sortir la primera edició el 1962.

TARRADELL, M. (1982). "Les arrels de Catalunya". Ed. Vicens Vives S.A. Barcelona, 292 pàg. (Segona edició).

Les primeres publicacions específiques són les de **Salvador Vilaseca** que descriuen les troballes materials a les coves esmentades i les pintures.

VILASECA, S.; IGLÉSIES, J. (1932). "Exploració prehistòrica de l'alta conca del riu Brugent. La cova del Buldó" Rev. Centre Lectura Reus (10).

VILASECA, S.; IGLÉSIES, J. (1932). "Exploració prehistòrica de l'alta conca del Brugent. III. La cova de les Gralles" Rev. Centre Lect. Reus 13(225-227):26-36.

VILASECA, S. (1944). "Las pinturas rupestres y esquemáticas de Mas del Llor, en Rojals (provincia de Tarragona)". Archivo Español de Arqueología. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto Diego Velázquez, (Madrid), núm. 57, pàg. 301-324.

VILASECA, S. (1969). "Cueva de la Font Major", Trabajos de Prehistoria, vol. XXVI. Instituto Español de Prehistoria del Consejo de Investigaciones Científicas. Departamento de Prehistoria de la Universidad de Madrid. Madrid. Pàg. 117-202.

VILASECA, S. (1973). Reus y su entorno en la Prehistoria 2 vol. Asociación de Estudios Reusenses. Vol.I: 286 pàg., vol. II 174.

Amb posterioritat i durant molts anys apareixeran publicacions de caràcter espeleològic referides sobretot a la cova de les Aigües, del Rentador, o de l'Espuga, la més important de la zona. En ressenyem només algunes.

CASTELL, J. (1957). "Cova del Francolí (Conca de Barberà)" Cordada (23):10-11.

CARRERAS, A.; CANELA, R. (1962). "Cova de les Aigües" Mem. Espeleològica G.E. Badalona: 4-5.

MOR, J.; MARTÍNEZ, A. (1976). "Sobre qualcunes observacions hidrogeològiques i tèrmiques dels sistemes freàtics i càrstics de Riudabella (Vimodí-Tarragona)" Speleon (22):75-107.

BOSCH, M. (1986). "La Cova de l'Espluga de Francolí" *Espeleòleg* (37): 7-10 (Topografia).

CERVELLÓ, J.M. (1986). "El carst conglomeràtic de l'Espluga de Francolí" *Espeleòleg* (37): 3-6.

BOSCH, M.; CERVELLÓ, J.M.; ROMERO M. (1991). "Noves dades sobre la Cova de l'Espluga" *Espeleòleg* (39): 4-10 (Topografia).

La temàtica relacionada amb l'abundància de pintures rupestres a la zona, ha generat una nombrosa bibliografia, però sens dubte qui ho ha estudiat més i ha fet més publicacions, ha estat l'arqueòleg Ramon Viñas, veí de Montblanc i ex-Director del Museu Comarcal. Destaquem tant sols dues publicacions.

AADD. (1998). "L'art rupestre. Un art que no es pot veure als museus. Comarques del Baix Camp, Conca de Barberà, Ribera d'Ebre i Terra Alta". Reus 1998. p. 118.

VIÑAS, R. (2005). "Montblanc. Muntanyes de Prades. Guia dels Museus d'Arqueologia de Catalunya". Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. p. 60.

Un dels articles més específics de les darreres dècades del s. XX sobre una descoberta de la zona, fou el prehistoriador i paleopatòleg Domènec Campillo. En un breu treball centrat en un crani humà que vàrem localitzar la primera vegada que accedirem a les galeries inferiors de la cova Gran del Racó de l'Hospital. La falta de registres del Museu feu que el professor desconegués la data de la descoberta (4/10/1969) i la forma i el lloc que el vàrem localitzar. Es tractava d'un fragment de crani trobat en superfície sobre una roca, just a l'entrada de galeria situada més cap a l'interior de la cavitat. Nosaltres entrarem per un estret pou que havíem obert, pel que podem imaginar que els qui ho depositaren tot just fa uns quants milers d'anys, els autors de les pràctiques rituals, tava el varen deixar al mateix l'indret que el vàrem trobar.

CAMPILLO, D. (1980). "Incisiones rituales en un cráneo de Montblanc" *Ampurias* (41-42): 367-370.

Les Jornades bianuals de Poblet i de les Muntanyes de Prades, així com la revista montblanquina Podall, ens han donat l'ocasió de fer-hi alguna llarga publicació dedicada a cavitats i activitats a la zona. En el mateix i altres números de la revista hi apareixen forces articles dedicats a la prehistòria de la zona.

PALAU R.; PALLISÉ, J. (2006). "Ressenya de quatre fenòmens càrstics a la zona limítrofa del PNIN de Poblet". Actes II Jornades de Poblet i les Muntanyes de Prades pp. 289-316.

PALLISÉ, J. (2017).- "En el record encara: les primeres exploracions i descobertes del GIEM (La Ginesta i el Racó d'Hospital). Revista Podall n^o6. P. 416-437.

Un llibre indispensable pel coneixement de la Conca des de la prehistòria fins la romanització en el que hi participen quasi una vintena d'especialistes, es el coordinat pel professor Antoni Carreras.

CARRERAS, A. Coord. (2011). "Les arrels del passat. Historia de la Conca de Barberà". Montblanc. Cossetània Ed. p. 351.

Els arqueòlegs Ignacio Soriano i Jordi Amorós publiquen el 2014 a la revista d'arqueologia de Ponent un article sobre els vasos geminats amb una relació exhaustiva dels localitzats a la península, malgrat desconeixen l'existència del que hi ha al Museu Comarcal, si bé més tard se n'assabenten i mitjançant arqueòlegs de la URV fa que ens posem en contacte i els hi puguem passar tota la informació de que disposem, publicant llavors un segon article.

SORIANO, I.; AMORÓS, J. (2014). "El vaso geminado de Camp Cinzano (Vilafranca del Penedès, Barcelona) y las relaciones nordeste -levante- Valle del Ebro durante la Edad del Bronce" Revista d'Arqueologia de Ponent (24): 9-25.

SORIANO, I.; AMORÓS, J. (2015). "El vaso geminado de la Cova dels Assedegats (Vimbodí i Poblet, Conca de Barberà, Tarragona). Adenda a Soriano y Amorós (2014)" Arqueologia de Ponent (25): 329-333.

Se'ns cap mena de dubtes també podem consultar una munió d'articles sobre les temàtiques tractades en els Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Tant sols n'hem escollit un dels darrers.

MASSO, J. (2019). "Salvador Vilaseca, Josep Iglésies, Manuel Mata i la cova del Buldó (Rojals)". Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc. 37: 75-84.

ELS CURSOS DE GEOLOGIA DE NORBERT FONT I SAGUÉ (1904-1910)

Per Enric Aragonès i Valls

Introducció

A començaments del segle XX, la Història Natural s'havia d'estudiar a la Universitat Central de Madrid. A la de Barcelona tan sols hi havia una càtedra de Zoologia que regentava el lliurepensador aragonès Odón de Buen i de Cos, naturalista tingut per l'introduïdor de Darwin a Espanya i el fundador de la oceanografia espanyola, autor d'una *Història Natural* i d'un *Tratado elemental de geologia*. Va ser un bon professor, va organitzar classes pràctiques i abans de passar a la universitat madrilenya va promoure la creació dels estudis d'Història Natural a Barcelona, cosa que va aconseguir el 1910.

A Font i Sagué, col·laborador del Dr. Almera al Museu d'Història Natural del Seminari, De Buen primer i la Universitat Central després li varen assenyalar el camí de la docència i la divulgació científica: un camí que hauria d'emprendre amb entusiasme tot just acabat de llicenciar-se en Ciències Naturals i que continuaria desenvolupant durant el darrer lustre de la seva curta vida, compaginant-lo amb altres activitats que portà a terme al capdavant de diverses societats científiques i ciutadanes o com a geòleg consultor.

El 1897, en assolir la presidència del Centre Excursionista de Catalunya (en endavant CEC), l'enginyer de mines i geòleg de prestigi Lluís Marià Vidal havia fet un esforç per promoure l'excursionisme científic, però al cap de tres anys s'havia de reconèixer desenscisat pels resultats obtinguts, no sols en la via que havia marcat, sinó també en les proposades per l'entitat: l'estudi de les comarques catalanes –un premi a la millor obra de geografia va quedar desert– i l'espeleologia.

Font, després d'uns anys d'exploracions espeleològiques (1896-1902), va definir acuradament l'excursionisme científic com a necessari a les ciències d'observació

Norbert Font i Sagué (1865-1910).

© Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya.

(Font, 1902) i el va continuar practicant amb estudis comarcals i divulgant i aplicant en els seus cursos de geologia als locals del CEC, estudis que cristallitzaren en la creació de la Secció de Geografia Física i Geologia (1908). Un altre sacerdot, Josep Guitart -autor de diversos articles publicats al butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages entre 1906 i 1933- l'acompanyà en aquell moviment, tan benintencionat com desproporcionat als mitjans amb què es contava per tal de portar-lo a terme.

Si per Senent Josa l'excursionisme científic hauria substituït, de fet, l'absència d'institucions científiques catalanes, per Martí Henneberg (1994) fracassà en els seus propòsits inicials d'estudiar el medi natural català, pel fet que la recerca científica necessita condicions àmplies i complexes; en canvi va fer una gran tasca de divulgació a través d'articles, conferències i publicacions. Roma Casanovas (1996) ha reconegut a l'excursionisme científic –que prefereix adjectivar de *clàssic*– el mèrit d'introduir el positivisme en la recuperació de la nostra identitat pàtria, però també que postures com la de Vidal -i aquí hi podríem afegir Font- eren l'excepció en l'excursionisme català finisecular.

El juny de 1904, tot just tornat a Barcelona amb el títol de llicenciat, Font es va proposar ensenyar i divulgar la geologia en el si del CEC; el 7 d'octubre d'aquell any la premsa anuncià el Curs de Geologia aplicada, curs que seria el primer d'una sèrie de sis que només la mort havia d'estrancar. I un any després va publicar les lliçons del curs en un llibre que fou un esdeveniment entre els aficionats de l'època: el *Curs de Geologia Dinàmica de Catalunya*, amb el qual els seus deixebles continuaren ensenyant geologia als excursionistes durant una quinzena d'anys després del seu traspàs el 1910.

Antecedents

L'espectacularitat de les exploracions espeleològiques de Font ha deixat en un segon pla el seu paper com a professor de geologia: una docència pionera en aquella Catalunya dels primers anys del segle XX que va tenir la virtut de despertar l'interès per les ciències de la terra entre els excursionistes, que al seu torn propiciaren la creació de noves formes organitzatives, i que deixà continuadors com Marià Faura i Sans i Baltasar Serradell. El fet que una iniciativa de gran abast com aquella no hagués estat estudiada encara ens va moure a profunditzar-hi ara fa deu anys (Aragonès, 2011), amb els resultats que presentem aquí degudament revisats i actualitzats.

Per Josep Iglésies (1963), el curs lliure de geologia que Norbert Font i Francesc Novellas iniciaren a principis de 1904 al CEC tingué un èxit ressonant. Font presentava exemples catalans en les matèries exposades, i això les feia més entenedores. L'edició de les lliçons del primer curs seria font de vocacions; les pràctiques de laboratori (mineralogia, petrologia, paleontologia) foren satisfactòries per al professor. Tot seguit, els Estudis Universitaris Catalans convertiren el curs en una Càtedra de geologia general. En el tercer curs i els successius, Font s'estengué a aspectes de la geologia aplicada, com la hidrologia. Els seus alumnes crearen el 1906 el Club Muntanyenc, i propiciaren la creació de la Secció de Geografia física i Geologia del CEC el 1908.

Segons Lluís Via (1975), l'objectiu de Font era doble: d'una banda, sintetitzar i endreçar l'obra geològica d'Almera, Vidal i Bofill en un cos coherent sobre la Geologia de Catalunya; de l'altra, fer arribar al gran públic el contingut i els resultats dels estudis especialitzats i projectar-los vers la geologia pràctica. Dos objectius que hauria traduït

en la seva obra mestra: el *Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica*.

Solé Sabarís (1980) va fer un resum, breu però ajustat, dels cursos de geologia, i assegurarà que en el seu llibre s'introdueix per primer cop en català el lèxic geològic.

Francesc Galí (1983) destaca les lliçons de bacteriologia que el Dr. Turró va donar els mesos de febrer i març de 1909 en el si del Curs de Geologia.

En un article basat en el fons documental de Font Solé Sabarís (1984), lloà la seriositat i meticulositat amb què el professor preparava les classes, afirmà que el llibre publicat el 1905 resumia les lliçons del primer curs, que els altres anys els va dedicar a aspectes complementaris, i que els temes monogràfics que tractava en cada curs els documentava amb extractes d'obres modernes i de notes de premsa.

Estruch (1985) esbossa amb algun detall el desenvolupament dels cursos de geologia, sense oblidar les excursions amb Adán de Yarza i l'anada a les Cévennes amb la Société Géologique de France.

Balcells (2011) recorda que l'ideal de Font era donar dues lliçons setmanals de geologia aplicada obertes a tothom, i dues més de pràctiques a un nombre reduït d'alumnes en unes instal·lacions adequades.

Aragonès (2011) va estudiar el desenvolupament dels cursos i l'edició del llibre de text a partir de les informacions de premsa i dels papers de Font existents al Museu Geològic del Seminari de Barcelona (en endavant MGSB).

Santanach (2013) dedueix dels apunts manuscrits de Font que en els darrers cursos el professor hauria rectificat el dèficit de geologia estructural observat en les lliçons publicades, dedicant-li una atenció especial.

Per Julivert (2014), Font va fer un paper notable com a divulgador de la geologia, cosa que el va fer molt popular a Barcelona, però el seu prestigi li hauria proporcionat el *Curs de Geologia*, malgrat ésser un llibre desfasat per a l'època des del punt de vista geològic.

El Curs de Geologia del Centre Excursionista de Catalunya (1904-1905)

El 23 de juny de 1904, *La Veu de Catalunya* va informar del retorn de Font a Barcelona on pensava establir-se definitivament, després de cursar la llicenciatura en Ciències a Madrid. Quatre mesos després, el diari comunicava que la Junta del CEC havia acordat organitzar cursos de matèries d'interès general i especial per a excursionistes. De moment se'n farien dos: un de Geografia física a càrrec de Francesc Novellas, i un de Geologia Dinàmica i Estratigràfica que impartiria Font i Sagué:

Aquestas ensenyansas se procuraràn que sian essencialment prácticas y catalanas, y al efecto, durante el curs s'organizarán diferentes excursions y visitas, pera que els alumnes vegin y recullin ells mateixos lo que en la classe hauran aprés en teoría; en la classe de Geología los alumnes tindran sempre'ls minerals, rocas o fósils de que's parli (La Veu de Catalunya, 7/10/1904).

Les classes teòriques. Per tal d'elaborar el programa de la seva assignatura, Font adaptà al territori català el *Traité de géologie* de Lapparent¹ en 33 lliçons. Les classes, il·lustrades amb projeccions fotogràfiques –el Centre se'n va fer càrrec de les despeses, Font, 1907a–, es feien els dimarts a les 9h30 del vespre. Començaren el 8 de novembre

¹ **Albert Auguste Cochon de Lapparent** (1839-1908) havia publicat un *Traité de géologie* en tres volums entre 1881 i 1883, seguit d'una edició abreujada (1886). En opinió de Emmanuel de Margerie (1900), l'èxit de l'obra estava justificat per la seva qualitat intrínseca.

amb la geodinàmica externa (aigües corrents, glaceres i aigües costaneres) i la interna: seguí una segona part de litologia i tectònica el 21 de gener finalment la tercera (geologia estratigràfica) des del 28 de febrer fins al final de curs:

Ab sols una lliçó setmanal y tenint l'idea de donar un curs complet de Geologia, no cal dir si les lliçons tingueren de ser superficials, de generalitats no més, però vaig lograr lo que'm proposava, fer conèixer aquesta ciència, la seua utilitat y bellesa, y engrescar a uns quants, poch però bons [a continuar estudiant] (Font, 1907a).

Les 'excursions pràctiques'. Les sortides al camp eren complement indispensable de les lliçons magistrals; en general eren d'un sol dia, es feien en diumenge i pels voltants

de Barcelona: així, el 20 de novembre més de 60 socis anaren a reconèixer el Trias i el Paleozoic a Gavà i Bruguers² (Font, 1905a, Maluquer, 1905); el 22 de gener a les dunes de Castelldefels i la Falconera (Font, 1905b); el 19 de febrer, al Tibidabo (aquesta i la anterior, conjuntament amb els del curs de geografia física). El 26 d'abril foren 36 socis els que anaren al Papiol, el 9 de maig visitaren el Montjuïc i el 14 varen fer el tall geològic entre Sant Sadurní i Sant Pau d'Ordal. La darrera excursió es va fer, a la regió volcànica, durà tres dies, del 10 al 12 de juny, i comptà amb 24 socis. Les dues últimes les aprofità Font per a donar sengles conferències públiques sobre l'origen geològic del Penedès i el vulcanisme olotí, a Vilafranca i Olot, respectivament (*Butlletí del CEC*, 118 a 126).

Una de les excursions multitudinàries del curs.
Positiu del MGSB, Fons Font i Sagué.

Al camp amb els Drs. Almera i Hörnes. Fora de programa, el 28 de maig Font i els seus deixebles s'afegiren a la sortida que el Dr. Almera, aprofitant l'estada de Rudolf Hörnes,³ havia programat amb alumnes del Seminari a Montcada i Mas Rampinyo; cosa que atorgà un ressò insospitat al curs, atès que el professor austríac n'imprimí un elogiós comentari en una revista científica del seu país:

En una hermosa tarde d'un diumenge -28 de maig- formí part d'una excursió que dirigí el mateix Dr. Almera, dirigintnos cap a Montcada, al Nord de Barcelona [...] Com a dato interessant dech afegir qu'en aquesta escursió hi assistiren 76 persones, uns actualment alumnes del Seminari,

² Segons Salvador Maluquer (1905), recolliren bastants fòssils al Devonian de Roca Negra, al Silurià de Can Margarit i al Trias del Calamot, a més de minerals de ferro i manganès.

³ El geòleg vienès **Rudolf Hörnes** (1850-1912), deixeble de Suess, havia publicat diversos tractats de geologia i paleontologia; era especialista en gasteròpodes miocènics.

altres d'un professor deixeble del Dr. Almera, el Dr. Font y alguns ja vells aficionats a la Geologia. Segons me compta el Dr. Almera, el Rvt. Font ha dat aquest any un curs de Geologia al qual assistien un centenar d'oyents. Això dona la falaguera esperança de que la distinguida escola geològica de Barcelona no morirà tan fàcilment. En cambi en la universitat de Barcelona no se secunda ni's treballa en aquest ram (Anònim, 1907).⁴

Èxit de la iniciativa. Cap a mig curs, Font valorà molt positivament la tasca feta pel Centre i cridà l'atenció sobre l'èxit de l'assignatura:

La tasca feta pel Centre Excursionista de Catalunya durant aquest curs ha cridat la atenció de tots els que's preocupan de la cultura patria. Pot dirse ben alt: ni ara, ni may, cap societat particular, sense altres recursos que'ls propis, ha pogut fer una obra semblant, perquè además dels cursos de Geologia, Geografia física y Historia de la literatura catalana, no s'ha parat may de donar conferencias interessantíssimas, sent rara la setmana en que ha quedat un dia sense cap lliçó o conferencia. Però lo més encoratjador encara ha sigut la manera com el públich ha respost a la obra del centre; sols dirém que moltes vegadas, ni amb un local la meitat més gran que l'actual n'hi hauria hagut prou. A la classe de Geologia hi han assistit per terme mitg més de cent cinquanta alumnes, y a las excursions prácticas s'ha arribat a passar de setanta [...] Temps a venir se farà la deguda justicia al Centre Excursionista, com a una de las primeras societats de cultura de Catalunya (Font, 1905c).

La majoria dels alumnes matriculats (al voltant d'un centenar) eren socis del Centre, mentre que a les excursions el nombre de participants oscil·là entre els 24 i els 70. Les qualitats pedagògiques i oratòries del professor, ben conegudes pels seus consocis, no foren alienes a la demanda:

Font y Sagué no era un maestro vulgar, ni pedagógicamente hablando, ni por sus propias condiciones. Precisa haber oído sus lecciones ó asistido á su cátedra de Geología [...] para comprender lo que significaba, escuchar las doctrinas de un sabio que á su talento por cuanto enseñaba, reunía el de amoldarse á inteligencias, ávidas de conocimientos sí, pero la mayor parte en absoluto desconocedoras de los principios que constituyen la base de tan difícil ciencia. Font y Sagué, con palabra fácil, enérgica, vibrante, sin vulgarizar jamás los conceptos, descendía hasta los alumnos, y como poseído de un don especial, transmitía sus lecciones todas, quedando los alumnos en plena posesión y en cabal conocimiento de ellas (Rosal, 1910).

Els excursionistes al pont natural de Bruguers.
Positiu del MGSB, Fons Font i Sagué.

⁴ El comentari s'havia publicat originalment al vol. 114 de les Memòries l'Acadèmia Imperial de Ciències de Viena, dins de l'article de Hörnes "Reconeixement dels terrenys terciaris de les comarques occidentals banyades pel Mediterrani" (1906). Almera el va extractar en el tercer volum (1907) de les *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, d'on passà a la *Gazeta Montanyesa de Vic*, i d'aquest diari a la revista dels *Estudis Universitaris Catalans*.

El tractat de geologia (1905)

En fer el balanç del primer curs, Font anuncià la publicació de les lliçons a petició dels alumnes, ja que les edicions franceses i angleses no es consideraren prou adients:

En la classe hem procurat sempre fer Geología práctica y catalana, pera millor utilitat i coneixement dels alumnes, usant, dintre la rigurosa exposició científica un mètode gráfich, atractiu y senzill, a fi de que'l capissen totas las inteligencias. Però a mida que hem anat avensant en las explicacions, els mateixos alumnes han manifestat la dificultat de seguir las ab fruit per falta d'obra hont poguessin repassar lo que en la clase se'ls explicava. Aquesta dificultat era molt natural, porque la Geología té un tecnicisme molt enrevessat y capás d'aborrir al principiant més entusiasta, y la vegerem ja desde bon

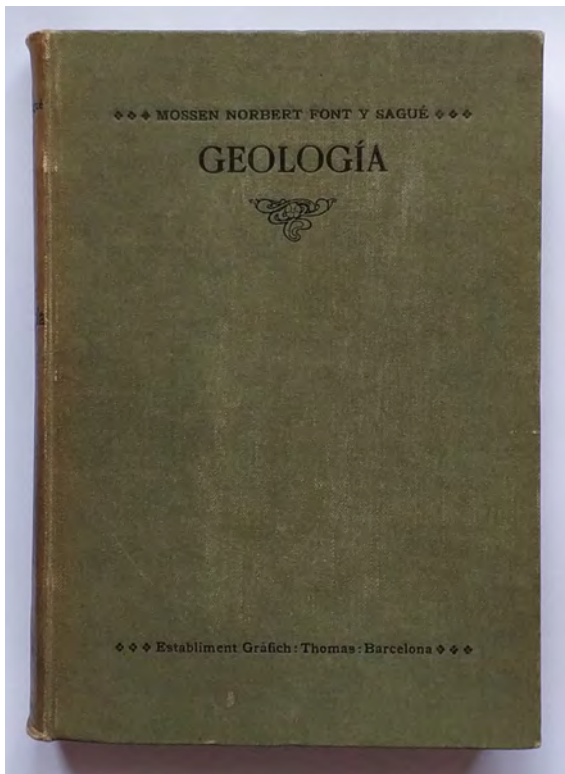
principi, però ¿quina obra deviem recomenarlos? Tant en frances com en ingles n'hi há varias de molt ben escritas científicament, però per nosaltres tenen la dificultat d'estar escritas pera'ls alumnes d'aquellas terras y per aixó portan els exemples y descriuen els terrenos que tenen en llur casa. Una obra en tals condicions no feya pel nostre objecte, porque ja en las lliçons després dels principis científichs generals sempre hem procurat ferne aplicació a Catalunya, posant exemples de totas las comarcas catalanas, fent en una paraula, Geología catalana. Devant de tal dificultat y a prechs dels mateixos alumnes hem determinat emprendre la publicació de las nostras lliçons (Font, 1905c).

D'acord amb el projecte, es preveia que l'obra aniria acompanyada de nombrosos gravats, perfils i mapes, i que seria revisada pel Dr. Almera i per Lluís Marià Vidal.

Per tal de portar-la a terme, Font demanà dades descriptives i gràfiques per tal de formar un arxiu de fenòmens naturals que contribuiria a la redacció del llibre. Marià Faura i Sans participà en la recopilació de materials:

Aleshores tinguérem la satisfacció d'ajudar-lo en la preparació del material que necessitava per a aquelles conferències [...] Mestre i deixeble férem recerques a la Biblioteca del centre, a la del Ateneu, a la Biblioteca Universitària, a la Provincial, regirant-les de dalt a baix, i a Madrid, a la Biblioteca del Museu i a la Nacional, per tal de trobar el que hi hagués d'estudis anteriors sobre la nostra terra (Faura, 1936).

Sembla que l'autor va fer alguna excursió per tal de recollir materials per a l'obra que tenia en premsa. Així, anuncià el seu pas per la ciutat de camí a la costa amb aquella intenció (*Diario de Gerona*, 18/04 i 20/05/1905); hi va passar el 10 i 12 de

El Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica aplicada a Catalunya (1905).

juny, anant i tornant d'Olot amb els seus deixebles (*Diario de Gerona*, 11 i 14/06/1905).

El llibre es vendria relligat; els primers subscriptors el podrien obtenir a 7,50 pessetes; al públic en costaria 10 (*Lo Geronès*, 17/06/1905).

El 4 de juliol, *La Veu de Catalunya* anuncià el començament de la impressió del llibre, oferint un descompte del 50% i la possibilitat de subscriure-s'hi al CEC o bé al domicili de Font (Fontanella, 15).⁵

Sortí de la impremta Thomas amb data d'octubre; la premsa n'anuncià l'aparició el dia 11 i la venda el 24 d'aquell mes, el mateix dia que es va iniciar el segon curs. I a començaments de gener alertà que l'edició ja s'estava exhaurint (*La Veu de Catalunya*, 11/10, 24/10/1905 i 4/01/1906).

Descripció. El *Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica aplicada a Catalunya* (Font, 1905d), llibre de 481 pàgines, consta de tres parts: la primera tracta dels processos geodinàmics, la segona conté nocions elementals de mineralogia, petrologia i tectònica, i la tercera és una geologia històrica. Acaba amb una taula dels temps geològics i una pàgina amb una cosmologia basada en la hipòtesi de Laplace.⁶

Està profusament il·lustrat amb 196 gravats i 109 fotografies. D'aquestes hi ha 74 clixés dels consocis del Centre (Torras, Vidal, Gelabert, Patxot, Alsius, etc.) i 6 de l'autor; els gravats inclouen talls geològics i fòssils publicats per Almera i Vidal i una reducció del mapa de la regió volcànica de mossèn Josep Gelabert (1904). Els sis clixés de Font són tots fets al laboratori, indicant que encara no havia fet fotografia de camp: dos de macrofòssils i quatre de microfàcies, cosa que el fa pioner de la fotomicrografia petrogràfica a Catalunya.

Comparació amb l'*Abrégé de géologie de Lapparent*. En el pròleg, Vidal adverteix que el llibre està basat en la clàssica obra de Lapparent.⁷ Font disposà de la segona edició del *Traité de géologie de Lapparent* al Museu del Seminari (París, Savy, 1885; 1.280 pàgines i 610 gravats), però tenia a la seva biblioteca la tercera de la versió abreujada (*Abregé de géologie*, Masson, 1895; 299 p. i 141 gravats).⁸ La comparació amb aquesta darrera obra evidencia que és la que va prendre per model del seu curs (taula 1). L'estructura és gairebé idèntica, per bé que Font individualitza la segona part, que en l'*Abrégé* formava un tot amb la tercera. La innovació més important és el darrer capítol, inexistent en l'*Abregé*: una història de l'home quaternari basada en les aportacions de Lluís Marià Vidal i Pere Alsius, que inclou la primera imatge publicada de la cèlebre mandíbula de Banyoles.

5 Font va fer subscripcions a través dels seus contactes: Domingo Saló i Salas, de Sabadell, en va rebre 26 exemplars, i pensava fer altres subscripcions a 10 pessetes; Josep Pou i Batlle, de Girona, en va repartir 11. A Àger, el metge Josep Montardit i Soler va fer 6 o 7 subscriptors; Monturiol i Mata, de la Companyia Transatlàntica, 5; Josep Garreta, de Falset, en va despatxar 4 de 5. Mossèn Ribera, de Berga, un nombre indeterminat, i Josep Esteve, farmacèutic de Manresa, en reclamà uns quants exemplars (Epistolari de Font, MGSB).

6 Basant-se en l'observació que tots els planetes giren en una mateixa direcció al voltant del sol, Pierre Simon de Laplace (1749-1827) va suggerir que en un principi el sol era un núvol rotatori de de gas, que el gas es va contraure per refredament i gravetat, cosa que el va fer rotar a més velocitat, amb la qual cosa va deixar anar un cercle de gas que en refredar-se va formar un planeta. El procés s'hauria repetit diverses vegades, mentre que els asteroides serien restes d'anells que no es varen condensar bé, i la bola de gas residual hauria originat el sol.

7 Ja en *L'excursionisme científic* (1902) havia citat vuit vegades Lapparent (el *Traité* en la primera).

8 Hem vist aquesta obra en el fons "Font i Sagué" que des de 1975 es conserva a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona.

Curs de Geologia Catalana

donat al Centre Excursionista

per Mossen Norbert Font y Sagué

S'ha comensat la impressió d'aquesta interessant obra. Els subscriptors poden adquirir-la ab més d'un 50 per 100 de rebaixa. S'admeten suscripcions al Centre Excursionista y a casa l'autor (Fontanella, núm. 15).

Curs de Geologia aplicada a Catalunya

PER MOSSÉN N. FONT Y SAGUÉ

Ja ha sortit aquesta interessant obra de 500 planas y il·lustrada ab 300 grabats.

Els subscriptors poden recullir-la al Centre Excursionista.

Pròximament se posarà a la venda.

CURS DE GEOLOGÍA

dinámica y estratigráfica aplicada a Catalunya

per Mossen N. Font y Sagué

Forma un volúm de 500 planas, ab 305 grabats, ab paper superior y encuadernat ab tela.—En las principales librerías, **12 pesetas.**

Anuncis de la impressió, aparició i venda del llibre publicats a La Veu de Catalunya (4/07, 11/10 i 24/10/1905).

Des del punt de vista formal, les dimensions del llibre, gairebé de butxaca (12,5x18 cm) són molt semblants a les de l'*Abrégé* (11,5x18,5 cm); el nombre de pàgines és un 60% superior, a causa del nombre d'il·lustracions que duplica el de les del model. L'esforç il·lustrador del *Curs* és evident en les dues primeres parts, sobretot en la primera i la segona, que multipliquen per 5 i per 2, en nombre, respectivament, les de l'*Abrégé*. La nodrida presència de la fotografia en el *Curs* és un altre tret distintiu –els 109 clixés representen el 35% de les il·lustracions–, mentre que a l'*Abrégé* no arriba a l'1%.

Parts	Pàgines*				Il·lustracions				Comparació	
	Abrégé		Curs		Abrégé		Curs		Base: Abrégé = 100	
	Q	%	Q	%	Q	%	Q	%	Pàgines	Il·lustracions
Introducció	3	1,0	3	0,6	-	-	-	-	100,0	-
Geodinàmica	101	33,8	157	33,2	21	14,9	109	35,7	158,4	519,0
Roques	32	10,7	61	12,7	18	12,7	35	11,4	190,6	194,4
Geologia Històrica	133	44,5	239	49,7	102	72,3	161	52,8	179,7	157,8
Geogènia	9	3,0	3	0,6	-	-	-	-	33,3	-
Altres	21	7,0	15	3,1	-	-	-	-	75,0	-
Total	299	100	481	99,9	141	99,9	305	99,9	160,1	216,3

Taula 1. Comparació entre el Curs de Geologia de Font i la 3ª ed. de l'*Abrégé* de géologie de Lapparent (1895)

*: Exclosos pròlegs; Q : Unitats

És cert abans del curs del CEC s'havien publicat dues altres edicions de l'*Abrégé*: la quarta (1901), reimpressió de l'anterior, i la cinquena (1903) aquesta considerablement augmentada (42% més de pàgines i 12% més de figures), però és de creure que d'haver consultat la darrera, Font no hauria passat per alt la superposició de mantells que conforma la serralada alpina, que Lapparent introdueix per primera vegada en aquesta edició de 1903.

Recensions i valoracions. En el pròleg, l'eximí geòleg Lluís Marià Vidal saludà entusiàsticament l'obra:

Un tractat de Geologia, y escrit en català. ¡Ben vingut sí! exclamaràn ab mí tots quants tinguen dintre son cor lloch per l'amor a la patria y per les ciències naturals [...] El Doctor Mossen Font porta a la divulgació d'aquestes ensenyances el foch de la joventut, l'amor de l'home de ciencia y la fè del missioner. Ha arreplegat lo poch que havèm fet els pochos que desde aquella fetxa de que vos parlava [1869] fins avuy, hem destinat a la Geo-logia de Catalunya una bona part de la nostra vida, hi ha juntat quelcom de la seva observació personal en sa incipient pràctica geològica, y prenent per basa la clàssica obra de Geologia de Lapparent, ha presentat al públich, ensemps que un tractat compendiós de Geologia General, un resum concís i clar de lo que se sab de geologia catalana: y tot axò ha tingut el bon acert de ferho en català [...] Aquest tractadet farà geòlechs, com les conferencies han fet aficionats (Vidal, 1905).

Segons Ceferí Rocafort (1905), l'aparició del llibre contribuiria en gran manera al desenvolupament de l'excursionisme científic; destacà que la majoria de les il·lustracions s'havien obtingut de fotografies obtingudes en les excursions del Centre.

Rafael Patxot qualificà l'obra de *llibre diferent, perquè tot en ell és ben nostre, desde la parla fins a la finalitat científica*; posà de relleu que sense els treballs previs d'Almera i Vidal *no hauria pas pogut ser tan ferm de localisació catalana*. I assegurà que venia a aturar l'ensenyament foraster que venia patint el poble català:

...més aposta pera exasperar que pera servir d'emulació, en terminologia que no s'avenia al seu esperit y ab exemples emmanllevats a llunyanas encontradas, li presentaven els principis universals de la ciència, deixantlos enlaire com si no hi tinguessin concern o com si la nostra terra romangués un lloc fora natura. El resultat havia de ser, fatalment, l'indiferencia que deplora l'il·lustrat geòlech que ha prologat el llibre [...] Mosén Font ha vingut a deturar-lo respecte la Geologia (Patxot, 1905).

Segons Faura (1910), l'obra recull amb mestria excepcional tots els treballs fets a Catalunya, i amb ella neix el veritable excursionisme científic català.

Per Iglésies (1965), el *Curs de Geologia constitueix un volum d'una força didàctica exemplar*.

Estruch (1982) reconeix en les pàgines introductòries la formulació de l'uniformisme de Lyell, i afegeix:

Es un libro de incuestionable valor pedagógico, pero en el que también se hallan recogidas las importantísimas contribuciones científico geológicas de sus maestros (Almera y Vidal, sobre todo), así como las suyas propias. Por otra parte, los incontables ejemplos que ofrece para ilustrar sus explicaciones [...] permiten entender, en buena medida, el éxito de la obra.

Afirma Solè (1984) que el *Curs* d'en Font no podia ésser més que un resum dels tres volums del *Traité*, i que allò que el fa mes original és la profusió d'exemples catalans.

Fig. 304. — Mandíbula humana (Banyoles.)

La mandíbula de Banyoles en el *Curs de Geologia Dinàmica*.

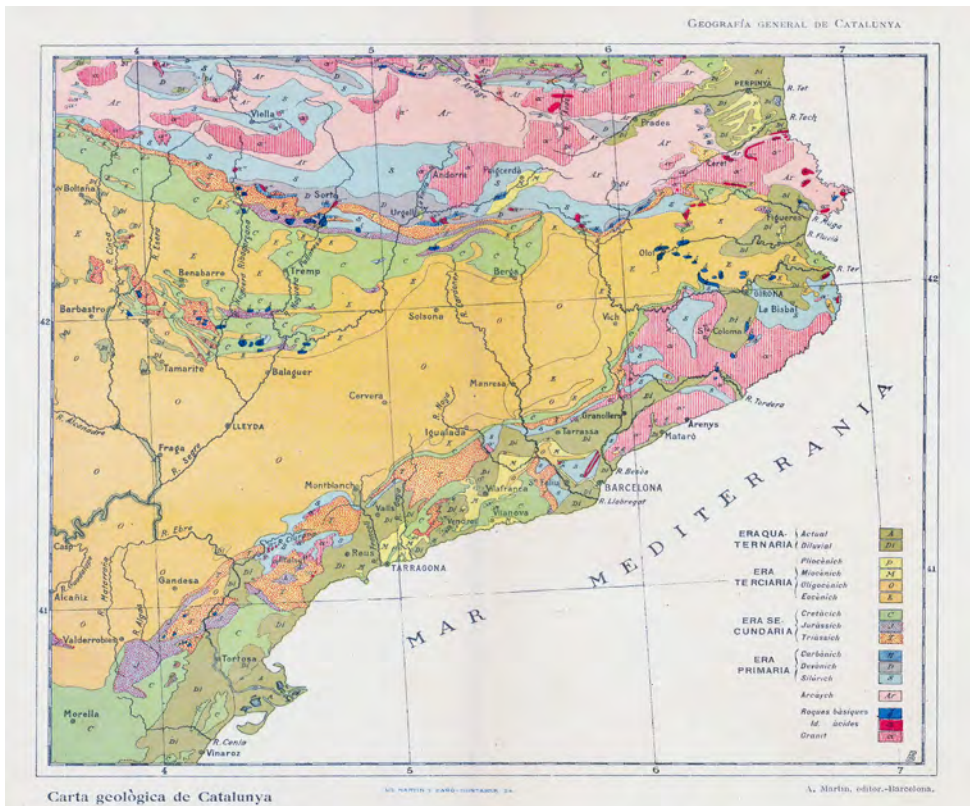
Segons Truyols (1989), l'obra aconseguí una insòlita popularització de la ciència geològica en ambients ben diversos.

Una anàlisi de la terminologia emprada en el Cours va revelar 17 termes no consignats en el *Diccionari de Geologia* d'Oriol Riba, 9 termes obsolets o no recomanables segons el *Glossary of Geology* de l'American Geological Institute i un terme de nova creació: *Neozoic*. Un altre terme, *basaltita*, demostraria que Font estava al corrent de la ciència del seu temps (Reguant, 2009).

Per Virgili (2010), el llibre, “molt ben escrit i estructurat”, és l'obra més important de Font i representa la introducció del vocabulari científic geològic a casa nostra; especialment valuosa es la tercera part pels exemples de Catalunya, sempre adients i ben explicats. Nota que hi evita confrontar evolucionisme amb creacionisme i que transcriu literalment el principi de l'actualisme de Lyell.

Santanach (2013) no dubta de la intervenció d'Almera i Vidal en la orientació del llibre i constata l'escassa presència que, a diferència de les obres de Lapparent, hi tenen les estructures tectòniques (tan sols breus referències als plecs, falles i esquerdes incloses en el capítol d'Estratigrafia), cosa que atribueix al desconeixement que es tenia de les estructures catalanes.

Segons Julivert (2014), la primera part del llibre era un resum del *Traité de*

La *Carta geològica de Catalunya* i la seva explicació (Font i Sagué, 1908a i 1907f, respectivament) es basen en els materials aplegats per al Cours de Geologia.

géologie de Lapparent, publicat el 1883 en tres volums i ja desfasat el 1905:

De él, modernamente dice aún Solé Sabarís que fue “un manual modélico”; no obstante, puede enjuiciarse de otra manera [...] La dependencia de Lapparent que muestra la obra de Font i Sagué indica que el tiempo estaba detenido en la geología catalana, ya que el autor utilizó un libro escrito veintidós años antes, sin ningún indicio de haber intentado ponerlo al día, aparte de los ejemplos catalanes incluidos.

La Càtedra de Geologia Catalana (1905-1910)

Els Estudis Universitaris Catalans (EUC) foren un dels resultats concrets del Congrés Universitari Català de 1903, en resposta a la demanda històrica de crear càtedres específiques de Dret Civil Català, d'Història de Catalunya i de Literatura Catalana. Com a exponent del moviment noucentista, pretenien fundar la Universitat Nacional Catalana al servei de les inquietuds i del progrés del país. Sembla que la Universitat oficial va denegar l'acolliment que se li demanava;⁹ és per això que varen dispersar les càtedres entre diverses institucions, entre les quals el CEC (Martí Henneberg, 1994).¹⁰

Abans d'acabar el curs, 113 alumnes de Font s'adreçaren al president dels EUC en demanda de protecció i continuïtat:

Atenent á la necessitat de que á Catalunya hi haja una classe de geología pràctica y catalana per relacions d'aquesta ciencia ab la agricultura y diverses branques de la industria, necessitat que ha vingut sent demostrada per la constant assistencia de mes de 150 alumnes en les classes de aquest curs y un promedi de 50 en les excursions, prengue baix la seva protecció aquesta asignatura á fi de donarli major desenrotllo en favor de la cultura científica catalana (Instància manuscrita, 30/05/1905, fons dels EUC, Biblioteca de Catalunya).

Signaren el document, entre d'altres, il·lustres homes de ciència i de lletres (Salvador i Josep Maluquer, Joan Rosals, Francesc Matheu, Ceferí Rocafort, Aureli Capmany, Pelegrí Casades), els futurs fundadors del Club Muntanyenc (Miquel Mulleras, Josep i Miquel Colomines, Josep M. Co de Triola, Albert Santamaria), significats excursionistes (Juli Soler i Santaló, Eduard Vidal i Riba, Pere Pagès i Rueda, Juli Vintró i Manel Miret) i els deixebles predilectes de Font: Llorenç Tomàs, Camil Valls i Albert Carsí.

Els Estudis Universitaris Catalans acolliren la demanda, establint l'ensenyament de la geologia amb caràcter regular i permanent. Les classes, confiades a Norbert Font, serien bisetmanals (dimarts i dijous, de 9h30 a 10h30 de la nit), i es farien als locals del Centre Excursionista de Catalunya:

Com les altres tampoch serà exclussivament teórica sino que's dedicará una llió per setmana á pràctiques, poguent assistir únicament á dita llió els alumnes matriculats, y s'examinará el modo com cada formació dona els elements de que está composta la terra y les seves condicions, pera estudiar, per una part, els productes espontanis en cada una d'elles y aquells altres productes de que son susceptibles per medi d'un cultiu escaygut y, per altre, els productes naturals que poden ser objecte d'explotació pera l'industria y'l comers (Lo Geronés, 28/10/1905).

El curs 1905-1906. El 24 d'octubre -el mateix dia que s'inauguraren les reformes de l'estatge social del Centre- començaren les classes seguint el llibre de text; en les pràctiques, els 30 alumnes matriculats estudiaren mineralogia, petrografia i nocions de paleontologia (Font, 1907a). Al novembre s'explicava la geodinàmica

⁹ Segons Solé Sabarís (1984), el ministeri va respondre, al cap de dos anys de la demanda, que “el catalán no era lengua oficial en España y que no existían en Europa universidades bilingües”.

¹⁰ Vegeu, sobre els EUC, Francisco i Maymó, (1907), i Balcells (2011).

interna; per a les classes pràctiques s'havien format dos grups que havien estudiat les anàlisis mineralògiques:

Els alumnes tenen al davant el mineral de que's parla y fan ells mateixos els ensaigs per la via seca o per la via humida. Próximament comensarán las visitas als establiments industrials quals primeras matèrias pertanyen a la geologia (La Veu de Catalunya, 16/11/1905).

Al gener l'assistència a les lliçons s'estimava en més de 100 alumnes matriculats, mentre que a les classes pràctiques, on s'explicaven els silicats, eren uns 60 (*La Veu de Catalunya, 2/01/1906*).

A mig febrer començaren les lliçons de geodinàmica interna (termalisme, vulcanisme, sismicitat), mentre en les pràctiques s'estudiaven les roques sedimentàries i eruptives:

Quatre paraules sobre la composició de cada roca i les seves variants, mentre que els alumnes tenen exemplars de la mateixa en llurs mans, y a continuació veuen les preparacions microgràfiques al microscopi [...] Com a complement es fan excursions cada quinze dies, visitant les localitats més interessants dels voltants de Barcelona, y dintre poch comensaran las més apartades a varis indrets de Catalunya (La Veu de Catalunya, 16/02/1906).

Al maig Font explicà l'era primària als 30 alumnes matriculats i assidus, mentre que a les classes pràctiques s'estudiava la paleontologia paleozoica:

[Els alumnes] tenen al davant els fòssils més característichs d'aquell terreny ab les obres més a propòsit pera classificarlos, y ademés una collecció de les roques que integren aquell període (La Veu de Catalunya, 11/05/1906).

Pel que fa a les sortides de camp, se sap que anaren a Bruguers i Eramprunyà, per tal d'estudiar els efectes de l'erosió en el Trias i els jaciments fossilífers del Paleozoic (14 de gener); a Sant Pere Màrtir i al Tibidabo, per tal d'observar roques plutòniques (28 de gener),¹¹ i a les dunes de Castelldefels (11 de març). 14 alumnes acompanyaren Font a Canet d'Adri, Amer, Lloret Salvatge i Caldes de Malavella del 14 al 16 de maig; Font en donà compte el dia 24, projectant clixés obtinguts sobre el terreny per Juli Vintró i per ell mateix (*Butlletí del CEC, 136: 158-160*). El 17 de juny veieren al Papiol els nivells fossilífers pliocènics i paleozoics. La darrera excursió a Roses, Cadaqués i Cap de Creus, del 2 al 4 de juliol, fou seguida per 8 alumnes (*Butlletí del CEC, 138: 218-219*).

En acabar el curs, Font es manifestà satisfet per la feina feta: les classes pràctiques i les excursions havien contribuït a la formació d'una dotzena d'alumnes, al punt de poder començar a fer investigacions pròpies i de resoldre problemes de petrografia i estratigrafia.

A la pedrera de Betlem, serra de Collserola
(Positiu del MGSB, fons Font i Sagué).

¹¹ En aquesta excursió varen trobar l'andalusita en un filó de pegmatita a Sant Pere Màrtir (Font, 1906a) i l'epidota a Bellesguard (Font, 1906b).

Segons explicà Faura (1908), “en virtut d’haver encomanat Mossèn Norbert Font i Sagué la fallera d’anar a buscar fòssils en llurs excursions pràctiques”, alguns alumnes (Camil Valls, Josep i Miquel Colomines entre d’altres) s’aficionaren a recollir fòssils i formaren col·leccions particulars; en una excursió a Montjuïc trobaren espècies no descrites a Catalunya i alguna de nova.

La quantitat de materials de mineralogia, petrologia i paleontologia recollits era tant ingent, que es va haver de desestimar el projecte d’exposar-los per manca de local i vitrines a propòsit (*La Veu de Catalunya*, 26/06/1906).

Segons el professor, els elements, *pocs però bons*, que passaren aquest curs es podien considerar ja geòlegs:

Aquesta conquesta y la publicació de la meua obra sobre Geologia aplicada a Catalunya, fruyt de les explicacions d’aquell curs, foren lo resultat de lo que’s podia anomenar assaig d’una càtedra de Geologia catalana (Font, 1907a).

Fundació del Club Muntanyenc. El setembre de 1906, dos dels deixebles predilectes de Font, Baltasar Serradell i Timoteu Colomines fundaren, amb d’altres assistents al curs –Enric Morató, Marià Faura, Eduard Vidal i Riba, Josep M. Co de Triola i Albert Santamaria entre ells– el un nou centre excursionista, que anomenaren Club Muntanyenc (Iglésies, 1963).¹²

Riu Ripoll: el Gorg del Diable. Clixé Font i Sagué publicat a *Il·lustració Catalana*, 13/03/1907).

El curs 1906-1907. De cara al tercer curs, Font modificà el pla d’ensenyament, abandonant la idea de donar tot el curs de geologia i adoptant la de desenvolupar punts d’interès científic o pràctic:

L’experiencia dels dos cursos anteriors feu qu’en el present modifiqués bastant el plan d’ensenyança, renunciant per complet a donar en les lliçons teòriques un curs complet de Geologia per manca de temps, extenentme en cambi en alguns punts, sia per la llur importancia científica, sia per la pràctica, però tendint sempre a fer un curs de Geologia aplicada. Veheuse aquí el nostre ideal, no realisat encara per manca de medis [...] l’importància de la Geologia y la necessitat de que aquesta sia aplicada o pràctica. A això anem gradualment en la nostra Càtedra, a això arribarem potser ja’l vinent curs, si podem comptar ab un laboratori convenient hont els alumnes treballen. El nostre ideal fora:

donar dues lliçons setmanals teòriques de Geologia aplicada a tothom qui volgués aprofitarsen, fent la Càtedra lliure, y dues més de pràctiques a un nombre com més reduhit mellor d’alumnes, en un laboratori

¹² La nova entitat, que assoliria els cent anys de vida, va tenir un començament fulgurant. Sota el guiatge de Faura i comptant amb els consells de Font, els estius de 1907 i 1908 varen explorar un seguit de coves i avencs, donant-ne compte a la premsa diària i en la monografia *Sota Terra* (1909); vegeu Aragonès (2010a; 2010b).

apropiat. Aquestes classes pràctiques haurien de durar al menys de dues a tres hores, y no's farien pas sempre en el laboratori, sinó que moltes serien al camp, en plena naturalesa, que es el laboratori per excel·lència, y en les fàbriques que utilisen les primeres materies de la crosta de terra (Font, 1907a).

El curs va començar el 23 d'octubre per als vint alumnes matriculats. Per a les classes teòriques es va seguir el temari publicat, amb l'auxili de les projeccions fotogràfiques. Cap a la fi del curs, Font va comptar amb les lliçons impartides per Josep Comas i Solà (sismologia); el metge Manel Font i Torner dissertà sobre el vulcanisme lunar (Franch, 1907a). Les darreres classes versaren sobre les teories cosmogòniques, inclinant-se Font per la de Laplace (Carsí, 1907).

Segons Solé Sabarís (1984), els temes monogràfics que tractava a cada curs els documentava amb extractes d'obres més modernes i de notes de premsa (De Launay, Daubrée, Lapparent, Haug), de revistes científiques, especialment de *La Nature*, i també de notes de premsa. Aquests materials quedaren inèdits; probablement corresponien als que Font pensava editar en forma de tractat de geologia aplicada, segons declarà en una conferència pronunciada a l'Agrupació Escolar Robert (*La Veu de Catalunya*, 9/02/1907).

Es varen fer dos grups de pràctiques, separant els principiants de la resta; mentre els primer seguien un curs de mineralogia, els segons completaven les analítiques i classificaren minerals i roques de la col·lecció dels Escolapis de Sarrià; les classes eren setmanals (Tomàs, 1907a; Franch, 1907a).

Pel que fa a les sortides de camp, el 4 de novembre anaren a la conca superior del Ripoll uns 40 excursionistes (s'hi afegiren alguns de Sabadell) (Font, 1907b); al turó de Montgat (18 de novembre), a Bruguers i Eramprunyà el 27 de novembre; a Santa Creu d'Olorde el 13 de gener; a Pedralbes i Sant Pere Màrtir el 20 de gener. Els tres primers dies de febrer anaren a Sant Miquel de Fluvià, Ciurana, l'Escala i Torroella (Tomàs, 1907c), i el 17 de febrer al Papiol (Tomàs, 1907a). En data indeterminada es va anar a Vallirana, on Font hi va trobar l'anhidrita (Tomàs, 1907b). Els darrers mesos anaren a Sant Pau d'Ordal (3 de març); a Manresa i Cardona el darrer dia de març i el primer d'abril (20 estudiants, que segons *El Pla de Bages*, 3/04/1907, varen fer més de 100 fotografies); a Gurb i Sant Julià de Vilatorrada el 5 de maig, a Girona, Siurana i Baseya, 19-20 de maig (Tomàs 1907a). A Vilacolum Font hi trobà l'andesita, roca no citada encara a Catalunya, que venia a demostrar que el vulcanisme català havia començat abans del Quaternari (Font, 1907c). Finalment anaren als Monjos i Olèrdola el 2 de juny (Carsí, 1907, Franch, 1907a). També visitaren el Museu Martorell el 24 de febrer i l'Observatori Fabra el 28 d'abril.

Al mes d'abril va sortir el primer número de la revista *Estudis Universitaris Catalans*, on en endavant Font i alguns dels seus alumnes publicarien periòdicament les ressenyes del curs.

La Société Géologique de France a la vall de Mandagout el 6/10/1907
(Clixé Font, publicat a *Estudis Universitaris Catalans*).

Presentació de la Càtedra a la Société Géologique de France (octubre de 1907).

Presentat per Almera i Bofill, Font havia ingressat a la *Société géologique de France* el 18 de febrer de 1907. Abans de començar el curs següent, entre el 6 i l'11 d'octubre, ell i tres dels seus deixebles (Baltasar Serradell, Llorenç Tomàs i Camil Valls) acudiren, al costat dels Almera, Bofill i Vidal, a la reunió extraordinària de la Societat que aquell any es tingué a les Cévennes. Els francesos, presidits per Bergeron, se sorprengueren en saber que hi havia tants catalans que s'interessaven pels seus estudis:

Però'l llur entusiasme fou més gran encara quan tot esmorçant els contàrem la nostra obra, l'obra dels E.U.C. ab la seva Càtedra de Geologia ahont assistien un centenar d'alumnes, ab excursions pràctiques que feyem als nostres terrers, ab el resurgiment científich general que per tot Catalunya se nota, etc., etc. No cal dir que'ls hi abocàrem tot y, desde aquell moment, aquells hòmens de ciència sols tingueren paraules de llohança per tots nosaltres y'ns dedicaren totes les atencions que pogueren (Font, 1907f).

Allí tingueren ocasió de conèixer el Juràssic tabular, presentat per Nicklès, el Cambrià metamòrfic i els mantells carbonífers amb Bergeron i el Secundari de la vora meridional del massís amb Nicklès i Roman.

En l'acte de comiat, Bergeron felicità Font en nom de la Societat pels resultats obtinguts; el regracià per haver portat alguns dels seus deixebles i es mostrà esperançat que el moviment es propagaria des de Catalunya a la resta d'Espanya.

Font envià de França estant cròniques a *La Veu de Catalunya* (Font, 1907d); més endavant les recollí en un article a *Estudis Universitaris Catalans*, del que es va fer un tiratge apart (Font, 1907e).

El curs 1907-1908. En tornar de l'expedició, Font donà per sabuda la geologia dinàmica i desenvolupà la segona part del temari: meteorits, metamorfisme, estratigrafia i la paleontologia de Lànderer (Franch, 1907b). La tectònica i la metal·logènia ocuparen bona part del tercer trimestre (Franch, 1908), i el 22 de maig Marcel Chevalier explicà els períodes glaciars als Pirineus catalans (Chevalier, 1908).

Igual que els cursos anteriors, Font dividí els alumnes de pràctiques en dos grups: els novells matriculats practicarien les anàlisis mineralògiques, mentre que els que podrien dedicar-se a treballs més avançats farien pràctiques de cartografia i d'assaig i classificació de minerals i roques (Franch, 1907b).

Les excursions pràctiques es varen fer el 17 de novembre a Aiguafreda, el Figaró i

Efectes de l'esllavissada de Can Garriga, a Sant Sadurn d'Anoia
(*Il·lustració Catalana*, 1/12/1907).

la Garriga, i el 15 de desembre a Sant Sadurní, per tal d'estudiar l'esllavissada de Can Garriga, que pocs dies abans havia afectat seriosament la via fèrria¹³ (Franch, 1907b). Durant la segona meitat del curs anaren a Castellbisbal; el 9 de febrer a la mina de barita de Reixac i al turó de Montcada (Wynn, 1908a); el mes de març a Sant Andreu de la Barca (Wynn, 1908b); al massís del Tibidabo; els dies de Pasqua a Cadaqués i el Cap de Creus (19-20/04), i el 17 de maig a la Pobla de Claramunt i Capellades (Franch, 1908).

Ja a les acaballes del curs, Font invità Domènec Palet i Barba –pioner dels estudis tectònics a Catalunya– e explicar als seus alumnes dels EUC els *fenòmens d'acotxament* que havia observat entre Bigues i Collbató amb excursió inclosa (Santanach, 2013); però la

condició imposada per l'autor que fos després de la lectura de la memòria a l'Acadèmia de Ciències, el 29 de maig, va deixar el projecte fora del programa. Un any després, Palet recordava a Font que tenien aquella excursió encara (Cartes de Palet a Font, 23/05/1908 i 2/04/1909, MGSB).

Visita dels alumnes de l'Escola de Mines de Madrid (febrer de 1908). El 28 de febrer vingueren els estudiants de l'Escola de Mines de Madrid acompanyats pel professor Ramón Adán de Yarza¹⁴ per tal de recórrer les rodalies de Barcelona; activitat a la que s'afegiren els alumnes de Font. El primer dia, Almera i Font els acompanyaren als turons de Gràcia; els següents Font els guià al Tibidabo, Vallvidrera i Pedralbes; a la Puda i Montserrat, on veieren *l'hermós capgirament de capes que ha deixat el triàssic demunt del eocènic entre la Puda y Collbató*; a Montgat, al Papiol, a Gavà i Bruguers, i a Montjuïc (Tomàs, 1908, Franch, 1908). El 3 de març Yarza impartí al CEC una classe sobre filons metal·lífers (Adán de Yarza, 1908).

El salt d'aigua de la Foradada, a Cantonigròs
(Positiu del MGSB, fons Font i Sagué).

Creació d'una secció de geologia al CEC (octubre de 1908). Abans de començar el nou curs, l'expresident Vidal i els professors Font i Novellas convocaren una reunió al CEC per tal de crear una secció de Geologia i Geografia Física, la qual es va constituir el 31 d'octubre amb una directiva formada per elements de l'entorn de Font: Novellas (president), Tomàs (vicepresident), Salvany i Rosals (vocals) i Marcer (secretari) (*Butlletí del CEC*, 162: 214-215 i 166: 352). Secció que el 1909 emprengué l'estudi hidrològic de la Plana de Vic (*La Veu de Catalunya*, 14/05/1909 i 2/03/1910), treball que la desaparició de Font deixaria inacabat.

13 No era la primera vegada; en la pàgina 58 del *Curs de Geologia* Font hi va incloure un clixé signat G. Roig en el que s'observa una dotzena d'excursionistes entre els blocs de la part frontal d'una l'esllavissada anterior.

14 L'enginyer de Mines **Ramón Adán de Yarza y de la Torre Lequerica** (1848-1917) considerat el precursor de la geologia del país basc, va destacar com especialista en l'estudi petrogràfic de les roques. El Dr. Almera li va confiar la petrologia de les roques ígnies dels primers fulls del mapa geològic provincial, de les que va publicar un treball (1896). Durant la seva època de catedràtic (1905-1909) va comptar amb la col·laboració de Faura i Sans, alumne seu, en l'estudi de les dels fulls IV i V (Maresme i el Montseny).

Camí de Sant Miquel del Fai. Clixé Co de Triola (Faura, 1936).

El curs 1908-1909. A mitjan setembre es va publicar el programa dels cursos dels EUC: Font impartiria “Geologia catalana” dimarts i dijous a les 10h30 de la nit als locals del CEC i a la Institució Catalana d’Història Natural (*La Veu de Catalunya*, 18/09/1908), teoria i pràctica, respectivament. El curs, que va començar el 27 d’octubre, s’havia de dedicar a la hidrologia subterrània:

*El present curs anirà dedicat a la gènesis y aprofitament de les aigües soterrànies, tant potables com termo-minerals, en les seves relacions ab la higiene, la industria, agricultura, etc. Amb el fi de donar més extensió a n’algun dels punts més interessants, el professor ha demanat el concurs del químic señor Novellas y del bacteriòlech señor Turró, els quals donaran alguna conferència de llurs especialitats (*La Veu de Catalunya*, 26/10/1908).*

El temari es va dividir en dues parts: durant el primer trimestre es tractà l’origen i la circulació de l’aigua subterrània,¹⁵ i a continuació les seves qualitats físiques i químiques (*La Vanguardia*, 3/01/1909). En la segona part, el químic Francesc Novellas impartí tres lliçons sobre les condicions de potabilitat de l’aigua (Novellas, 1909) i posà el seu laboratori a disposició dels alumnes. El 9 de febrer, Font exposà el mètode geològic per tal de definir el perímetre de protecció d’una deu i l’ús de traçadors en l’estudi de les aigües subterrànies. Seguidament el Dr. Turró dissertà sobre la contaminació bacteriològica en tres lliçons (Turró, 1909), acabant Font el curs amb els aprofitaments de l’aigua subterrània en diferents tipus de terrenys (Marcer, 1909). El 23 d’abril, l’antic alumne i pouaire d’ofici Albert Carsí explicà els resultats dels sondeigs fets a la rodalia de Barcelona (Carsí, 1909a). En lliçons successives Font explicà l’artesianisme, la construcció de pous, la depuració de les aigües subterrànies i els mètodes de prospecció;¹⁶ el 18 de maig donà una segona conferència sobre les aigües artesianes arreu del món (Carsí, 1909b). Seguiren el curs una cinquantena d’alumnes.

Les lliçons es donaren per acabades el 8 de juny. En l’acte de cloenda, Font va revisar la tasca feta i anuncià el programa per al curs vinent, que pensava iniciar amb

¹⁵ Ja l’abril de 1907 havia donat Font una conferència sobre aigües subterrànies (vegeu-ne un resum extens a *La Conca de Barberà*, 27/04/1907).

¹⁶ Font publicà aquell estiu “Els aparells de buscar aigua” a la Fulla Agrícola de *La Veu de Catalunya* (20/09/1909).

l'estudi de les aigües minerals i termals, amb especial atenció a Catalunya. Finalment, va explicar la ressenya de l'excursió a Caldes, amb projeccions (Anònim, 1909).

Mentrestant, la mineralogia es va continuar estudiant en les classes pràctiques i en les *excursions pràctiques* de camp. Anaren a Gualba, on Font hi trobà la tremolita (Font, 1908b); a Aiguafreda (Franch, 1908); a Caldes, Sant Feliu de Codines, Sant Miquel del Fai, Riells i La Garriga per tal d'estudiar les deus i la geologia (1-2 de març); al Tibidabo el 21 de març i al Papiol el 16 de maig (Anònim, 1909).

Curs 1909-1910. Les classes varen començar el 12 d'octubre, començant per un resum general de la geologia dedicat als nous alumnes i com a repàs per als antics; li seguiria el curs superior sobre aigües minerals i termo-minerals seguint el tractat de De Launay,¹⁷ que començaria el 22 de febrer i constaria d'una part teòrica i una de pràctica dedicada a la prospecció i captació.

Entre els papers de Font hem vist al Seminari una llista dels 16 alumnes matriculats de pràctiques (mineralogia i petrografia): entre els del primer grup hi hem reconegut els noms d'Aureli Capmany i Farrés, Josep Franch i Mestre, Melcior Marcer i Torrella i Llorenç Tomàs; entre els del segon, el de Robert Ferrer i Gomis.

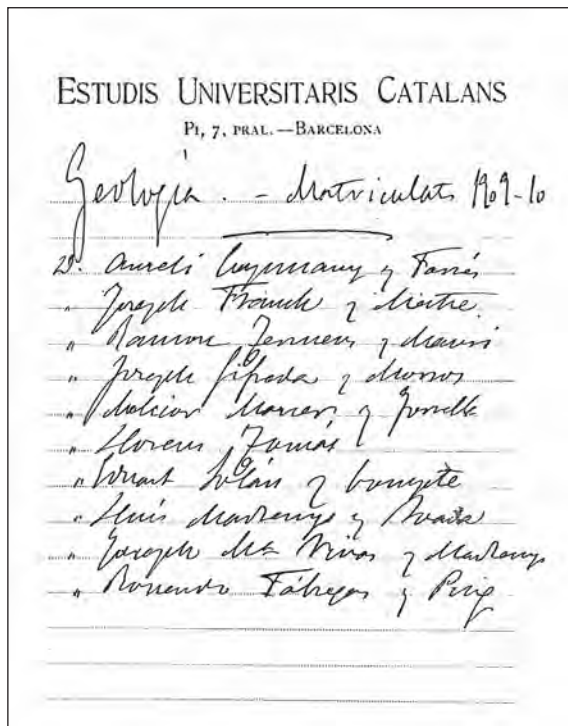
Les classes pràctiques de mineralogia i petrologia es farien al laboratori de la Institució Catalana d'Història Natural (*La Veu de Catalunya*, 11/10/1909). Pel que fa a les excursions, consten anades a Capellades (7/11),¹⁸ al Papiol (19/12) i a Sta. Creu d'Olorde (27 de febrer); seria aquesta la darrera que Font va fer amb els seus alumnes (Wynn, 1910).

Programant el futur (abril de 1910). Pocs dies abans de sucumbir a la malaltia, Font es plantejava l'orientació futura del seu curs:

Cap a mitjans d'Abril hi hagué en el local dels EUC reunió general de Junta, Professors i alumnes per tractar d'unes projectades lliçons d'extensió universitària en les quals havien d'entrar totes les Càtedres. Diligentment hi comparegué el Dr. Font y Sagué ab l'élite dels seus deixebles y, quan s'hagué acabat de bosquejar el programa de lliçons que desenvoluparia la seva Càtedra, posantshi, naturalment, ell al davant, de mica en mica, portat pel meteix fil de la conversa, se trobá encarrilat en desenvoluparne un altre de programa: el de les materies que li

17 Louis de Launay: *Recherche, captage et aménagement des sources thermo-minérales*. París, Baudry et Cie, 1899. Existeix aquest volum a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona, procedent de la de Font i Sagué.

18 Font, que ja havia observat una gran bossa de granit a prop de Martorell (*Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 9(5-6): p. 49), donà compte després d'aquesta excursió "d'un cas molt remarcable de falla inversa observat a la Pobla de Claramunt, on els pisos primari i secundari han caigut sobre el terciari" (*ibid.*, 10(3-4): 25)

Relació d'alumnes del primer grup de pràctiques del curs 1909-1910 (Manuscrit del MGSB, fons Font i Sagué).

tocava encara explicar per completar l'ensenyança de la Geologia. "La tasca -digué- m'ha d'ocupar encara uns set cursos. Y, acabats aquests set cursos, me retiraré". Una protesta general sortí de llabris de tots els presents, convençuts tots de que aqueixa retirada era impossible. Quan hagués acabat, havia de tornar a començar. Y, pocs dies després, en el mateix local i en la mateixa sala, un alumne d'Historia feu saber la nova que'l Dr. Font, atacat d'una terrible malaltia, se trobava en estat desesperat. (Anònim, 1910).

Traspàs de Font i Sagué (19/04/1910)

Inesperadament, Font va morir a causa d'una ràpida i terrible malaltia, segons la premsa, que s'ha atribuït a la ingestió d'aigua contaminada:

Trobant-se fatigat pel treball intens que havia efectuat i afeblida la seva naturalesa pels últims accidents soferts, fou víctima de la mateixa malura que ell tractava de reconèixer [...] i el microbi del tifus acabà, en plena joventut, aquella vida laboriosa, el 19 d'abril del 1910 (Faura, 1936).

No cal dir que la seva prematura desaparició fou molt sentida arreu, especialment en els medis científics i excursionistes.

El 2 de maig els seus alumnes de Geologia es reuniren al Centre per tal d'acordar la millor manera d'honrar-ne la memòria; es va nomenar una co-missió executiva i s'obrí una subscripció per tal de recollir fons; dies després la secció de Geologia i Geografia del CEC visità la tomba del mestre i els jaciments fossilífers de Montjuïc (*La Vanguardia*, 3 i 4/05/1910), i el número de maig del *Butlletí del CEC* publicà una breu necrològica anònima centrada en les seves relacions amb la institució el 26 de novembre, coincidint amb el 34è aniversari de la fundació de la primera societat excursionista catalana, es va celebrar al CEC una solemne sessió necrològica que comptà amb representacions de l'alcaldia i de les corporacions a les que Font havia pertangut i es va entronitzar el seu retrat a la Galeria d'Excursionistes Il·lustres (*Butlletí del CEC*, 20(191): 324-325), i el número de maig següent va incloure una necrologia (Novellas, 1911), seguida de la bibliografia publicada (Faura, 1911).

La geologia de Font, explicada pels seus deixebles (1910-1926)

La desaparició del professor va arrossegar la de la Càtedra de Geologia dels Estudis Universitaris. No obstant, el seu tractat de geologia va permetre a tres dels seus alumnes (Albert Carsí,¹⁹ Baltasar Serradell i Marià Faura) continuar ensenyant la matèria en el si de les entitats excursionistes durant ben bé una dotzena d'anys, tot i que a un nivell menys exigent que el del mestre.

El decés de Font, en portada
(*La actualidad*, 26/04/1910).

¹⁹ Malgrat no tenir cap títol oficial, Carsí va ser un hàbil constructor de captacions d'aigua i un competent hidrogeòleg autodidacte. En un opuscle publicat el 1926 es reconegué deixeble de Odón de Buen, Manuel Zabala i d'Almera, Vidal, Serradell, Font i Sagué i Comas i Solà (Carsí, 1926; Masjuan, 2016).

Tan sols un mes després del traspàs del mestre, Carsí va prendre la iniciativa en oferir als seus companys d'estudis, en tant no se'n proveís professor de la Càtedra, les notes preses en la mateixa i la seva col·lecció de roques, en part recollida i classificada per Font, per tal que poguessin recordar l'obra del mestre; també s'oferí per a acompanyar-los en l'estudi del llibre de text en el seu domicili particular (*La veu de Catalunya*, 17/05/1910).

Al Club Muntanyenc. L'octubre de 1910, Serradell, president del Club, anuncià un *Curs de Geologia teòrica i pràctica* obert al públic per tal de prosseguir i popularitzar l'obra docent de Font.²⁰ Seguint el temari publicat pel mestre, donà una classe setmanal al local del carrer Ample, 26. La part de geologia aplicada comptà amb la col·laboració d'Albert Carsí; es varen fer excursions complementàries a Olèrdola (25/11/1910) i al Prat de Llobregat (1/04/1911). A mitjan desembre el club dedicà una sessió d'homenatge al mestre desaparegut (*La Veu de Catalunya*, 10/12/1910). Un *Curs de Geologia estratigràfica* continuà l'anterior el següent any acadèmic 1911-1912.

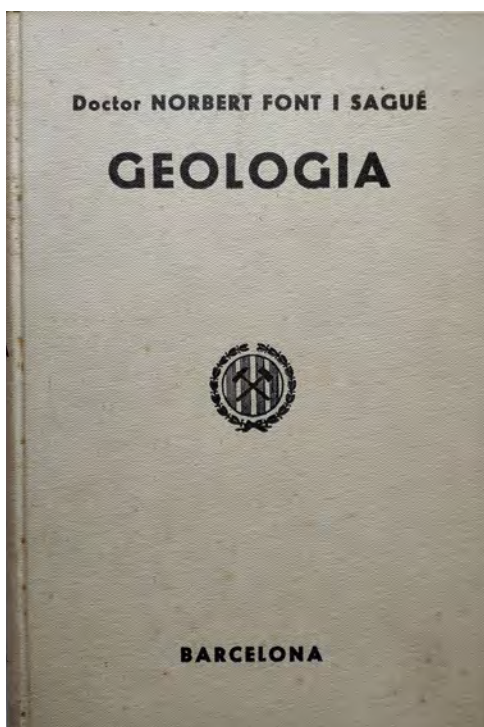
Ja en la nova seu/museu de Princesa 12, Serradell oferí altres cursos de geologia els anys 1916-1917, 1917-1918 i l'estiu de 1919. I encara l'octubre de 1926 encetà un altre curs, ara a Nou de la Rambla, 22, pral.

Al Centre Excursionista de Catalunya. El 10 de desembre de 1911, la secció de Geologia i Geografia va organitzar una excursió al nummulític de Gurb conjunta amb d'altres seccions, amb la que es pretenia continuar la tasca de Font (*La Vanguardia*, 6/12/1911). Altres excursions geològiques a les localitats clàssiques de la rodalia de la ciutat es varen fer entre desembre de 1912 i l'abril de 1913 (*Butlletí del CEC*, 215-218).

En assolir Marià Faura la presidència de la Secció (24/07/1913), exposà els seus plans per tal de continuar els cursos de geologia de Font, i els mesos de març, abril i maig de 1914 impartí un *Curset-repàs de geologia* comprenent les dues primeres parts del tractat del mestre (*Butlletí del CEC*, 230-232; resum de les conferències a *La Veu de Catalunya*, 14 i 20/03; 4 i 28/04 i 4/05/1914).

El 1917, Faura impartí un *Curs de Geologia Dinàmica de Catalunya* entre febrer i maig, amb una excursió a Montserrat (*Butlletí del CEC*, 268-269).

El 1922 la Secció organitzà un *Curset de Geologia elemental* per a la Lliga de Societats Excursionistes. Consta de cinc lliçons amb altres tantes excursions a les localitats clàssiques

Segona edició del *Curs de Geologia* (1926).

²⁰ Serradell ja havia explicat dos cursos de Geologia al Museu Pedagògic Experimental (Ample, 1, 1r.) (*La Vanguardia*, 21/11/1908 i 23/07/1910).

de la rogalia, impartides per professors diferents: Modelat i erosió (Faura), Terrenys sedimentaris (Bataller), Terrenys eruptius i roques en general (Marcet) i Fòssils i estratigrafia (Faura). Hi assistiren 60 alumnes matriculats (*Butlletí del CEC*, 328: 143-145).

La segona edició del *Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica* (1926)

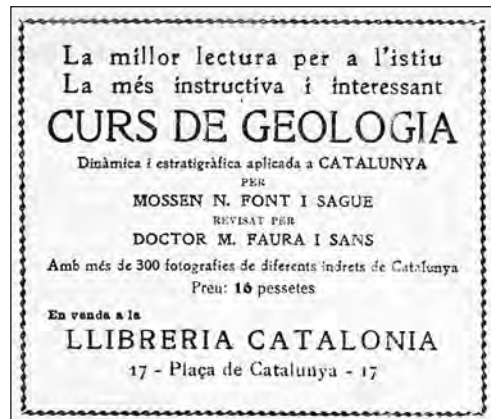
Arran de la celebració a Madrid del XIV Congrés Internacional de Geologia, Faura va considerar oportú reeditar l'obra de Font, exhaurida feia temps:

Aquest llibre que treiem avui del fons d'alguns anys [...] serà tornat a rebre, segurament, amb el mateix interès amb què va ésser acollit en publicar-se per primera vegada: un interès que prou mereix la seva qualitat excepcional (Faura, 1926).

El llibre es va publicar en un format diferent (14x21,5) i ortografia fabriana. Faura hi va fer els retocs imprescindibles deguts al progrés científic i substituït alguns clixés per altres de més moderns (entre els quals 21 de la seva autoria). Hi afegí una figura més i, en apèndix, sengles llistes d'autors i de gravats i la bibliografia completa de Font.

Bataller (1926) destaca les novetats en la il·lustració, que inclouen sismogrames facilitats pel Dr. Fontserè, així com l'actualització de l'escala estratigràfica, especialment del Paleozoic i el Trias; en canvi troba regressives les modificacions introduïdes en el Mesozoic, i poc treballat el Terciari.

Vuit anys després, encara es podia comprar a la Llibreria Subirana al preu de 16 pessetes (*La Vanguardia*, 23/11/1934).

Anunci publicat a *La Veu de Catalunya* (13/08/1926).

Consideracions finals

El *Curs de Geologia Dinàmica* de Font ha estat vist, encertadament, com una reducció del *Traité de Géologie de Lapparent* (Solé Sabarís, 1984, Julivert, 2014), però no s'ha d'atribuir a Font la responsabilitat de l'expressada reducció, atès que el mateix autor la havia servit en diverses edicions abreujades i actualitzades de l'*Abrégé de géologie*. En concret, s'ha demostrat que Font va utilitzar la tercera edició abreujada, publicada el 1895, reducció de la tercera del *Traité*, de 1893. Quan Font va publicar el seu llibre de text Lapparent ja havia publicat la quarta edició actualitzada del *Traité* (1900) i la corresponent cinquena de l'*Abrégé* (1903); és cert doncs que el *Curs de Geologia* va néixer desfasat, però no tant com suposà Julivert.

D'altra banda, l'atribució al *Curs de Geologia* de la incorporació del lèxic geològic internacional a la llengua catalana (Solé Sabarís, 1984, Virgili, 2010) s'hauria de matisar tenint en compte els precedents, certament parcials, del farmacèutic Pere Alsius, que 34 anys abans ja havia introduït alguns termes (Eocè, Terciari, Quaternari) a més de recollir la terminologia litològica local, emprar les unitats litostratigràfiques i citar el principi lyellià de l'actualisme (Alsius, 1871-72; Aragonès, 2016), i del canonge Almera,

que en el seu estudi del Montserrat introduí els anomenats Silúric, Carbònic, Triàssic, Liàssic, Juràssic i Cretaci (Almera, 1880).

Finalment, és incert que amb la desaparició del mestre els cursos de Geologia s'extingissin del tot. Sí que varen caure del programa dels EUC, però alguns dels deixebles de Font continuaren explicant el seu *Curs de Geologia* als excursionistes durant ben bé una dotzena llarga d'anys.

BIBLIOGRAFIA

- Adán de Yarza (1908). "Sobre els filons metal·lífers" [resum]. *Estudis Universitaris Catalans*, 2: 119-120.
- Almera, J. (1880). "Estudis geològics sobre la constitució, origen, antigüetat i provenir de la montanya de Montserrat". *La Veu del Montserrat*, 3(10-17). Tiratge apart: Vic, R. Anglada.
- Alsius, P. (1971-72). "Breu ensaig geològic de la conca de Banyoles". *La Renaxensa*, 1(19-22); 2(23-24).
- Anònim, (1907). "Curiós informe". *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 211-212.
- (1909). "Geologia catalana". *Estudis Universitaris Catalans*, 3: 269-275.
- (1910) "El Doctor Mossèn Norbert Font y Sagué". *Estudis Universitaris Catalans*, 4: 1-3.
- Aragonès, E. (2010a). "N. Font i Sagué i el Club Muntanyenc (1907-1909). *Muntanya*, 888: 6-17.
- (2010b). *Marià Faura i Sans, espeleòleg (1883-1941)*. Barcelona, Federació Catalana d'Espeleologia.
- (2011). *Font i Sagué i el Centre Excursionista de Catalunya (1894-1910)*. Barcelona, l'autor (Notícies de Natura, 20).
- (2016). "Pere Alsius i la geologia de la comarca de Banyoles". In: J. M. Puigvert i C. Puncernau: Pere Alsius i Torrent (1839-1915). *Un farmacèutic entre la Renaixença literària i la científica*. Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals (Quadern 36), p. 81-104.
- Balcells, A. (2011). *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985): per una universitat catalana* Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Monografies de la Secció Històrico-arqueològica, XII).
- Bataller, J. R. (1926). Bibliografia. Mossèn Norbert Font i Sagué. *Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica aplicada a Catalunya*. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 36 (376): 356-357.
- Bohigas, J. (2004). *Norbert Font i Sagué: Ciència, religió i catalanisme a la Catalunya finisecular (1890-1902)*. Programa de doctorat de lletres, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona.
- Carsí, A. (1907). "Geologia Catalana". *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 183-186.
- (1909a). "Resultats dels sondatges artesianes realitzats als voltants de Barcelona". *Estudis Universitaris Catalans*, 3: 270-271.

- (1909b). "Els artesians per tot el món". *Estudis Universitaris Catalans*, 3: 274-275.
- (1926). *La obra de Alberto Carsí. Sumario de los diferentes trabajos realizados por Alberto Carsí y Lacasa sobre Geología y ciencias derivadas y afines hasta el día 12 de febrero de 1925, cincuentenario de su natalicio.* [Resum a *La Vanguardia*, 21/12/1927].
- Chevalier, M. (1908). "L'ère quaternaire". *Estudis Universitaris Catalans*, 2: 90-100 i 139-146.
- Estruch, X. (1982). *Mossèn Norbert Font i Sagué. Su personalidad y su obra.* Treball inèdit, càtedra de Teoria e Historia de la Geografia.
- (1984). "La plurifacética actividad intelectual de Font i Sagué (1873-1910) y el Club Muntanyenc Barcelonès". *Circular del Club Muntanyenc Barcelonès*, gener-febrer 1983-1984, p. 106-108.
- (1985). *Norbert Font i Sagué (1873-1910). Estudio biográfico y del contexto social y científico de la época.* Tesi de llicenciatura, Departament de Geografia de la UB, 2 vols.
- Faura i Sans, M. (1908). "Addicions a la Fauna miocena de Montjuich". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 8(4): 55-60.
- (1910). "Rdo. Dr. D. Norberto Font y Sagué (noticia necrològica), *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, 10: 246-258.
- (1911). "Bibliografía de Mn. Norbert Font y Sagué, Pbre.". *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 21(193): 73-80.
- (1926): Pròleg. In: Font i Sagué: *Curs de Geologia dinàmica i estratigràfica aplicada a Catalunya*, segona edició, p. xv-xvi.
- (1936). "Font i Sagué i la seva obra. Vint-i-cinquenari del traspàs d'un consoci insigne". *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 46 (488): 20-26.
- Font i Sagué, N. (1902). "L'Excursionisme Científich". *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 12(91): 217-228; (92): 241-254; (93): 265-286; (94): 289-302.
- (1905a). "Dos ponts naturals a Catalunya", *Il·lustració Catalana*, 3(89): 103-104 (12/02/1905).
- (1905b). "Les 'dunes' de Castelldefels". *Il·lustració Catalana*, 3(105): 361-362 (4/06/1905).
- (1905c). "Curs de geologia catalana" *La Veu de Catalunya*, 23/03/05.
- (1905d). *Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica aplicada a Catalunya*. Barcelona, Thomas. Segona edició: Barcelona, La Neotípia, 1926.
- (1906a). "Nota sobre la presència d'Andalusita a Sant Pere Màrtir". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 5(3): 46-47.
- (1906b). "Nota sobre la presència de l'epidota al Tibidabo. (1905) *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 5(6): 87-88.
- (1907a). "Geologia aplicada a Catalunya. *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 22-25.
- (1907b). "Per la conca del Ripoll". *Il·lustració Catalana*, 5(200): 198-199 (31/03/1907).
- (1907c). "La andesita amfibòlica de Vilacolum". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 7(5-6): 58-63. També a *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 98-99 (1907).
- (1907d). "Reunió extraordinària de la Societat Geològica de França". *La Veu de Catalunya*, 11/19, 12/10, 19/10/07.
- (1907e). "La càtedra de geologia catalana en la reunió extraordinària de la Societat Geològica de França" *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 308-328. Tirada ap.: J. Horta, 1907.

- [1907f]. "Formació geològica de Catalunya". In: Carreras Candi, F. (dir.): *Geografia General de Catalunya*, vol. 1: 73-133.
- [1908a]: *Carta geològica de Catalunya* [Document cartogràfic]. In: Carreras Candi, F. (dir.): *Geografia General de Catalunya*, vol 1.
- (1908b). "Trovalla de la tremolita a Gualba (Montseny) *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* 8(8-9): 94-95 (1908).
- Franch, J. (1907a). "Càtedra de Geologia Catalana". *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 119-124.
- (1907b). "Geologia catalana". *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 403-408.
- (1908). "Geologia catalana". *Estudis Universitaris Catalans*, 2: 56-60; 119-124; 185-199; 339-342.
- Francisco i Maymó, C. (1907). "Com nasqueren els Estudis Universitaris Catalans". *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 34-37.
- Galí, F. (1983). "Estudis Universitaris Catalans". In: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936, vol. IX, Ensenyament Universitari*, p. 249-275. Barcelona, Fundació A. G.
- Gelabert, J. (1904). "Carta geològica de la región volcánica de la provincia de Gerona" [Document cartogràfic, escala 1:400.000]. In: *Los volcanes extinguidos de la provincia de Gerona*, Sant Feliu de Guíxols, Viader.
- Iglésies, J. (1963). *M. Norbert Font i Sagué, introductor de l'espeleologia a Catalunya*. Barcelona, R. Dalmau (Arxiu Bibliogràfic Excursionista de la Unió Excursionista de Catalunya).
- (1965). "El Centre Excursionista de Catalunya". In: *Enciclopèdia de l'Excursionisme*, vol. 1 (Història, 1876-1939), p. 165-364.
- Julivert, M. (2014). *Una historia de la geologia en España en su contexto socioeconómico, cultural y político, y en el marco de la geologia internacional*. Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Maluquer, S. (1905). *Butlletí de la institució Catalana d'Història Natural* 5(1-2)
- Marcer, M. (1909). "Geologia catalana". *Estudis Universitaris Catalans*, 3: 164-168; 269-275. Resum a *La Veu de Catalunya*, 9/06/1909.
- Margerie, E. de (1900). "La nouvelle édition du traité de géologie de Mr. de Lapparent". *Annales de géographie*, 9(48): 463-466.
- Martí Henneberg, J. (1994). *L'excursionisme científic i la seva contribució a les ciències naturals i a la geografia*. Barcelona, Altafulla.
- Masjuan, E. (2016) Alberto Carsí y las aguas subterráneas de Barcelona. geografia.uab.cat/grats/seminari2016/Masjuan.pdf
- Novellas, F. (1909) "Condicions físiques i químiques de l'aygua potable" [resum]. *Estudis Universitaris Catalans*, 3: 79-81.
- (1911). "Mossèn Norbert Font y Sagué". *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 12 (193), p. 67-73.
- Patxot, R. (1905). "Curs de geologia aplicada a Catalunya per Norbert Font y Sagué". *La Veu de Catalunya*, 2/11/1905.

Reguant, S. (2009). "100 anys de terminologia geològica. El curs de geologia dinàmica i estratigràfica aplicada a Catalunya de Norbert Font i Sagué (1905)". *Terminàlia*, 0: 48-49.

Rocafort, C. (1905). "Bibliografia. Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica aplicada a Catalunya, per mossèn Norbert Font i Sagué". *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 15(129): 317

Roma Casanovas, F. (1996). *Història social de l'excursionisme català*. Barcelona, Oikos-Tau.

Rosal de Rosals, J. (1910). "Norberto Font y Sagué" *La Vanguardia*, 26/04/1910.

Santanach, P. (2013). "Primer estudi tectònic a Catalunya: l'estructura de la Serralada Prelitoral per Domingo Palet i Barba". *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*, 19: 13-47.

Solé Sabarís, Ll. (1980). "Geòlegs i excursionistes primicers de la geologia catalana". *Muntanya*, 709: 111-123.

- (1984). "Recordant Font i Sagué, cap de brot de la geologia catalana". *Muntanya*, 731: 3-12; 732: 52-57; 733: 99-108.

Tomàs, Ll. (1907a). "Geologia catalana". *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 56-58.

- (1907b). "Contribució a la mineralogia de Catalunya". *Estudis Universitaris Catalans*, 1: 102.

- (1907c). "Excursió a Rosas, Cadaqués i Cap de Creus". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 7(5-6): 50-53.

- (1908). "Els alumnes de l'Escola de Mines de Madrid a Barcelona". *La Veu de Catalunya*, 16/03/1908. Traducció castellana: *La Cataluña*, 2(26): 199-200.

Truyols, J. (1989). *La geologia catalana entre l'oficialitat i la iniciativa privada*. Barcelona, Universitat de Barcelona (Actes Universitaris, 1).

Turró, R. (1909). "Estudi bacteriològic de l'aygua potable", "Infecció de l'aygua potable pel Bacillus del còlera" i "Infecció de l'aygua potable pel Bacillus del tifus i del Coli" [resums]. *Estudis Universitaris Catalans*, 3: 165-168.

Via, Ll. (1975). *Cien años de investigación geológica (En el centenario del Museo Geológico creado por el Dr. Almera en 1874)*. Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Vidal, Ll. M. (1905). "Prólech". In: Font i Sagué (1905d), p. ix-xv.

Virgili, C. (2010). "Norbert Font i Sagué, geòleg". *Muntanya*, 890: 32-35.

Wynn, F. (1908a). "Excursió geològica a Rexach". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 8(3): 43-44.

- (1908b). "Excursió a Sant Andreu de la Barca". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 8(4): 46.

- (1910). "Lo rusch orfan". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 10(5): 66-67.

Apèndix. Els papers de Font i Sagué

A. Notícia del fons del Club Muntanyenc (Estruch, 1984).

A la muerte de Font, se recogieron en el Club Muntanyenc buena parte de sus obras, incluyendo algunos manuscritos de las mismas; apuntes, libretas y papeles diversos suyos; cartas que recibió de hombres de ciencia y de la cultura, tanto del país como del extranjero; títulos, diplomas y certificaciones, la mayoría de su época juvenil, etc. Casi todo este material, de extraordinario valor documental se halla expuesto en una vitrina de una salita de dicho club, constituyendo un archivo bibliográfico sobre el autor que, junto con su homólogo existente en el Museo Geológico del Seminario Conciliar de Barcelona, reúne más del 90% de la información que se sabe localizable en torno a la figura de Font i Sagué.

Entre los manuscritos que se encuentran expuestos en la indicada vitrina es obligado citar el de su obra capital *Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica* aplicada a Catalunya. Respecto a los papeles, libretas y apuntes personales, hay que señalar la existencia de una carpeta conteniendo varios sermones litúrgicos del autor, algunos de los cuales fueron objeto, en su tiempo, de publicación [...].

Finalmente, es importante advertir que únicamente no se hallan expuestos en la vitrina del Club los títulos y diplomas de Font, los cuales se encuentran recogidos en una gran carpeta, guardada en el

mismo Club excursionista. Hay que decir que se trata de una colección de 8 a 10 títulos, diplomas y recordatorios, casi todos ellos obtenidos por Font en concursos literarios u otorgados a éste por instituciones diversas. Algunos de éstos [...] son de gran belleza.¹

B. Lligalls desapareguts del Club Muntanyenc²

1. Manuscrit del *Curs de Geologia*.
2. Epistolari [estudiat per Solé Sabarís i X. Estruch].
3. Epistolari [escàs interès].
4. Apunts de l'assignatura de Geologia.
5. Espeleologia i prehistòria [Notes per al catàleg espeleològic; nota de P. Teixidor sobre la Cova Fonda, per ell descoberta, visitada per Vidal el 15/02/1897 i on ell treballa per ordre del president Vidal; signada 31/03/1897].
6. Sermons.
7. Hidrologia [entre d'altres, dictamen sobre les aigües de Tarragona de 15/10/1909]; sobre la mina dels Tarragonins; sobre les aigües del Mas Abelló, la mina de l'Enfermeria, de Tarragona i d'altres mines].
8. [falta].
9. Tresoreria de la Junta de Ciències.
10. Notes manuscrites [hi ha talls i fotos de Marcel Chevalier].

¹ Alguns d'aquests diplomes els va reproduir gràficament Estruch (1985) en el segon volum de la seva tesi, al costat d'una selecció de la correspondència conservada al Museu Geològic del Seminari i d'una única carta procedent de l'arxiu del Muntanyenc.

² Abans que el Muntanyenc desaparegués no fa gaires anys, sembla que algú -segons la *vox populi* un significat membre del GES- es va apropiat d'aquest important fons documental sense que, aparentment, no es fes res per evitar-ho. Aquesta relació de lligalls fou el resultat d'una consulta que hi vaig fer quan encara era al seu lloc.

11. Epistolari [Fernández Navarro, Adán de Yarza, F. Aulet].

12. Apunts d'estudiant.

13. Articles d'arquitectura.

14. Río de Oro.

15. Apunts de Botànica.

16. Arqueologia, creus de pedra i gàrgoles.

19. Col·laboracions, articles.

20. Apunts manuscrits [costums populars, etc.].

21. Apunts manuscrits [continuació].

22. Separates.

23. Originals mecanografiats [1909-1910].

s/n Còpia incompleta del ms. del P. Gil [per Faura].

C. Materials dipositats al MGSB per Lluís Solé i Sabarís l'any 1983.³

Capsa Font 1. Geologia: Fitxers de petrografia, informes i dictàmens, treballs originals i reculls.

Capsa Font 2. Dibuixos, làmines, fotos i

mapes.

Capsa Font 3. Separates [integrades a la biblioteca del Museu].

Capsa Font 4. Recull d'articles de premsa.

Capsa Font 5. Comarques de Catalunya [fitxes]; estudi del Vallès, determinació de les comarques.

Capsa Font 6. Història. Història de Catalunya [manuscrit], notícies diverses; notes d'Història sagrada.

Capsa Font 7. Història i literatura. Història de les Ciències Naturals [fitxer]; treballs literaris; treballs pòstums [Barcelona, Viatges, el Montsià].

Capsa Font 8. Epistolari [Correspondència científica i particular]. Citarem només els corresponents estrangers: Jules Bergeron (París), F. Bonnes (Alais), Marcel Chevalier (Barcelona), Georges Delgado (Barcelona), Léonce Joleaud (Avignon), Paul Lemoine (París), Jacques Maheu (París), Octavi Mengel (Perpinyà), Stanislas Meunier (París) i Georges Pissarro.

³ Aquest arxiu va estar en poder de la família Castañé Font de Terrassa durant tres quarts de segle. Segons una descripció d'urgència, constava d'una part de l'epistolari (la resta es trobava al Club Muntanyenc), d'originals de les conferències i de les lliçons impartides als Estudis Universitaris Catalans, i diversos reculls de dades, articles publicats a *La Veu de Catalunya* i els primers escrits literaris. Comptant amb la intermediació del Dr. Cardús, el Dr. Solé Sabarís s'hi va posar en contacte el 3 d'abril de 1983, suggerint dipositar-lo en el Museu Geològic del Seminari, com així es va fer; on existeix i es pot consultar.

LA COVA DE LES ÀNIMES (MATADEPERA) DIPÒSITS VOTIUS DE DENES DEL NEOLÍTIC ANTIC. DARRERES INTERVENCIIONS DEL SERP DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA AL 2019 I 2020.

Per Artur Cebrià⁽¹⁾, F. Xavier Oms⁽¹⁾, Joan Lleonart⁽²⁾ i Josep Fígols⁽²⁾

⁽¹⁾ SERP. Universitat de Barcelona, carrer Montalegre, 6. 08001 Barcelona. Projecte: 2018/2021 “Transicions culturals durant el Pleistocè superior i l’Holocè al litoral - prelitoral central de Catalunya”, vigent entre els anys 2018-2021 dins del programa de projectes Quadriennals de Recerca en matèria d’arqueologia (CLT009-18-00024). Projecte sol·licitat per la UB i adscrit al SERP // IP: Dr. Josep M. Fullola.

⁽²⁾ Grup de Sabadell.

Introducció

L’arqueologia i l’espeleologia han viscut en paral·lel tot el segle XX, tot i compartir camp d’estudi i figures senyeres, com per exemple el propi Norbert Font i Sagué a principi de segle o en J. M. Thomas als anys 50 o en, el seu moment, Eduard Ripoll Perelló i Ramon Viñas als anys 60 i 70. Tot un món de possibles interseccions i col·laboracions que rarament s’ha desenvolupat.

Aquest article neix de la col·laboració i lligams desenvolupats al llarg dels darrers anys en la nostra recerca documental i històrica en els fons del Centre Excursionista de Terrassa¹. Reconeixiem el seu paper promotor no només en aquest camp, que actualment és minoritari, de l’excursionisme científic, sinó directament en les seves aportacions en el coneixement científic, de la muntanya de la Mola.

Amb aquest objectiu hem elaborat el present article que resumeix l’estat actual de la recerca en un jaciment amb unes condicions i registre poc comú, que està en uns moments inicials inestables i poc operatius, gràcies a la desídia i marginació de les institucions amb competències directes sobre el patrimoni (Generalitat i municipi). Una inicial intervenció de salvament davant les fortes intervencions furtives dels darrers 38 anys, que s’havia de fer de forma ràpida i contundent, s’ha anat arrossegant tímidament durant quatre anys. El fet és que s’ha traspassat la responsabilitat a la recerca programada del *Seminari d’Estudis i Recerques Prehistòriques (SERP) de la Universitat de Barcelona*, ja prou saturada amb 9 intervencions més al Vallès i al Penedès. El pas endavant donat pel *Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l’Obac*, ha estat decisiu per a no abandonar el jaciment a la seva dissort.

1. EL JACIMENT

Troblem la Cova de les Ànimes ubicada en el vessant est de la *Carena de les Ànimes*, al NE del cim de la Mola, als contraforts, en conglomerats eocens, del massís de Sant Llorenç del Munt, dins de l’actual *Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l’Obac*

¹ Agraïm la col·laboració que en tot moment hem tingut de la Biblioteca-Arxiu del CET per part de Martí Puig, des de que apareguérem pel centre el 15 de març del 2018. A aquesta dinàmica s’ha afegit el 2019, amb entusiasme, Salvador Vives. De l’empenta de tots dos va néixer la iniciativa de fer la conferència a la seu del CET, sobre el jaciment objecte d’aquest article, el 13 de juny del 2019.

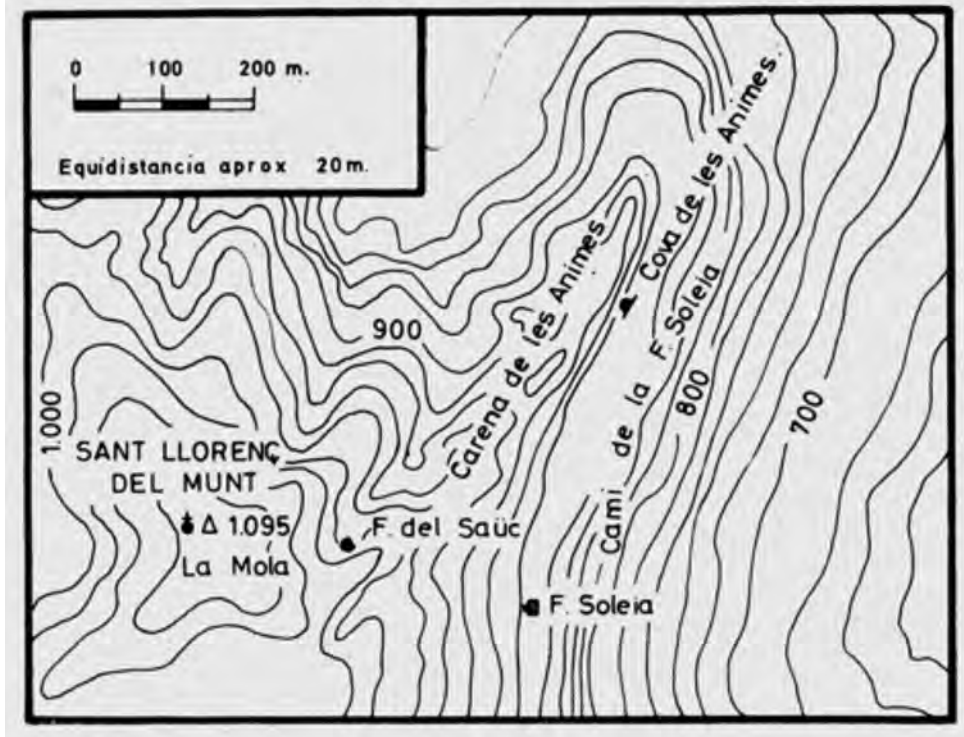

FIGURA 1. Relleu en isolínies del sector NE del Massís de Sant Llorenç del Munt. (GARRIGA i FREIXES, 1972).

FIGURA 2. Foto aèria del mateix sector que la figura 1. Observi's el típic relleu de monòlits arrodonits discontinus tan típics dels massissos de conglomerats (Font: ICGC).

gestionat per la Diputació de Barcelona. La seva altura és de 920 msnm (**figures 1 i 2**). Les coordenades de la boca d'Ànimes 1 són UTM 31T ETRS89 X418882 Y4611014².

S'accedeix a la boca de la cavitat, orientada cap al SW i de 2,5 d'alt x 1 m d'ample, per una barrancada perpendicular al camí de la Font Soleia. La cova consisteix en una llarga i estreta galeria d'uns 53 m de longitud (sovint de 0,5 - 1 m d'amplada) per una altura variable entre 2 i 3 m, tot i que endinsats 20 m, es redueix l'altura i l'accés s'ha de fer per arrossegament durant 15 m fins a la porta situada a la zona que denominem A'19'.

Anomenem els sectors i galeries segons la terminologia de la Planta general de treball del *Grup de Sabadell* dels 25 m més profunds de la galeria (**figura 3**), amb indicació dels sectors treballats al 1970 i 1974-78. A 35 m de l'entrada la Galeria I es bifurca (B) a la dreta en una altra galeria de 12 m de recorregut, que comunica amb una altra galeria paral·lela (D). Si es segueix per la galeria per la que venim entrant, cap a l'esquerra, 9m endins s'arriba a una altra galeria perpendicular, *de comunicació* (11), que comunica amb un altre tram paral·lel que dona al tall de l'espadat i a l'aire lliure (al plànol posa Boca B). A la Boca B, que anomenem *Galeria del sol*, és per la que entrem actualment amb una instal·lació que explicarem més endavant.

La *gatera del descobriment* del 1969 (**figura 4**) es troba 6 m més endavant de la cruïlla amb la branca que porta a Ànimes II, endinsant-se per la galeria principal, a la dreta (amb quadrícula pròpia: A1-A2-A3 i ANGT, publicada a l'SPELEON de 1972)³. Aquesta gatera es va buidar totalment a la campanya de 1970, i tornar a farcir de nou de sediment garbellat. És en aquest espai de 3-4 m², confluència de la gatera del descobriment, de la colada que separa *Ànimes I* de la galeria *Ànimes II*, i d'una gatera final (encara reblerta al marxar el 1978), a on hi havia la màxima concentració de denes. Més de 4000, com veurem més endavant.

Aquesta geometria de les galeries en retícules paral·leles, alternant-se amb altres de perpendiculars, segueix el model tan ben estudiat per Llopis Lladó⁴ i Andrés⁵, per als massissos conglomeràtics de Montserrat i Sant Llorenç-Obac.

L'excavació d'octubre 1974 va començar en la branca que portava al tap estalagmític amb la *Galeria Ànimes II*. Es quadrícularen 3 metres a l'esquerra del que ells van considerar zero (A1', A2' i A3') i 2 metres i escaig cap a la confluència (A'1', A'2') sense tocar la gatera del fons, ara totalment buidada. Més tard, al 1975, es feren dues cales A7' i A'13'-A'14'-A15' i alguns sondatges puntuals (**figura 3**) a la part fonda de la galeria *Ànimes I*.

A partir de 1975-76 l'atenció els treballs es concentrà en la boca exterior, fent la cala A'42-43', algun sondeig i, més tard, la A'49'-A'50'. Aquí és on aparegueren algunes restes humanes que donaren peu a les interpretacions de Ramon Ten (1977, 1979-80, 1980), que recull en la seva síntesi Isabel Rubio (1980), de manera que per al col·lectiu arqueològic espanyol, la *Cova de les Ànimes* és una clara cova sepulcral del neolític antic. Cal assenyalar que tenim una recent datació del laboratori Beta Analytic sobre una dent humana de la zona de la boca actual, A'44', que els situa en el III mil·lenni aC i que a la *galeria I* mai, fins ara, s'ha trobat, enlloc, un fragment d'os humà. Cal entendre doncs, que la zona de la

2 Preses en la visita tècnica amb el Parc del 29-VI-2016.

3 Molta gent confon la planta de la gatera publicada a MARTÍ, CASANOVAS et altri (1972), amb la planta general de la cavitat. És només de la gatera (Veure **figura 3** en que a més està subratllada enfront el sondeig A'4') (Veure **figura 4** d'aquest article).

4 LLOPIS, M. (1944) .

5 ANDRÉS, O. i MUNTAN, L. (1958).

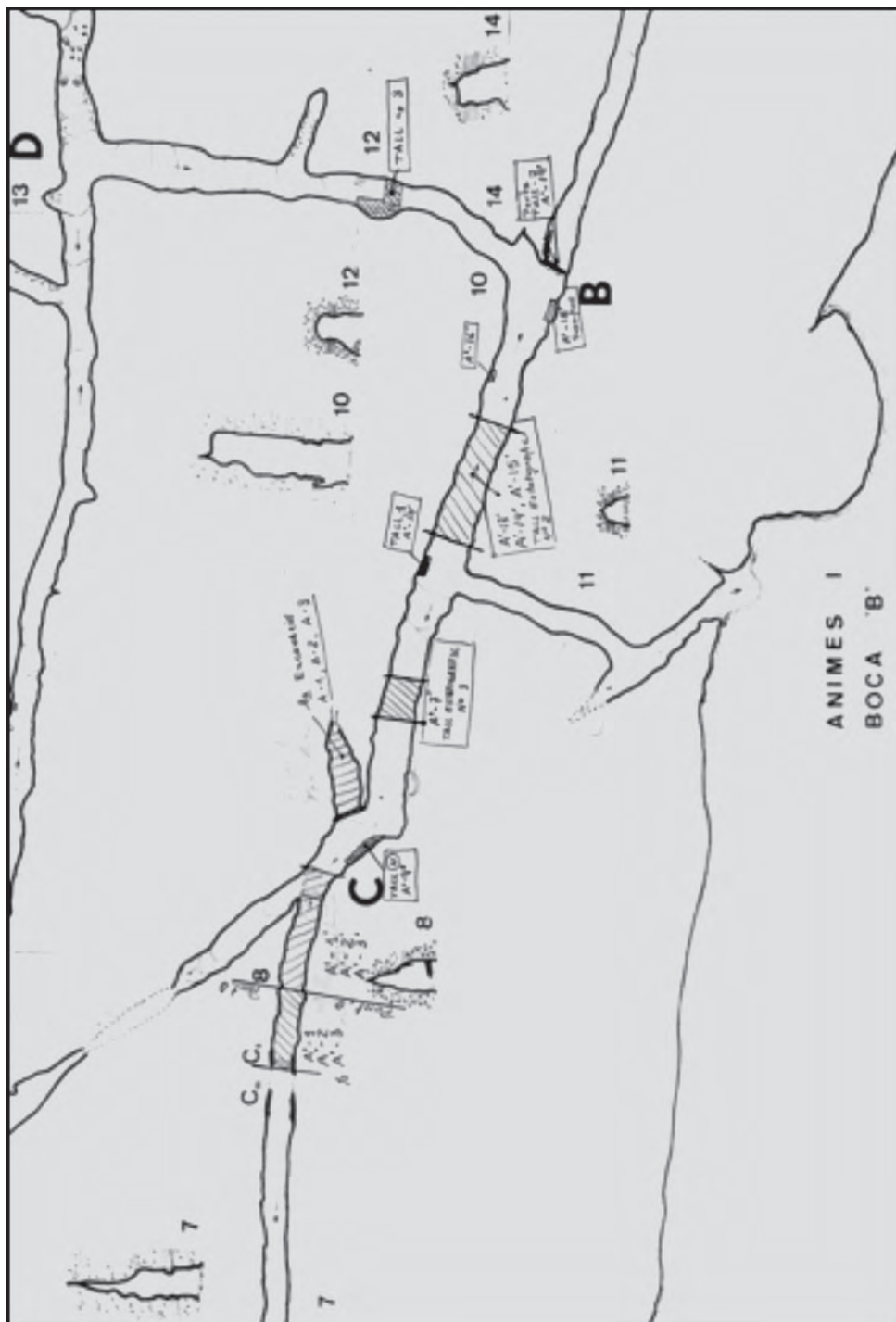

FIGURA 3. Planta de la part profunda de la galeria d'Ànimes I amb indicació de les zones de treball de la campanya de 1974-78 mencionades en el text.

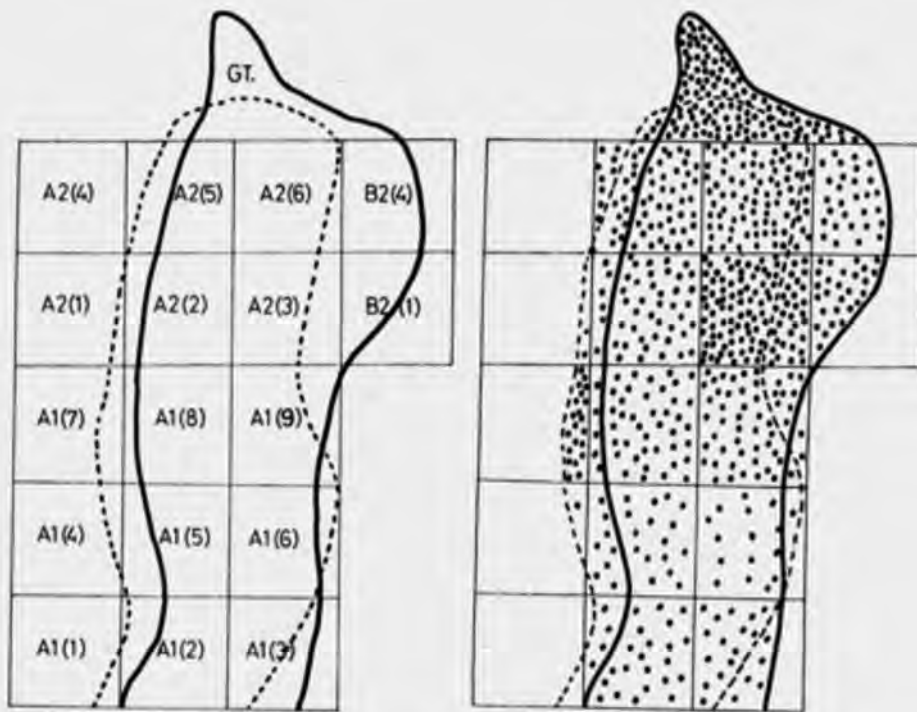

Fig. 1. — *Izq.*: cuadrícula de la zona a estudiar. Cada cuadrado tiene 33 cms de lado. *Der.*: planta-diagrama correspondiente a la totalidad de cuentas discoi-dales de concha. Cada punto equivale a 5 piezas o fracción superior a 2.

FIGURA 4. Planta de la gatera del descobriment, quasi reblerta, en la que a la tardor de 1969, Pere Casanovas i Joan Lleonart, posant la mà en l'espai entre la volta de sostre i el tap penjat de sediment, recolliren dotzenes de denes en superfície. L'informe al Museu Arqueològic de Barcelona, aleshores també direcció del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas del Distrito de Cataluña y Baleares, originà la intervenció del 1971.

boca actual funciona independentment de la part profunda de la galeria I.

Les darreres intervencions seran al març del 1977, fent un repàs al que restava al peu de la cortina estalagmítica a A-3' i, com a darrer treball, al febrer del 1978 un aprofundiment a A'49'.

2. REFLEXIONS ENTORN LES ARRELS DEL NOM I LA TOPONÍMIA

Dos fets ens permeten creure, amb bases sòlides, que aquesta part profunda de la galeria I ha estat tocada de fa molt de temps, tot i que el descobriment per al món de l'arqueologia pràcticament és el del 1969 en caure en l'oblit les descripcions de Palet i Barba (dins FONT i SAGUÉ, 1897). El propi nom ja ens dona pistes, doncs en època modernista ja està fixada la toponímia Ànimes, tant per a la cova com per a aquest sector de la muntanya. Creiem que es deu a que en les primeres troballes, segurament superficials i potser simples visites intrèpides i encuriosides, anteriors a mitjans del segle XIX⁶, varen confondre les denes amb les parts internes dels botons, que en època baixmedieval i moderna, fins ben entrat el segle XIX, estaven folrats de roba. Ens trobem, doncs, ben lluny d'una explicació de caire espiritista.

Una referència anterior a les troballes a la Cova de les Ànimes ha estat donada com a segura (FERRANDO, 1983), però no té perquè ser així. Anant directament a la font, la

6 Palet i Barba en l'article de setembre de 1896, ja menciona, com un antecedent no proper, la recollida de materials per part del Sr. Joan Viñals de Terrassa, aleshores ja mort. El seu germà Joaquim li explica l'origen del nom, tal com hem mencionat, i el seu amic, el famós naturalista terrassenc Joan Cadevall, confirmà a Palet que els objectes eren denes i no nummulits com creia el savi naturalista Artur Bofill.

cita està extreta de *Diarios de los Viajes hechos en Cataluña por D. Juan Fco. de Zamora*, Tomo I, 1787. Tercera Salida de Barcelona el 29 marzo de 1786.

(...) "Cerca del monasterio, en la misma montaña, hay una cueva en la que parecen haberse enterrado antiguamente algunas gentes, pues se hallan aquella especie de cuentas de concha que usavan los antiguos y de las quales yo trage algunas" (...)⁷

Com veiem, en cap moment Zamora fa servir el nom de la cova (que podria ser qualsevol altra, per exemple la Cova del Frare o alguna de les dotzenes de jaciments sepulcrales repartits per la muntanya i que poc a poc anem catalogant). La referència als morts és una perspicaç reflexió de Zamora, però no sabem si es limita a recollir rumors i històries populars o parla la seva visió il·lustrada. En tot cas, el fet que tornés amb unes denes no pressuposa que el propi Zamora entrés a la galeria. Li podrien haver regalat, com a alt càrrec de l'administració de l'audiència de Barcelona que era, o haver-les comprat ell mateix a un carboner, pastor o pagès que li fes de guia. Quan Zamora, al mateix viatge, entra a la Simanya, en fa una bona descripció de la cova i de les seves indagacions. Com pensar que si hagués entrat a la Cova de les Ànimes, amb totes les seves dificultats d'accés a partir del metre 20 de la boca natural actual, no hagués això estat objecte d'una descripció?

En tot cas, si agaféssim la interpretació favorable a que les denes provenien de la Cova de les Ànimes o a que Zamora va entrar, sense que el text ho provi, això faria que els antecedents i reconeixement del lloc com a jaciment arqueològic reculés encara 100 anys més.

3. HISTÒRIA DE LES INTERVENCIIONS

La cavitat-galeria ja fou explorada pels naturalistes Domènec PALET i BARBA i Norbert FONT i SAGUÉ a finals del segle XIX, al 1896, com expliquen al *Butlletí del CEC*⁸ del gener de 1897. A hores d'ara, desconeixem si s'han conservat materials o documents procedents d'aquell moment⁹. El que sí tenim és una cita secundària que al 1911 Palet i Barba torna a visitar la cova i va trobar-hi sílex i ceràmica. Pel que sembla, part d'aquests materials podrien estar conservats al *Centre Excursionista de Terrassa* a principis dels anys 80.

És evident que hi ha un rebaix davant la boca (faltaria el conus de davant la sortida, format naturalment amb el desguàs del cabal original del fluvial conformador de la galeria), que tindria originalment uns 3-4 m² i una probable potència d'1-1,5 m. L'autoria de l'acció, té un candidat principal, però no es poden descartar altres actuacions i podria ser fruit de qualsevol grup que hi passés, en estar la cavitat descrita des del primer catàleg espeleològic noucentista de Catalunya. Un candidat probable podria ser el *Club Muntanyenc Barcelonès*, que segons la pàgina *EspeleòIndex* visità regularment la cavitat des del 1949. És més que probable que aquest conus de davant la boca donés materials, ja que a la segona campanya del *Grup de Sabadell*, es feu una cala a 7-8 m endins l'actual sortida i va donar material ceràmic i antropològic dispers, de l'edat del calcolític/Bronze. Aquí radica l'origen de l'equivocació

⁷ Transcrit directament de la còpia digital del manuscrit de la Biblioteca Nacional en poder del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, a qui agraïm el seu accés.

⁸ FONT I SAGUÉ, N. (1897) La cova està a la pàg. 15. Menciona que va ser explorada per PALET i N. FONT i SAGUÉ al 1896.

⁹ L'atzarosa vida institucional dels fons patrimonials i arqueològics de Terrassa amb les seves anades i vingudes, dissolucions i fundacions està recollida a PEREGRINA, N. (2004) *Història del Patrimoni museístic de Terrassa*, Museu de Terrassa, 55 pàg.

d'Isabel Rubio¹⁰ i l'atribució persistent en els manuals de Prehistòria espanyola de que la *Cova de les Ànimes* és una cova sepulcral neolítica. S'ha datat una dent humana de la zona entrada A'44' (Beta-457661), i ha sortit del darrer quart del III mil·lenni, uns dos mil anys més modern que les ceràmiques que acompanyen el dipòsit.

A finals dels anys 60, es feu un pla sistemàtic de prospeccions auspiciat per la *Federació Catalana d'Espeleologia* i pel *Museu Arqueològic de Barcelona* (MAB) gràcies al qual s'exploraren multitud d'esquerdes i cavitats al massís de Sant Llorenç. A la tardor de l'any 1969, es descobrí per part de Pere Casanoves i Joan Lleonart¹¹, al fons de la galeria principal d'Ànimes I, en una petita gatera lateral, una gran quantitat de denes, centenars, el que originà una excavació programada¹² amb uns trets força originals (**figura 5**). S'assajà de forma primerenca i paral·lela a altres excavacions universitàries, com l'Arbreda de Serinyà (Pla de l'Estany), el sistema de coordenades cartesianes, versió Laplace-Méroc. Un mètode nascut, a les palpentes, a la dècada anys 1920 en l'àmbit de l'arqueologia francesa prehistòrica (als jaciments del Perigord) i a la britànica (illes del Canal, a la Bretanya anglesa) i plenament consolidat en la prehistòria europea dels anys '60.

La Prehistòria a Catalunya, dins l'espanyola, anava tècnicament endarrerida, dins d'un context de col·lapse i marginalitat davant l'auge de la Protohistòria, impulsada a Catalunya sobretot a partir de l'accés a la càtedra d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica de la UB per J. Maluquer de Motes l'any 1959¹³. Cal considerar la fluixa transcendència a Catalunya de l'accés de Ll Pericot a la càtedra de Prehistòria de la UB, que usurpava Almagro Basch com a botí de guerra, que malgrat el seu enorme pes intel·lectual, es centrà més aviat en promoure la recerca en el País Valencià i ses illes. La Prehistòria patia el pes de l'ambient cultural general, que no la valorava, i encara es sentia molt la pressió de l'Església que mantenia majoritàriament postures tridentines i antidarwinianes¹⁴. Les troballes de Prehistòria vella (paleolític i neolític) estaven protagonitzades per erudits

10 RUBIO, I. interessen les pàgines 43 a 45.

11 Aquest grup de gent de Sabadell aficionada a l'arqueologia i la paleontologia, a més de molt esportista i excursionista (i aficionats a l'escalada i espeleologia), s'autoanomenà *Grup de Sabadell*, la trajectòria dels quals comentarem més endavant.

12 Amb permís de la *Dirección General de Bellas Artes del Ministerio de Educación y Cultura* (Registre sortida núm. 114-10 de setembre del 1971).

13 No cal defugir pas el tema que un gran prehistoriador com Lluís Pericot, en canvi, estava centrat, des dels anys '30, en la seva recerca prehistòrica, al País Valencià, com a membre fundador del Servei d'Investigacions Prehistòriques de València, SIP. Mentre que a Catalunya, apart de la seva absorbent dedicació acadèmica i institucional (arribà a ser Degà de la Facultat de Filosofia i Lletres el 1954 i vicepresident del CSIC), promocionà sobretot la monumentalització i recerca del poblat ibèric d'Ullastret a través de la figura de M. Oliva de la Diputació de Girona, a través de la seva figura de Comisario Provincial de Gerona de la Coisaría General de Excavaciones Arqueológicas i també la formació de Lluís Esteva Cruañas i petites accions com la reedició de la seva síntesis dels Megàlits (1950) o la revisió de Bora Gran de Serinyà reexcavant la terrera de davant el jaciment.

14 Cal destacar el pes que tingué el paleontòleg Miquel Crusafont i la *Secció de Paleontologia del Museu d'H^e de Sabadell* (futur Institut Paleontològic de Sabadell, IPS), que en col·laboració amb d'altres paleontòlegs (entre ells Emiliano Aguirre, paleontòleg quaternarista d'ample trajectòria que treballà entre altres Torralba i Ambrona i a més futur iniciador de les excavacions d'Atapuerca) intentaren superar aquests obstacles. Destaca la publicació comuna que feren, des dels postulats de Teilhard de Chardin, per tal de superar els obstacles dels cristianisme tridentí de l'staff cultural franquista: Crusafont, M., Meléndez, B. y Aguirre, E. (Eds) (1966). *La evolución*. La Editorial Católica, S.A. *Biblioteca de Autores Cristianos* [B.A.C.]. SEcció VI (Filosofia). El *Grup de Sabadell* també col·laborà amb l'IPS i estava immers en aquest ambient.

i aficionats locals, de baixa connexió institucional, el que comportà pocs materials dipositats a museus i encara menys publicacions. Això feia molt difícil que les troballes i els jaciments entressin en els discursos i en corrents de recerca acadèmica.

La posició jove i esportiva del *Grup de Sabadell*, restava fora de les lluites dels grups dominants aleshores (per una banda la guerra soterrada entre l'*Institut de Preh^a i Arqueologia del Museu Arqueològic de Barcelona*, MAB, i l'*Institut d'Arqueologia i Preh^a de la Universitat de Barcelona*, i alhora era víctima d'una certa marginació, en el propi Sabadell pel Museu d'H^a de Sabadell, sota la direcció de Joan Farell i el conservador Rafel Subirana. El grup de col·laboradors de Sabadell (Pere Casanovas, i el seu germà Domènec, Joan Lleonart, Josep Figols, Domènec Miquel, etc.) estaven coordinats directament per Francesc Martí Jusmet i del Director del MAB, Eduard Ripoll Perelló.

FIGURA 5. Sistema de guies fet servir pel Grup de Sabadell en l'excavació del 1974-78. A dalt arran de terra amb guies. A baix amb una quadrícula aèria mòbil amb plomades i un travesser mòbil.

Després del descobriment de la gatera curulla de denes (A1-A2-A3), fet a la tardor de 1969, a la dreta de la *galeria I* (davant de la que serà posterior cala-testimoni 4), s'excavà totalment la tardor del 1971 i es publicà al 1972. Al petit espai de la citada gatera es pogueren recuperar 4.106 denes. Es feu una primera atribució a l'Eneolític ple (2000-1750 aC), en base a la opinió d'autoritat de Martí Jusmet sobre l'escadussera ceràmica a mà (6 fragments, tot i una evident, ara, nansa del Neolític Antic). Es va fer la interpretació general que, per la presència de petxines en procés de fabricació (*pretallades*), hi havia present una doble dinàmica de taller a la boca natural i de dipòsit a la part profunda de la galeria I, hipòtesi que ara no mantenim.

Una segona campanya, de més extensió, es realitzà, de forma intermitent en caps de setmana i dies festius, des de l'octubre de 1974 fins al febrer de 1978. Es començà en 6 cales consecutives que abastaven la part més profunda: A'-1 A'2 i A'3 (a l'esquerra d'un eix teòric) + A'1', A'2' i A'3' (veure **figura 6**). Així es destapà una planxa estalagmítica en forta pendent W-E, que taponava la continuació de la galeria, que gira aquí a l'W,

funcionant com una cortina, i dividint-la en dos trams independents (*galeries I i II*).

Més tard s'obriren 2 cales enmig del corredor de la galeria, que té només 1m aproximat d'amplada i entre 2 i 3 m d'altura, amb una secció de paret ondulant, segons els diferents nivells d'encaix històrics, generats per l'erosió fluvial a pressió (veure **figura 3**): A) la **A'7'** (Sondeig estratigràfic 3), i B) més enllà de la galeria de comunicació, una gran cala de 3m (**A'13'-A'14'-A'15'**). A més de 3 sondejors, estratigràfics enmig del corredor galeria, de 30x30cm: a) al metre 4 esquerra, metre 10 dreta, b) al metre 16 dreta i c) al metre 18 esquerra+ 1 sondatge a la galeria creuada a la dreta porta (orientant-nos cap al fons).

Finalment, s'obrí una cala a uns pocs metres de la boca actual, a 25 m de la cruïlla de les galeries I i II, però només a 7 m entrada, la cala **A'42'-A43'**. Es recolliren materials en superfície entre els metres 35 i el 51 (comptats des del fons). En aquesta zona de la boca, sí surten algunes restes humanes. Quasi tot va restar inèdit, excepte el que TEN publicà en una selecció de ceràmiques (1977, 1979 i 1979-80) que introduïen la variant cronològica del neolític antic enfront de la opinió emesa pel conservador del MAB Martí Jusmet a l'article de l'SPELEON de recolzar una cronologia Eneolítica, com es deia aleshores (IIIer mil·lenni, denominació actual). També es feu una rasa per a instal·lar una porta de tanca a la galeria d'accés al metre **19**, que és la que van forçar els furtius des de l'interior, accedint per l'altra boca amb cordes (*galeria del sol* i la de comunicació que té un sentit perpendicular, amb la *galeria I*) i rebentant una altra tanca que impedia accedir a la galeria principal. El 2017 es repararen, tot clavant parabolts i cosint els cantons amb tensors i cables.

La descomposició institucional que comportà la transició política, amb canvis i no canvis, conformaren un panorama legal líquid, en el que el caràcter juvenil i aficionat del *Grup de Sabadell*¹⁵ estava immers. La gent es va fent gran, forma família i va progressant laboralment dedicant energies a altres camps, el que va convertir en marginal la *fallera* de l'arqueologia de camp. El jaciment restà pendent d'estudi, i la segona campanya inèdita, encara sota una llunyana tutela del MAB i restant al marge de la corrent universitària guanyadora en el poder de l'arqueologia de la democràcia (amb l'auge dels col·lectius de PNN a les universitats, d'on procedeixen bona part dels primers territorials al restituit Servei d'Arqueologia de la Direcció General del Patrimoni; una altra part d'aquest col·lectiu es constituí en el gruix de l'actual acadèmia). Malgrat tot, el *Grup de Sabadell* actuà encara uns anys assumint algunes urgències i col·laborant en les excavacions de la Cova del Frare, dirigides per Araceli Martín.

Trenta-cinc anys després, dins l'àmbit de les recerques doctorals i de recerca del Departament de Preh^a de la UB, l'any 2012, membres del SERP a través del seu Programa de Recerques del Penedès, contacten amb el *Grup de Sabadell*, a través de Pere Casanovas, i s'estableixen els primers contactes arran de la revisió dels materials antics de les intervencions a l'*Avenc de St. Antoni de Cunit* (Baix Penedès) de 1970-73. A través de la campanya programada del 2013 en aquest avenc, es pogueren reforçar aquests llaços. Tot és torna a engegar el 8 de març de 2016 quan, després d'anys de contactes, en una reunió dels veterans del *Grup de Sabadell* i de la direcció del Museu d'Història de Sabadell, s'aconseguí endegar el procés de donació i dipòsit dels materials pendents de

15 Pere Casanovas, Josep Fígols, Joan Lleonart, i també les seves futures esposes, Carme i Núria, encapçalaven un ampli grup de sis-vuit persones, tots sabadellencs. Entre ells el seu germà Domènec Casanovas, Rafel Cirera, Domènec Miquel, etc. i altres de col·laboració més esporàdica com en Ramon Ten. Aquest darrer, TEN, encapçalà les publicacions posterior al CAN de Lugo de 1977 i, del PYRENAE (1979-80) i de l'ARRAHONA 1980.

FIGURA 6. Excavació 1974-75. A'2-A'3 arran la cortina estalagmítica que separa les dues galeries.

la segona campanya feta a Ànimes I des de la tardor de 1974 a la primavera de 1978, de forma intermitent en caps de setmana i festius¹⁶. S'acordà que l'Artur Cebrià tutelés el procés, en coordinació amb els veterans del *Grup de Sabadell*.

La proposta de restauració de la part més profunda de la galeria principal d'Ànimes va néixer de l'avaluació feta, arran de la visita realitzada al jaciment, el dia 25 de maig de 2016. Formava part del procés d'estudi de la documentació i materials que encara estaven en mans del *Grup de Sabadell*. Observàrem, aleshores, les profundes alteracions produïdes al jaciment durant els darrers trenta-vuit anys, amb ingents quantitats de sediment remogut, fent dos muntanyes de quasi dos metres d'altura, a l'antiga cala enmig de la galeria, i al fons. Les gateres, del descobriment i la del final, buidades, així com rebentades les dues tanques de protecció que, de forma modèlica, el *Grup de Sabadell* s'havia encarregat de transportar i instal·lar. També s'havia obert un forat enmig de la cortina estalagmítica, a modus de finestra, comunicant les galeries d'Ànimes I i II i s'havia buidat la gatera en la confluència. Fent una recerca en el núvol d'internet, de seguida trobàrem la plana *EspeleoÍndex* i, segons s'autodescriuen i documenten en fotografies ells mateixos, el GREC de Les Corts de Barcelona, a principis de 2012, fa una *desobstrucció* i obre un pas que batejaren *Pas Boixader*. Creiem que el més probable seria, com raonem en l'Informe de novembre del '16, que part de la capa gruixuda superior del sediment remenat i desplaçat, correspongués a aquesta acció del GREC.

Per això, seguint la legislació vigent, ens posàrem de seguida en contacte, ja el mateix dia 6 de juny, amb l'arqueòleg territorial del Vallès Occidental de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, en aquells moments Joaquim Folch, per a comunicar-li l'estat de degradació del jaciment i que fora interessant promoure alguna actuació. A conseqüència de la conversa citada es feu un primer informe lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat / SAG), ja el mateix dia 7 de juny del 2016.

L'arqueòleg territorial del SAG va fer, conjuntament amb nosaltres, un reconeixement

¹⁶ Els materials de la campanya de 1971, així com les peces del descobriment de la tardor de 1969, estan dipositades al MAB, formant un lot conjunt, encara a determinar exactament, de més de 5.000 denes. Una cessió-dipòsit temporal de part d'aquests materials compost per 439 denes en forma de dos collarets és a l'exposició de l'actual sala de Preh³ del Museu d'H³ Sabadell. Semblen pertànyer al lot del descobriment, de la tardor de 1969, a la gatera que s'excavaria posteriorment a la tardor del 1971. Estan descrits a la tesi de OLIVA (2015).

al jaciment el dia 29 de juny del 2016. En aquesta visita s'assajà, en col·laboració amb el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, l'accés per *Can Pobla*, que és restringit a cotxes per a certs usos. Aquesta col·laboració inicial del Parc, que poc a poc s'ha anat aprofundint, ha estat important, per facilitar-nos un accés més curt i menys feixuc¹⁷. Tot i així, des del pàrquing de *Can Pobla* a la boca de la cova, hi ha ben be 1 hora llarga de recorregut, amb alguns trams amb força pendent, fins agafar el camí de la *Font Soleia*.

Durant l'estiu de 2016, es va anar perfilant la possibilitat de fer una intervenció dins la part més profunda de la galeria (metres 19 a 0). Es comunicà la situació a la Direcció del Parc i l'Ajuntament de Matadepera¹⁸ i es va fer una proposta de pressupost i programació el 17 d'agost. Se'ns respongué des dels Serveis Territorials de Barcelona de la Generalitat amb una contraproposta. Havia d'ajustar-se a un reduït pressupost i fer el garbellat en sec al peu del jaciment, per tal d'estalviar-se el transport i muntatge del rentat i triat del sediments, sistema més rigorós però que ho encaria tot. Això ens abocava al problema de resoldre el transport des de l'interior de la galeria al peu de la cinglera, 28 m a baix, enmig del camí de la *Font Soleia*.

A principis d'octubre, a proposta de J. Folch, es planificà una petita intervenció d'avaluació, a través de l'empresa concessionària per aquest tipus d'intervencions: ÀTICS, SL. En reunió efectuada, als SSTT de Cultura de la Generalitat al Raval, l'11 d'octubre, s'acorden les dates (7 i 8 novembre), l'estratègia (eliminació i garbellat del màxim volum de sediments remenats i avaluació de la seva riquesa en elements arqueològics) i, també, la composició de l'equip de treball. Aquest estaria format per 1 arqueòleg director, 1 tècnic de suport i 2 auxiliars¹⁹ situats a l'exterior, amb la tasca específica de garbellar el sediments. Els resultats es plasmaron en l'informe lliurat el 19 de desembre (CEBRIÀ, 2016). A la vista d'aquests bons resultats es feu una segona intervenció d'urgència l'any següent, també a la part profunda de la *galeria I*, seguint el mateix mecanisme administratiu (SSTT Cultura a Barcelona a través de l'empresa ATICS) els dies 1 a 13 de juny, amb set dies previs de muntatge de tota la infraestructura d'accés, treball i seguretat i un altre dia per recollir-ho tot (CEBRIÀ, 2017). A part del seu transcendental paper en el muntatge i disseny de la infraestructura de treball i seguretat, hem estat reforçats en tot moment pels veterans del *Grup de Sabadell*²⁰, experts en espeleologia i escalada. El treball d'extracció i garbellat de sediments ha anat a càrrec dels 7 arqueòlegs contractats²¹, llicenciats i doctors de la Universitat de Barcelona i la Universitat de Saragossa.

Les dues darreres campanyes en ser assumides, so pena de quedar paralitzats, per les excavacions programades del SERP de la UB, han tingut una estructura de finançament diferent: en part del programa 2018-21 (que ha assumit dues datacions de carboni 14 al Laboratori d'Oxford, apart d'aportar les eines i encarregar-se altres estudis com la fauna

17 Agraïm al Parc Natural de St. Llorenç del Munt i l'Obac les facilitats d'accés a Can Pobla.

18 En 4 anys no ha estat possible més que d'una feble comunicació per establir una col·laboració estable i seriosa amb aquest ajuntament. Malgrat els nostres esforços i haver fet una conferència al Casal de Cultura l'11-V-18. Actualment hi ha promeses de col·laboració.

19 Artur Cebrià com a Director, F.X. Oms com a tècnic auxiliar i JIgn Morales i Marta Nolla com a auxiliars.

20 Amb la presència i consells de seguretat de Joan Lleonart i Josep Figols, continuant estant reforçats, el dies previs a d'instal·lació dels graons i de la via de seguretat per Joan Miquel Dalmau. El dia del transport de la plataforma ens ajudaren en Rafel Cirera i J. Mª Massagué.

21 Els contractats han estat Artur Cebrià, com a director de la intervenció i 6 arqueòlegs més: 3 com a tècnic auxiliar (F.X. Oms, Mireia Pedro i Rafa Labora) i 3 auxiliars (Àngela González, Hèctor Martínez i Laia Mora).

o un estudi sobre una mostra de denes²²) i en gran part finançades pel Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Això ens ha permès fer 13 dies més (6 dies al 2019²³ i 7 al 2020²⁴). No han assolit la potència i durada de la segona campanya per separat, però unides la superen.

Les intervencions portades a terme són una resposta a terminis, segons les disposicions pressupostàries a l'abast, i cal reconèixer-ho, a la baixa, amb poca prioritat, a la proposta global de restauració feta al *Servei d'Arqueologia de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya* el 17 d'agost del 2016. Era una proposta que buscava restaurar el jaciment, per a deixar-lo a punt per a futures recerques. Es va calcular, inicialment, que serien necessaris **25 dies** de treballs. També es feia un càlcul previ que el volum de sediment a extreure era d'uns **3-4 m³**. Fins ara portem, aproximadament un 90% de la superfície del jaciment amb sediment remenat solt, el que equival a exactament **8,7 m³**. Això no faria més que confirmar que l'abast de l'acció furtiva ha estat molt més intensa que preveiem inicialment, gairebé el doble.

4. ELS TREBALLS DE LA FASE DE RESTAURACIÓ (2016-17, 2019-2020)

En total s'han realitzat 4 campanyes, que ja hem vist, han estat de curta i molt curta durada. De fet, el total de dies d'excavació fets fins avui, 24, equivalen a una sola intervenció programada de durada mitjana. Així ens hem dedicat exclusivament a restaurar les malifetes de 38 anys d'abandó i furtivisme, sense arribar, encara, a intervenir en una zona no alterada. Aquestes quatre campanyes son de fet una campanya, però partida en terminis.

Cal diferenciar, com ja hem explicat en detall, dues etapes en els treballs, la de les dues primeres campanyes (de 2 i 9 dies respectivament) assumides pel Servei d'Arqueologia de la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat, a través de la empresa ÀTICS, i les de les dues darreres assumides bàsicament pel Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (de 6 i 7 dies)²⁵. La proposta inicial feta per nosaltres arran de la inspecció inicial al maig del 2016, veient el lamentable estat de conservació del jaciment, en proposava un treball de restauració de 25 dies. Hem trigat 4 anys en fer el mínim per començar la recerca.

No hem arribat a trobar la densitat de denes de l'excavació original del *Grup de Sabadell* (1974-1978)²⁶, ni molt menys la de la campanya de descobriment del 1971 del Museu Arqueològic de Barcelona²⁷ a la gatera del descobriment, darrera l'orella del metre A'4-A'6".

22 Jordi Nadal, arqueozoòleg i Gala García-Argudo, respectivament, s'han encarregat d'aquests apartats.

23 Han estat Artur Cebrià, com a director de la intervenció i 4 arqueòlegs més: F.X. Oms, Rafa Laborda, Mireia Pedro i Àngela Gonzalez.

24 Han estat Artur Cebrià, com a director de la intervenció i 4 arqueòlegs més: F.X. Oms, Pablo Martínez, Òscar Pérez Parque i Helena Pàmies.

25 A hores d'ara el recolzament per part de l'ajuntament de Matadepera ha estat mínim. Uns 30 menjars de menú a la campanya del 2017 i prou. Darrerament hem endegat uns primers contactes per a establir unes bases de col·laboració més permanents i sòlides, però els temps de pandèmia i les lleis de transparència ho compliquen i alenteixen tot molt.

26 986 discoïdals, 4 denes tipus Ànimes, 42 el·líptiques-dent de cérvol, 5 Columbella rustica i 57 pretallades (sense polir les vores).

27 Només a la gatera del descobriment: 4.040 discoïdals, 39 el·líptiques-dent de cérvol, 26 denes tipus Ànimes, 1 Columbella rústica.

En total hem extret, pel sistema de plataforma i tirolina explicat, unes **8,7 Tm** de sediments acumulats dins la galeria principal, extraient **1.249** sacs amb una mitjana de 7 kg de sediment. La llarga distància i difícil circulació (en la hipòtesi de que s'haguessin d'arrossegar els sacs al llarg galeria fins a la boca actual a peu pla) ha impedit a tots els furtius i incívics variats, el poder extreure el sediment durant 38 anys. Això és el que dona sentit al nostre treball d'extracció i acurat garbellat.

El resultat del garbellat en sec del sediment remenat aquests quatre anys ha estat la recuperació de **635** elements inventariats (**102** elements del 2016 + **373** de la campanya del '17+ **110** el '19 i **160** el '20). Com a fòssil director i datador ens basem en els 62 fragments ceràmics, a falta de poder datar alguna dena discoïdal en os, ja que quasi totes estan fetes sobre petxines recollides en platja que són 3-4.000 anys més antigues. Hem pogut datar l'edat de la petxina, però no el treball i transformació efectuats sobre ella.

A falta d'analitzar bé els resultats de la campanya de 2020, encara no podem assegurar haver deixat del tot a punt a la galeria principal, eliminant-ne tots els sediments remenats subactuals, fins a la restaurada tanca del metre 19, deixada a principis dels anys '70. Resumint les troballes, podem dir que de denes, s'han recuperat **404**²⁸. A més també hem recuperat **72** fragments de ceràmiques a mà, sempre concordants amb aquest període **entorn el neolític antic epicardial**. Ossos de Macro i microfauna no falten, tot i que mai hem trobat res en connexió, cosa esperable per altra banda en un nivell remenat: **55** ossos de Macrofauna (amb una gran abundància, entre els identificables, de carnívors holocens), un **centenar** d'ossos i estelles conill, una **quarantena** de microfauna, uns **vint-i-cinc** d'ocell, **7** copròlits i una **trentena** d'estalactites (una mostra més de l'abast de la barbàrie furtiva). Cal insistir en que no ha sortit MAI cap resta humana, en la part més fonda de la galeria, ni en les nostres 4 campanyes, ni en les del Grup de Sabadell.

El resultat de les quatre campanyes no supera la densitat de la de 1974-78, però s'aproxima, i, el més important, és concordant del tot amb cronologia de les ceràmiques i tipologia de denes. En elles segueix el gran predomini de les denes discoïdals (en les seves dues varietats de dues cares planes i la de cares interiors còncaves (veure **figura 7**) i que cada cop en surten menys de tipus Ànimes (ni de 3 ni de 5 perforacions) (**figura 8**), dent de cérvol i el·líptiques (**figura 9**).

Una de les restes més sorprenents de trobar en la part fonda dels dipòsits de galeria I d'Ànimes ha estat la descoberta, entremig del dipòsit intencionat, de fòssils. Ja destacarem a (CEBRIÀ, 2019) la *Memòria de les campanyes de 2016-17*, pàg. 73-75, la recuperació en el garbell del sediment remenat en 2017 de 3 nummulits²⁹ (**figura 10**, esquerra). A la campanya del 2020 tenim 6 exemplars candidats a ser-ho, a falta d'una determinació detallada d'especialista (**figura 10**, dreta). Aquests fòssils de sers unicel·lulars típics de fons marins bentònics, no poden procedir dels voltants o arrossegats des de les capes superiors ni dels conglomerats eocens de les parets de la Cova. La Mola és una formació íntegrament formada per conglomerats continentals de l'Eocè inferior. Identificades aquestes restes com a fòssils, fora del seu context geològic natural, no cal altra interpretació que son manuports antròpics.

28 Hem recuperat en 4 campanyes: 382 denes discoïdals, 8 tipus dent de cérvol, 8 el·líptiques, 3 fetes sobre *Columbella* rústica, 2 del tipus Ànimes, 1 *Conus ventricosus* (Veure **figura 10**).

29 Vàrem demanar al pare Sebastià Calzada, del Museu Geològic del Seminari de Barcelona, que ens determinés els 4 exemplars recollits. Aquest passà el material al Dr. Abad que determinà que (...) "*Hay 3 que son N. striatus*" (...).

A les campanyes de 2016 i 2017, en el lapse de temps disponible, s'ha fet l'eliminació de sediment remenat de tota la banda a la dreta, des de la galeria de comunicació (del metre 11 al 19), incloent l'empremta de mig metre de fons de la cala A'13'- A'14'-A'15'.

Mentre que a les campanyes de 2019 i 2020 ens hem dedicat a treballar a la banda esquerra, segons s'entra per la *Galeria de comunicació*, entre els metres 3 i 10, fins al tall transversal deixat el 2017 (veure **figura 12**, esquerra), tot resseguint, sense entrar-hi, el conus de vessant de l'entrada de sediment des de la *Galeria del Sol* (**figura 12**, dreta).

El material ceràmic recollit ens mostra una forquilla cronològica, associada a la entrada dels dipòsits de denes. Fent una distribució normal en forma de curva estadística de Campana de Gauss del material ceràmic tindríem una distribució estadística amb un

cos central molt gruixut, molt majoritari, que correspondria a les ceràmiques, que per pasta, acabats i decoració plàstica, es mouen dins l'estil epicardial (veure les ceràmiques amb cordons i decoració incisa de les **figures 13, 14 i 15**). Les puntes cronològiques de la distribució normal serien, per una banda, dos ceràmiques cardials publicades per TEN (1979-80, fig. 10) (veure **figura 13**), i per l'altra banda, tindríem la presència d'uns quants elements de ceràmica raspallada postcardial, NAE. No hi ha cap traça de presència posterior al moment del Neolític Antic dins la part profunda de la galeria I.

Així, creiem que la majoria dels copròlits, conills i ornitofauna i microfauna, junt amb els copròlits recuperats al garbell i a l'excavació del 1971, corresponen a una fase de llobera-lincera holocena. La datació radiocarbònica d'una dent d'ovicaprí, d'A'19', datada per carboni 14 en segle II-I BC (Beta-457660), reforçaria aquesta hipòtesi. Apareixen restes desconnectats de conills i ornitofauna que també podrien ser producte d'activitat de guineus i linx, en èpoques holocenes postneolítiques.

Una de les troballes més sorprenents en la darrera campanya, a nivell de fauna, ha estat la localització d'una dent decidua d'*Ursus arctos* (**figura 16**). És una resta aïllada recuperada en remenat, però ens informa de que en alguna part (més externa?) de la galeria van arribar a hivernar-hi ossos. Comença a ser habitual trobar en contextos holocens restes juvenils i infantils en coves de St. Llorenç³⁰. Poc a poc

FIGURA 7. Diferents tipus de denes discoidals. A dalt 2 cares planes, enmig i a baix, cara ventral amb ranurat concèntric.

30 A la recent campanya feta al setembre del 2020 a Cova Simanya també n'hem localitzat i sabem de notícies de que alguns furtius dels anys 70 en tenien més restes.

FIGURA 8. A l'esquerra dena tipus dent de cérvol i a la dreta dena tipus Ànimes de 5 perforacions. Campanya del 2016.

FIGURA 9. Mostrari de les tipologies de les denes de la campanya del 2017, encara seguint la nomenclatura del 1972. Núm. 3 al 19 denes discoïdals. Núm. 2-20-22 Tipus pondus. Núm. 1-21-23 Tipus Ullal de cérvol. Núm. 24 Tipus Ànimes de 5 perforacions. Núm. 25 Trivia perforada, ara Columbella rustica.

anem reconstruït tota la piràmide tròfica de les muntanyes mitjanes i borealpines de la revora del Mediterrani sudoccidental als darrers 4.000 anys, abans de l'expansió agrícola i demogràfica de les poblacions baixmedievales i modernes.

Pel que fa a les capes sotsjacentes més antigues, corresponen sedimentàriament a un paquet de llera de circulació d'aigua, format per fragments d'argiles pures de decantació, fragments d'espeleotema, sorres de color morat i entre ells restes de macrofauna molt fossilitzades i amb punts negres de manganès, que a falta de més documentació semblen

FIGURA 10. A l'esquerra es veuen els 3 nummulits determinats pel Museu Geològic del Seminari de Barcelona i a la dreta un dels 6 trobats al 2020, a confirmar la seva identificació.

plistocèniques. Així, tindríem una etapa de repetides entrades al fons de la galeria dins del període del neolític antic epicardial i que arriben puntualment fins al NAE, sigui entrant per la boca actual i arrastrant-se una vintena de metres, o entrant per la, ara, poc accessible *galeria del sol* i arrossegant-se per la *galeria de comunicació*. Abans podria ser un cau de carnívors plistocens, aquesta vegada ja només entrant per la Galeria del Sol. Posteriorment, en l'holocè recent, funcionaria com un cau de carnívors holocens.

5. PROPOSTA HIPOTÈTICA SOBRE LA SIGNIFICACIÓ I FUNCIONALITAT DEL JACIMENT

No hauríem de perdre'ns massa en el bosc de la tipologia i la recerca del número original dels materials, especialment del dipòsit de denes, ja que probablement és irreconstruïble degut als més de 150 anys de saquejos, molt sovint anònims. Pistes de l'antiguitat d'aquestes entrades entre encuriosides i naturalistes³¹, són les troballes d'alguns elements trobats al voltant de l'orella que marca l'entrada als 19 metres més profunds, on està instal·lada la porta de l'excavació de 1974-78: una moneda de xavalla encunyada durant la Primera República i un amb de bronze.

³¹ Recordem que Domènec Palet i Barba va rebre informació que a Ànimes es recollien nombrosos nummulits, cosa que el sorprèn donat el caràcter totalment continental dels conglomerats eocens de la Mola. Ell mateix a l'article de l'EGARA núm. 200 del 20-IX-1896, ja les cataloga com a denes.

FIGURA 11. X. Oms excavant a A'8'. Es pot apreciar l'estretor del tram al nord de la galeria de comunicació i de que davant d'ella, a l'esquerra de la foto, hi ha un eixamplament.

FIGURA 12. Campanya 2017. Vista des del S del Tall a A'11 a on es pot veure la potència del sediment afegit, més d'un metre sobre el farcit d'escombraries que rebleix el fons de la cala A'13-A'15. A la dreta campanya 2020, vista des del N, del conus de vessant d'entrada de sediment des de la galeria de comunicació.

FIGURA 13. Selecció de materials de la campanya de 1974-78. En l'angle superior esquerre es veuen els 2 fragments de ceràmica cardial. Es pot veure el predomini de decoracions plàstiques epicardials.

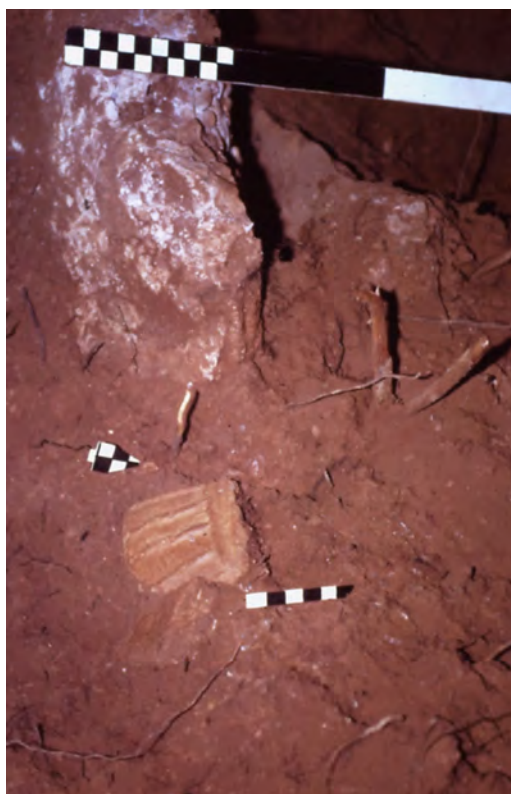

FIGURA 14. Excavació 1974-76. A la zona de la confluència de la comunicació del pas a Ànimes II amb la galeria principal. A la part inferior de la foto s'aprecia la vora de vas mitjà amb vora i cordons, típic de l'estil neolític antic epicardial, que és dominant en el registre.

Per a començar, es pot apreciar en el jaciment una sèrie de condicions que assenyalen que els objectes antròpics introduïts al fons de la galeria I (les denes, les ceràmiques, els nummulits fòssils, la única destal de pedra blanca vetejada –veure **figura 17**– i les escadusseres restes de sílex) són dipòsits intencionats.

És molt probable, donat l'immens volum de denes, que això es fes més d'un cop, de manera reiterada (no tenim dades del cóm, és a dir si dins les gerres i vasos ceràmics o si aquests estaven plens d'altres ofrenes d'acompanyament orgàniques sòlides o líquides; les denes estaven dins bosses de tela, cistelleria, de cuir?, enganxades-cosides a roba?...).

Sembla fonamental preguntar-se el perquè d'aquestes accions periòdiques. A ningú que entri a la part fonda de la galeria se li passa pel cap que sigui, donades les seves condicions

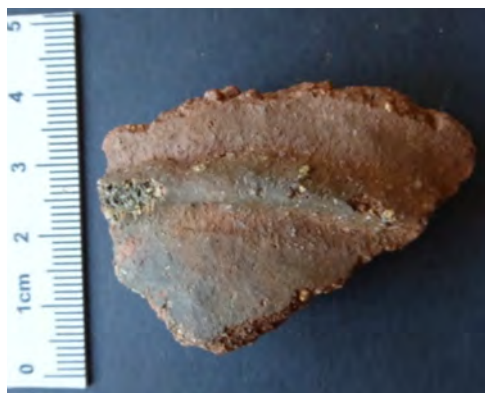

FIGURA 15. Ceràmiques del Neolític Antic d'Ànimes, de la campanya de juny 2017. N^o1, és un fragment informe amb decoració incisa. Núm. 2 i 4, són fragments amb cordons llisos i, a baix, al núm. 3, tenim una nansa de cinta, típica de les ceràmiques del Neolític Antic.

de foscor i estretor, un lloc amb les mínimes condicions com per a complir-hi funcions habitacionals o de refugi temporal. El registre ho corrobora amb la manca de restes d'habitació (carbons, ossos descartats en les menges, ni taques de focs, rubefaccions ni restes de carbons, tampoc restes de talla de sílex). La fauna que trobem en el remenat, i de la que hem fet una datació³², sembla en la seva gran majoria entrada a *posteriori* per carnívors a través de la *galeria de comunicació*.

No tenim, per ara, gaires referents de dipòsits o coses semblants a l'arc Mediterrani nord-occidental (Península Ibèrica, Sud de França i Península Itàlica) que en el moment del Neolític Antic guarden nombrosos contactes, i, de fet són territoris contigus en l'expansió demogràfica i cultural dels primers pagesos del neolític antic, compartint tots aquests territoris un horitzó cardial.

FIGURA 16. Molar decidual juvenil d'*Ursus arctos*. Foto i determinació d'Oscar Pérez Parque.

32 Un molar d'ovicaprí ha donat una datació de c-14 d'època republicano-cesariana. Creiem que la immensa majoria de les escasses restes que estem recuperant del remenat, estan generades després del neolític.

És cert que prop d'aquí, a la Serra de l'Obac, tenim un dipòsit de denes al jaciment de la *Cova dels Lladres* de Vacarisses, datat per l'estil ceràmic del vas contenidor per R. TEN (1986-89) en un període similar, neolític antic epicardial. Els dos dipòsits, però, quan es comparen guarden certes diferències³³. A més, en el seu moment s'interpretà Lladres erròniament a l'associar-se al dipòsit d'enterraments col·lectius, 1.500 anys més tardans, ara datats per carboni-14.

Caldria tenir en compte que tant en els jaciments en cova com en els de l'aire lliure del Neolític Antic del NE Peninsular, i en contextos no funeraris, ja se'n troben de denes discoïdals, però en quantitats relatives (rarament més de 20 i menys agrupades)³⁴ i que la pròpia Columbella rústica perforada (present a Ànimes tot i que en baixes quantitats en totes les campanyes, sumant des de 1971 sobre uns 8 exemplars) és un dels elements identificadors de la panòpia d'objectes definidors del Neolític Antic cardial i epicardial.

Precisament la diferència radica en el seu número, en l'acumulació i en el lloc, no en la tipologia de les denes. No hi ha parangó en les quantitats acumulades en la part fonda de la galeria I d'Ànimes (en les dues campanyes històriques dels anys 70 i les 4 nostres hem recuperat sobre unes 5.400 denes, apart de les furtivejades difícils de calcular, o sigui seria un mínim de 4 vegades més que a Lladres). A més, a part de l'absolutament dominant tipus discoïdal, els altres tipus de denes són rars o comuns?, fins a quin punt? (Veure **figura 10**). La manca d'un estudi general en el territori del NE i Vall de l'Ebre no ens permet profunditzar en aquest argument³⁵. El que sí podem dir és que recentment hem trobat cites d'una dotzena d'exemplars del tipus més rar, del tipus Ànimes, a la Cova del Fum (Alacant)³⁶, cova amb poc material del neolític antic. Veiem que no és una tipologia única, però sí molt rara, i pels materials associats, també es pot associar al Neolític Antic.

L'altre aspecte a tenir en compte és que aquests objectes eren veritables joies. El concepte de joia en la prehistòria està molt ben exposat al catàleg de l'exposició *Les joies*

33 El dipòsit de Lladres està compost per un nombre molt més reduït de denes que a Ànimes. Els dos dipòsits comparteixen el tipus discoïdal i dent de cérvol, però les més destacables són les fetes en pedra verda de Gavà, cal·laïta, de les que no n'hi ha ni una en el nostre cas. Es compon de 25 denes-penjoll de petxina del tipus "ametlla" amb perforació troncocònica per les dues cares. De 1.856 denes discoïdals de *Cardium* amb perforació circular concèntrica de secció cilíndrica, troncocònica o bitroncocònica, a més de 139 denes-penjoll de cal·laïta amb perforació troncocònica per les dues cares.

34 En un context funerari i encara pendent d'un estudi definitiu que emmarqui les troballes del Grup d'Amposta i d'Esteve Gálvez a l'entorn d'Amposta, sortiren milers de denes quasi totes discoïdals en fosses amb gerres contenint collarets. Sembla que la seva cronologia és postcardial (uns 500 anys més tardana que Ànimes) com indiquen algunes recents datacions de c14 encara pendents de publicar.

35 Anteriorment hem citat els treballs de Mònica Oliva i la seva tesi doctoral (2015), més centrats en el Neo Mitjà i els seus aixovars funeraris de la cultura dels sepulcres de fossa, i com a precedent d'aquests estudis de malacologia a Catalunya cal citar la tesina d'Alicia Estrada, més centrada, però, en registres plistocènics.

Un dels pocs exemples d'estudis malacològics en cova, apart de la Tesi citada, i que a més, en aquest cas sembla una ofrena, d'una dotzena de petxines perforades el trobem a GARCÍA BARBO, Ana B; RODRÍGUEZ, Ant.; MORALES, JIgn; MARTINELL, J; CEBRIÀ, A; BLASCO, 1, 2 & JORDI ROSELL *La malacofauna marina de las fases holocenas en la Cueva del Toll (Moià, Barcelona): nuevas aportaciones para el Neolítico nororiental*, ARCHAEOFAUNA, 23 (2014): 105-115, 6 figures i 1 Tabla.

36 SOLER, J. (2002), Cuevas de inhumación múltiple en la Comunidad Valenciana, Bibliotheca Archaeologica Hispana, 17, Real Academia de la Historia-Museo Prov. Alicante, vol. I, pàg. 358-367 i lám. 182.188.

FIGURA 17. Campanya 1974-76. Moment de l'aparició de la destal a la cala A'13'-Á'15'.

a la Prehistòria³⁷, on ens mostren prou exemples i paral·lels arqueoetnogràfics. Com a tals, les joies marquen status (si ets solter, estàs casat, ets guerrer o xaman, del clan x o del clan y, etc.), tant com ho podrien fer els vestits o els tatuatges o les escarificacions, dels que no s'han conservat restes,

Hauríem de considerar que, per a entendre la base significant de les denes com a objecte susceptible de ser considerat joia, estan fetes sobre objectes que requereixen una recerca i una transformació. S'han d'anar a recollir a la platja i treballar la matèria primera, transformant-los. Com a matèria primera tenim cargols (especialment l'*Spondylus*, que no sabem fins a quin punt era difícil d'obtenir), petxines marines (sobretot, en el referent a les denes discoïdals que estan fetes sobre escopinya o *Cerastoderma edulis*³⁸, que no semblen ser materials massa rars, tot recollibles en passejades per la sorra de la platja, especialment després de les tempestes i llevantades), i, almenys, un cas de corall (OLIVA, 2015, pàg. 198, fig. 174). Les joies prehistòriques encara no estan fetes sobre metalls o pedres precioses, com passarà uns segles després, a les societats estatals amb aristocràcies principesques, que a partir del III mil·lenni es desenvoluparan a partir de Proper Orient, i aniran conformant en el nostre imaginari el concepte modern de joia.

Seguint el raonament, veiem que tot i que les denes no són objectes quotidians, doncs son joies (i com a tals rars), no estan en acumulacions en contextos habitacionals.

37 LLOVERA, Xavier; GRANADOS, J.Oriol; CARRETÉ, Josep Maria (comissaris) (1991) *Les joies de la Prehistòria*. Impremta Solber. Andorra.

38 SÁNCHEZ DE LA TORRE, M.; OMS, F.X.; Le BOURDONNEC, F.X.; ALIAGA, S.; MERCADAL, O.; CEBRIÀ, A.; MANGADO, X.: (2018) *Bone or Shell? Using ED-XRF to determine the nature of prehistoric ornaments, A : Journal of Archaeological Science, Reports 21*, pàg. 128-13, 10 figures.

A Ànimes estan dipositades, a milers, en els darrers metres d'una galeria de 53 metres de recorregut i prou, doncs la cortina estalagmítica que talla el pas a la galeria Ànimes II ja estava formada, com mostren els sediments excavats al 1974-76, que no passaven en cap moment per sota, sinó per sobre i s'adossaven a la planxa.

La galeria I de la Cova de les Ànimes és d'accés difícil, a quasi 1.000m d'altura, caminant per corriols de muntanya, que tampoc s'haurien de considerar un gran obstacle, si es coneix el medi, però està clar que aquesta gent buscaren i trobaren una esquerda profunda, estreta, fosca, on fer uns dipòsits de materials valuosos, rars. Per què aquesta i no una altra de les moltes coves i esquerdes de la muntanya de St Llorenç?

Una possible hipòtesi podria ser la seva orientació analitzada des del punt de vista de l'arqueoastronomia. Potser la orientació de la cruïlla amb la galeria I a través de la galeria del Sol o la galeria de Comunicació. De tota manera, no hem estat capaços de veure-hi res, tot i que intentàrem esbrinar la seva relació amb l'horitzó al solstici d'estiu del 2016³⁹.

Un altre aspecte a tenir en compte: en aquesta esquerda escollida tenien que, per a accedir al fons, fer servir dos possibles entrades i en totes dues s'hi accedeix arrossegant-se. Per la boca actual a peu pla, però ja no a partir del metre vint o per la *Galeria del Sol*, a través dels 5m de recorregut de la *Galeria de Comunicació*, que no sabem segur si era accessible a peu a l'època. Ara sí, aquest sector sí és accessible, però amb tècniques alpines. Potser en el neolític pogueren arribar a través d'un pas, ara erosionat, o ja directament accedien amb cordes? Hi ha nombrosos exemples de coves penjades (*Cova 120* a la Garrotxa per exemple, o *Cova d'Es Pas*, o a la *Cova d'Es Càrritx* a la prehistòria recent menorquina). Més difícil és que aquestes cavitats tinguin presències del neolític antic, a partir del Calcolític/Bronze sí que n'hi ha casos documentats.

Dos aspectes ens il·luminen si apliquem conceptes des de Història de les Religions:

1) La galeria profunda d'Ànimes és un lloc al que s'hi ha d'accedir, dalt d'una muntanya (si bé es cert que no és el cim); amb poca capacitat per contenir gent, si no és en fila (veure **figura 12**).

2) Al que s'accedeix inevitablement arrossegant-se, sigui per la galeria principal o a través de la perpendicular *Galeria de Comunicació*. Complint aquestes condicions creiem que li podem dir conceptualment *sancta sanctorum*⁴⁰.

Resumint, la galeria I d'Ànimes seria el lloc en el que uns pocs consagrats amb un grau especial de relació amb el més enllà (podríem anomenar-los xamans o sacerdots o que al menys compleixin aquest paper) fan una sèrie de ritus, a través cerimònies de les que materialment ens resten unes ofrenes, uns dipòsits de diverses menes de materials antròpics. Suposem que aquestes ofrenes es farien enmig de músiques, càntics, pregàries, fums i olors, potser alteracions dels estats de consciència (als que la foscor incita com han explicat J. Clottes i Lewis Williams en la seva interpretació xamànica de l'art parietal paleolític) del tot impossibles de reconstruir, ara per ara. En un registre arqueològic diferent, seria un model amb alguna semblança al que

39 En cronologies properes tenim les orientacions demostrades en els temples de Malta i les fases més antigues de l'anomenat Stonehenge de fusta i d'algun dels monuments megalítics més antics de Bretanya francesa i les illes Britàniques.

40 Hauríem de distanciar-nos dels *sancta sanctorum* dels temples egipcis, mesopotàmics i hel·lenístics, molt desenvolupats, dins estructures arquitectòniques artificials, en societats complexes, però que no deixen de tenir arrels comunes amb el fenomen del que parlem, i apropar-nos més als documentats dels druides gals i saxons, dins de l'anomenat món cèltic-germànic, tres mil anys posteriors, però.

Bernat Martí proposa per a Cova de l'Or de Beniarrés, en el Neolític Antic Valencià, com a *lloc especial*, en el que també creu que hi havia ofrenes i dipòsits, bàsicament de ceràmics especialment decorada, destacant entre els materials una flauta múltiple i representacions de danses en les decoracions cardials (MARTÍ, ARIAS et alii 2001). Aquest indret no té, a diferència d'Ànimes aquests trams d'accés arrossegant-se.

Resten molts interrogants sobre el caràcter temporal excepcional o periòdic de les cerimònies que generen els dipòsits, sobre qui era el que feia les ofrenes, si venia de prop o de lluny (d'àmbit Vallesà?, Vallesà-Penedesenc?, d'àmbit local proper a la Mola?), si directament venia un grup des de cada poblat⁴¹, en solitari, petits grups o en concentracions, podent arribar a formar campaments al peu de la muntanya sacralitzada. Dels quals sortiria una processó d'escollits... existeixen moltes possibilitats, amb paral·lels dins l'etnografia.

Sense ser una explicació del tot lligada, creiem que és millor tenir aquesta perspectiva, insistim hipotètica, que interpretar el lloc com una mera acumulació de materials i fer comentaris erudits sobre els materials i quedar-se aquí.

Esperem s'entengui aquest article com una primera proposta, ben matitzable encara a l'espera de poder madurar-la.

La recerca a Ànimes no ha fet més que començar.

BIBLIOGRAFIA

ANDRÉS, O i MUNTAN, L (1958) Los fenómenos cársticos de la falda SE de la Mola. Sant Llorenç del Munt, SPELEON, 9 (1-2), pàg. 3-22.

CEBRIÀ, Artur (2016) Informe de la campanya d'urgència i d'avaluació feta del 7 al 8 novembre de 2016 a la galeria I de la Cova de les Ànimes (Matadepera, Vallès Occidental), desembre 2016, 19 pàg.

CEBRIÀ, Artur (2017) Informe de la campanya d'urgència i d'avaluació feta de l'1 al 14 de juny del 2016 a la galeria I de la Cova de les Ànimes (Matadepera, Vallès Occidental), 15 de juliol del 2017, 46 pàg.

CEBRIÀ, Artur (2019a) Cova de les Ànimes (Matadepera, Vallès Occidental). Memòria de les intervencions d'urgència i restauració del 8 i 9 de novembre del 2016 i de l'1 al 14 de juny del 2017, 15 de gener del 2019, 84 pàg. + inventaris.

CEBRIÀ, Artur (2019b) Cova de les Ànimes (Matadepera, Vallès Occidental). Informe previ de la campanya de restauració realitzada del 3 al 8 de juny del 2019, 11 de juny del 2019, 14 pàg., 16 fotos i 1 taula.

CEBRIÀ, Artur (2020) Cova de les Ànimes (Matadepera, Vallès Occidental). Informe previ de la campanya de restauració realitzada del 13 al 22 d'octubre del 2020, 25 d'octubre del 2020, 20 pàg., 34 fotos, 1 taula.

41 Es coneixen tres poblats del neolític antic epicardial a Catalunya en procés de recerca: La Draga de Banyoles, Guixerres de Vilobí a l'Alt Penedès i El Cavet a Cambrils, però de ben segur que en els propers anys se'n trobaran més.

CEBRIÀ, A; OMS; FX; LLEONART, J; FIGOLS, J; CASANOVAS; SERRA, P; GONZÁLEZ, A; LABORDA; R; MARTÍNEZ; H; MORA, L I PEDRO, M (2019) La cova de les Ànimes (Matadepera). Un excepcional dipòsit del neolític antic. Quaranta-cinc anys de recerques i obliterats, Darreres intervencions del SAG el 2016 i 2017, Dins:: IX Trobada d'Estudiosos de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (Castellar del Vallès, 21-22 novembre del 2017), pàg. 121-133, 5 figs.

FONT I SAGUÉ, N (1897) : Catalech Espeleologic de Catalunya, A : Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol setè, n°24, gener 1897, pàg 8-20. La Cova de les Ànimes citada a la pàgina 15.

GARRIGA, J i FREIXES, A (1972) La Cova de les Ànimes (St Llorenç del Munt, Barcelona), SPELEON, Tomo 19, Centre Excursionista de Catalunya, 1972, pàg. 53-76, 1 foto, 2 figures.

LLOPIS, M (1944) Morfoestructura de los relieves de pudingas de Sant Llorenç de Munt-Sierra de l'Obac", A: ESTUDIOS GEOGRÁFICOS, 5 (17), pàg. 687-814.

MARTÍ, F; CASANOVAS, P; LLEONART, J; MIQUEL, D i TEN, R (1972): El depósito eneolítico de cuentas de collar de la cueva de "Les Ànimes"(Sant Llorenç del Munt, Barcelona), A: SPELEON, CEC, Tomo 19, 1972, pàg. 77-103, 16 figures i 5 taules.

MARTÍ, B; ARIAS-GACO, Ant; MARTÍNEZ, R; JUAN-CABANILLES, J. (2001) Los Tubos de hueso de la Cova de l'Or (Beniarrés, Alicante). Instrumentos musicales en el Neolítico Antiguo de la Península Ibérica. TRABAJOS DE PREHISTORIA, n° 58, n° 2, p+àg. 41 a 67.

OLIVA, Mònica (2015) Aprofitament i transformació de matèries primeres per a l'elaboració d'ornaments durant la Preh^a recent (5600-3400 cal ane) al NE Pen Ib, Tesi UAB, 544 pàg.

TEN, Ramon (1977) Un nuevo tipo de cuenta-colgante en el Neolítico catalán, A XV Congreso Arqueológico Nacional de Lugo, 1977, Saragossa, 1979, pàg. 135-144.

TEN, Ramon (1979-1980) Aproximació a l'estudi del Neolític Antic final al Vallès, PYRENAE, 15-16, pàg. 21-41, 21 figures.

TEN, Ramon (1980) Notes entorn del Neolític Vallesà, ARRAHONA, 10, 2ª època, pàg. 6-25.

TEN, Ramon (1986-89) La Cova Sepulcral neolítica epicardial dels Lladres (Vacarisses, Vallès Occidental), A : EMPÚRIES, núm. 48-50, pàg. 352-355, 3 figures.

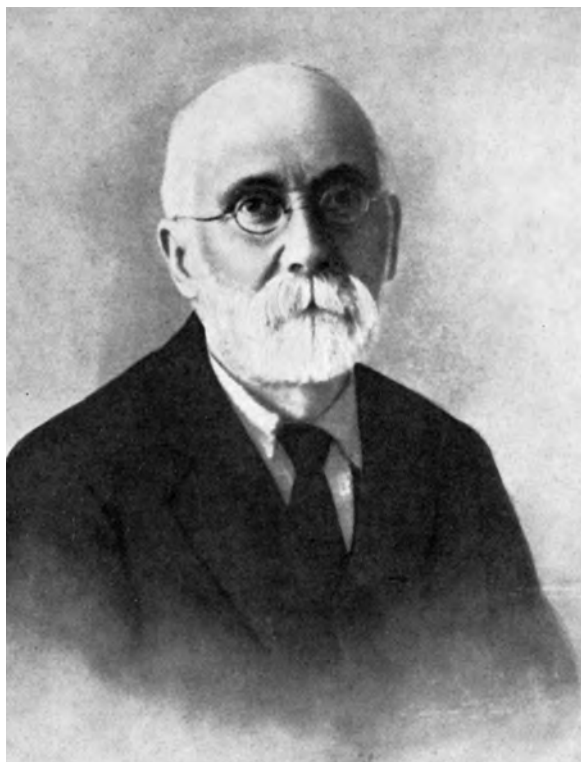
ÀNGEL SALLENT, SOCI D'HONOR DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE TERRASSA

Per Àngel M. Hernández Cardona

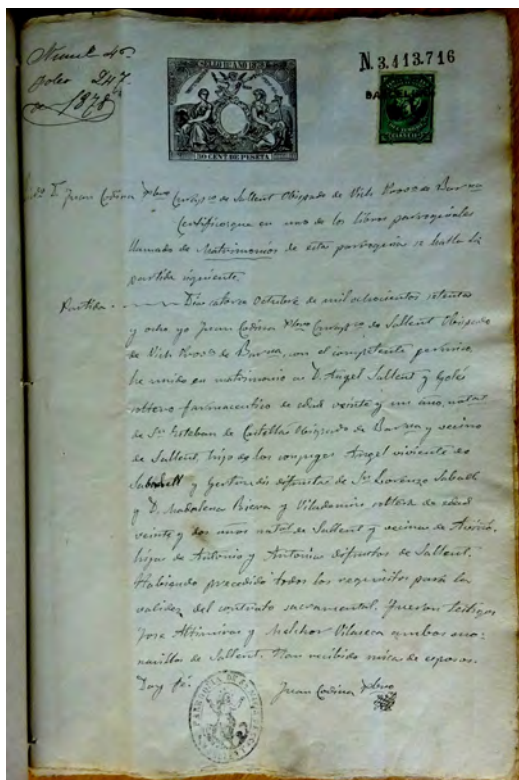
La persona

Àngel Sallent i Gotes va néixer a Castellar del Vallès el 13 de juliol de 1857 i l'endemà fou batejat a l'església de Sant Esteve de Castellar, havent-li estat imposats els noms d'Àngel, Joaquim i Isidre. Era fill d'Àngel Sallent Bosch, llau-ner, natural de Sabadell, i de Gertrudis Gotés Taló, originària de Sant Llorenç Savall. Els seus avis paterns eren Pere Sallent i Francesca Bosch, i els materns Andreu Gotés i Joaquina Taló.

Estava casat amb Magdalena Riera Viladomiu (Sallent, 1856-Terrassa, 1931). El casament tingué lloc el 14 d'octubre de 1878 a l'església

Àngel Sallent i Gotés.
Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa.

Partida de casament d'Àngel Sallent i Magdalena Riera.
Arxiu Municipal de Sallent.

de Santa Maria de Sallent. L'arxiu sacramental d'aquesta parròquia va ser destruït l'any 1936, però s'han conservat alguns certificats de registres parroquials a l'Arxiu Municipal de Sallent, entre els quals sortosament es troba la partida de matrimoni d'Àngel Sallent. Tingueren set fills, però només quatre van arribar a l'edat adulta: Àngel, Josep Maria, Gertrudis i Teresa.

Després de dos mesos de cruel malaltia, soferta amb resignació cristiana, va morir a Terrassa el 7 d'octubre de 1934.

El farmacèutic

Va cursar el batxillerat a les Escoles Pies de Sabadell (1867-1873) i el títol de batxiller el va obtenir a l'Institut de Barcelona el 27 de juny de 1873. Va fer la carrera de farmàcia a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona (1873-1877). Cal destacar que va guanyar premis en les assignatures Matèria farmacèutica vegetal i Exercicis pràctics de reconeixement de matèria farmacèutica, productes químics i classificació de plantes medicinals. Els exercicis de grau de llicenciatura els va aprovar el 6 de juny de 1877. El títol de llicenciat en farmàcia li fou expedit el 5 de desembre de 1877. El doctorat el va fer a la Universitat de Madrid, llavors anomenada Universidad Central, obtenint el grau de doctor en farmàcia el 13 d'octubre de 1882, amb la tesi "Tecnicismo médico-farmacéutico", després d'haver-hi aprovat durant el curs 1881-1882 dues assignatures de doctorat.

Acabada la llicenciatura, es va instal·lar a Sallent, localitat bagenca on, l'any 1879, va obrir una farmàcia, al carrer Nou (antigament dit d'En Sendra), cantonada amb el carrer del Cos, farmàcia popularment coneguda com a ca l'Apotecari Xic.

L'any 1881, va fundar *El Sallentino*, un setmanari de vida efímera. A Sallent va formar part, almenys des del 1885 al 1890, de la Junta de Sanitat, en un moment on hi havia una gran epidèmia de còlera.

Després de més d'un decenni de residència a Sallent, es va traslladar a Terrassa, ciutat en la qual va establir, el març de 1891, una farmàcia a la Rutlla, 6. L'any següent s'instal·là al carrer Gavatxons, 20. Finalment, el 1904 obrí la botiga de farmàcia a la Font Vella, 71, la qual estigué oberta fins al 1920.

En diverses ocasions, formà part de la Junta Municipal de Sanitat. L'any 1909 va ser designat subdelegat de Farmàcia del partit de Terrassa, càrrec que ja ocupava interinament des de l'any anterior i en el qual va romandre fins al 1912. Va ser important el seu paper en la millora de les condicions higièniques de la ciutat.

El botànic

Com a botànic, va confeccionar la *Flora del Pla de Bages*, treball premiat amb medalla de plata pel Col·legi de Farmacèutics de Barcelona en el concurs de l'any 1901. Fou publicat per entregues l'any 1904 a la revista *El Restaurador farmacéutico* i aquell mateix any i el següent se'n feu un tiratge a part en forma de llibre. Per a la realització d'aquest estudi comptà amb l'ajuda desinteressada del botànic sallentí Conrad Pujol. Aquesta

Estampa publicitària amb el segell de la farmàcia d'Àngel Sallent. Arxivi Rafel Comes.

obra cataloga 835 espècies, moltes de les quals cultivades, i va facilitar en gran manera la tesi doctoral de Pius Font sobre el mateix tema.

Col·laborà amb Joan Cadevall en els tres primers volums de la *Flora de Catalunya*, especialment en els aspectes lexicogràfics i etimològics. Aquesta magna obra en sis volums va ser publicada per l'Institut d'Estudis Catalans des de l'any 1913 fins al 1937. També va col·laborar amb Cadevall en el llibre *Elements de botànica popular* (1907), recentment (2017) reeditat per la Fundació Torre del Palau. D'altra banda, fou un acompanyant assidu de Cadevall en les excursions naturalistes d'aquest. Precisament en una d'aquestes sortides, feta el 15 de juny de 1907, van descobrir, prop de can Carbonell, un ullal de mamut o d'un altre proboscidi, els fragments del qual es conserven al Museu de Terrassa. Mort Cadevall, Sallent li dedicà el panegíric *Didàctica de Cadevall* (1922).

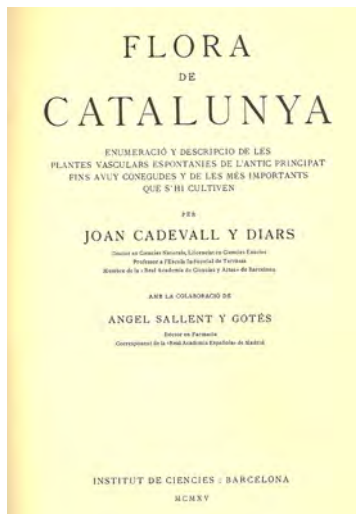
Joan Cadevall i Carlos Pau li van dedicar, l'any 1907, el *Galeopsis sallentii*, però resulta que no era una nova espècie, perquè corresponia en realitat a *Galeopsis ladanum* subespècie *ladanum*. També Frère Sennen i Carlos Pau li van dedicar altres preteses noves espècies dels gèneres *Centaurea*, *Dianthus*, *Hieracium*, *Phillyrea*, *Sempervivum* i *Sideritis*, totes les quals han passat a la sinonímia.

En el concurs convocat per la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona l'any 1916, dintre de la secció tercera, amb el tema "Distribució geogràfica de les coníferes a Catalunya", Àngel Sallent va guanyar un dels premis. També va ser guanyador Pius Font Quer, amb un treball molt més elaborat.

Algunes plantes recol·lectades pel Dr. Sallent, molt poques, cal dir-ho, es conserven a l'Institut Botànic de Barcelona, dins l'Herbari Cadevall i l'Herbari Sennen, tots dos herbaris històrics.

El professor

El mes de juny de 1899 va ser contractat pel Reial Col·legi Terrassenc com a professor d'idiomes. Aquesta notícia la donava la premsa local i, d'altra banda, també figurava com a professor en l'*Anuario del Real Colegio Tarrasense* del curs 1899-1900. En canvi no apareix, dins del quadre de professors, en

l'*Anuario* del curs 1898-1999. Això vol dir que només va ser docent d'aquest important i significatiu centre d'ensenyament terrassenc durant un curs, perquè l'escola va ser comprada el mes d'agost de 1900 pels escolapis, la qual encara avui constitueix l'Escola Pia de Terrassa.

El mes de març de 1903 entrà, com a ajudant meritori de Química industrial i Tintoreria, a l'Escola Superior d'Indústries de Terrassa. Aquell mateix curs fou nomenat, amb caràcter interí, conservador de material. El gener de 1904, esdevingué professor auxiliar interí i l'1 de desembre de 1906 prengué possessió del càrrec de professor ajudant repetidor i van ser diverses les assignatures de les quals s'encarregà. Paral·lelament, des del gener de 1907, era professor de Francès i d'altres matèries de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis, que a la vegada era Escola Elemental d'Indústries.

El febrer de 1907 va ser nomenat encarregat interí de la càtedra d'Anglès de l'Escola Superior d'Indústries. El mes de novembre d'aquell any va anar a Anglaterra a perfeccionar el seu anglès i al cap de dos mesos i mig es va presentar, el mes de febrer de 1908, a les oposicions per a professor numerari d'Anglès de l'Escola Superior d'Indústries de Terrassa. No les va guanyar, ja que la plaça l'obtingué Isaiás Ignacio González Cobos. Davant aquest resultat advers, el 14 de març de 1908, va presentar la dimissió com a professor de l'Escola Superior d'Indústries.

Tanmateix, va continuar com a professor de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis fins al 24 de setembre de 1924, data en què ell i Modest Pineda van ser declarats excedents.

Durant molts anys, Àngel Sallent va ser professor de l'Escola Industrial de Terrassa. Foto: Àngel M. Hernández.

L'any 1916 va tornar, en virtut de concurs, a l'Escola Superior d'Indústries, com a professor auxiliar d'assignatures diverses durant els anys següents. L'any 1927, per concurs, esdevingué professor especial d'Anglès i dos anys després, també per concurs, fou nomenat professor auxiliar de Geografia, història, economia i legislació industrial. Es va jubilar el mes de juliol de 1929, en haver complert els 72 anys, edat preceptiva de jubilació dels docents en aquell moment.

El lingüista

Àngel Sallent destacà com a lingüista i poliglòt. Dominava, a més del català i el castellà, els idiomes francès i anglès, i tenia nocions d'alemany, llatí, grec i hebreu. Mantingué contactes amb Antoni Maria Alcover, Antoni Griera, Rufino Cuervo i altres filòlegs. Dins del fons Alcover-Moll de l'Arxiu del Regne de Mallorca, a Palma, es conserven 39 cartes de Sallent dirigides a mossèn Alcover, i l'Instituto Caro y Cuervo, de Bogotà, custodia 12 cartes de Sallent enviades a Rufino Cuervo.

El 1887 va publicar, a la revista *El sentido católico de las Ciencias Médicas*, l'article "Etimologías médico-farmacéuticas" i el mateix any, al periòdic *La Verdad*, de Manresa, un altre article sobre qüestions lingüístiques. A partir de llavors va anar escrivint petites notes per a publicacions locals.

L'any 1906 participà activament en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, en el qual llegí la comunicació "Etimologies catalanes", publicada dos anys després en un volum que recollia les ponències presentades al congrés. El mes de març de 1907, l'Academia Española, "atendiendo á los conocimientos lingüísticos, méritos literarios y demás circunstancias recomendables del Sr. Ángel Sallent y Gotés, se ha servido nombrarle en junta del 7 actual, académico correspondiente en Tarrasa". L'agost de 1913 va ser nomenat col·laborador per Terrassa del *Diccionario general de la lengua catalana*.

En la *Revista de dialectologia catalana* publicà alguns valuosos articles: "Noms de bolets en català" (1916), "Els noms dels ocells de Catalunya" (1922) i "Els noms de les plantes" (1929). L'any 1920, publicà el discurs *Tecnicismo y neologismo*, que havia pronunciat el dia 3 d'octubre d'aquell any en l'acte d'apertura de curs de l'Escola Industrial.

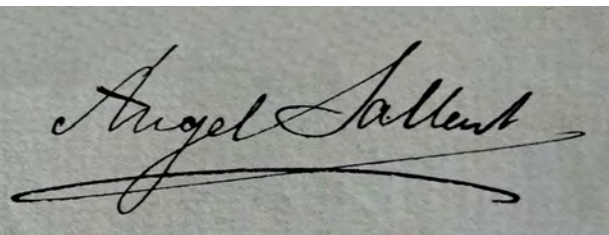
Durant els últims anys de la seva vida, el seu interès per les llengües esdevingué delirós, escrivint en paperets llistes i més llistes de paraules que trobava en tota mena d'escrits i cridant l'atenció dels botiguers si veia algun rètol amb faltes d'ortografia.

Terrassenc il·lustre

Només arribar a Terrassa, es va implicar en la vida de la ciutat. Així, el mes de febrer de 1891 va ingressar a l'Ateneu Terrassenc, i poc després, el 5 de juliol de 1891, pronuncià un discurs durant la inauguració de la nova seu social de l'entitat.

A més del Centre Excursionista de Terrassa, va col·laborar amb el Club Pirenenc de Terrassa, amb el Grup Excursionista La Llanterna i amb el Grup Excursionista Egara.

També va pertànyer a la Joventut Catòlica, associació que prengué després

Signatura d'Àngel Sallent. Arxiu Municipal de Sallent.

el nom de Centre Social i molt més tard el de Centre Social Catòlic. A més, era terciari franciscà i participava activament en les activitats parroquials del Sant Esperit. També fou un dels impulsors, l'any 1905, de la creació de la Schola Cantorum.

En la sessió del 23 d'octubre de 1935, la Comissió de Govern Municipal li va dedicar una avinguda feia poc oberta i coneguda com a Gran Via. Actualment, l'avinguda d'Àngel Sallent és un dels principals carrers de Terrassa.

Sallent i el Centre Excursionista de Terrassa

El diumenge 6 de novembre de 1910 s'inaugurava el Centre Excursionista de Terrassa. Per tren van arribar representants de les principals entitats excursionistes llavors

Fragments de l'ullal de mamut de can Carbonell. Museu de Terrassa.

Àngel Sallent al costat d'un pi, durant una excursió feta el 25 de maig de 1930. A la seva esquerra està el geòleg Jacint Elies i el també naturalista Joan Solà. Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa.

existents a Catalunya. Els delegats van ser rebuts a l'Ajuntament i a continuació van visitar el museu municipal, on el Sr. Josep Palet i Barba els va mostrar, entre altres objectes exposats, l'ullal de mamut que tres anys abans havien trobat els Drs. Joan Cadevall i Àngel Sallent prop de can Carbonell. Després van fer una visita per la ciutat i a la tarda es va celebrar a l'Agrupació Regionalista la solemne inauguració del Centre Excursionista de Terrassa.

Àngel Sallent no solament va ser un dels socis fundadors del Centre Excursionista de Terrassa, sinó que també va participar en moltes excursions i en els actes socials de l'entitat. L'any 1911 naixia l'*Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa* (nom que rebia en la seva primera època la nostra revista) i ja en el primer número, que aplegava els tres corresponents als mesos de gener, febrer i març de 1911, va col·laborar amb l'article "Lauronimia egarense. I. Carrer de Granius" i, l'any següent, conjuntament amb Joan Cadevall, hi publicava un altre, referent al gènere *Rhododendron*.

L'any 1912 va ser nomenat soci d'honor, segons ho assenyalava l'advocat Ramon Paloma en una conferència donada l'any 1935 en record d'Àngel Sallent. A més, en el número 10 de l'*Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa*, corresponent a l'any 1921, s'esmenten els socis d'honor llavors existents: Joan Cadevall, Eugeni Ferrer, Àngel Sallent i Joan Santamaria.

Àngel Sallent, amb la barba blanca, durant una altra excursió. A la seva esquerra l'historiador Salvador Cardús i a la seva dreta l'escolapi Joan Solà. Arxiu Oriol Cardús.

BIBLIOGRAFIA

- BOIX, J.: "Don Àngel Sallent y Gotés, doctor en farmacia (1857-1934)". *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Industria de Tarrasa*, 537: 7. Tarrasa, 1953.
- CALBET, J. M. i MONTAÑA, D.: *Metges i farmacèutics catalanistes (1880-1906)*. Cossetània. Valls, 2001.
- CAMARASA, J. M.: *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1989.
- COMELLAS, A.: *Jacint Elias i Escayol. Un geòleg del Vallès*. Fundació Torre del Palau. Tarrasa, 2011.
- FIGUERAS, J.: "Àngel Sallent: botànic y filòleg". *Diario de Tarrasa*, 28-12-1985: 4-5. Tarrasa, 1985.
- FONT, P.: "El doctor Àngel Sallent com a botànic". *Arxiu del Centre Excursionista de Tarrasa* (2a època), 93: 117-118. Tarrasa, 1935.
- GRIERA, A.: "Àngel Sallent, filòleg". *Arxiu del Centre Excursionista de Tarrasa* (2a època), 93: 115-116. Tarrasa, 1935.
- HERNÁNDEZ, A. M.: *Els naturalistes terrassencs*. Editorial Ègara. Tarrasa, 1986.
- HERNÁNDEZ, A. M.: "Aportació a la biografia d'Àngel Sallent: la correspondència amb Rufino Cuervo". *Terme*, 25: 47-50. Tarrasa, 2000.
- HERNÁNDEZ, A. M.: *Joan Cadevall. Professor, botànic i geògraf*. Fundació Torre del Palau. Tarrasa, 2018.
- JORDI, R.: *Colectanea de "speciers", mancebos boticarios, boticarios, farmacéuticos practicantes de farmacia y farmacéuticos en Cataluña (1207-1997)*. Fundació Uriach 1838. Palau-solità i Plegamans, 2003.
- PALOMA, R.: "Una biografia del Dr. Àngel Sallent". *El Dia*, 31-12-1935: 1-2. Tarrasa, 1935.
- PEREA, M. P.: *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931)* (CD-Rom). Editorial Moll. Palma de Mallorca, 2009.
- PLANS, L.: *Àngel Sallent i Gotés (1857-1934): un intel·lectual de la Renaixença*. Fundació Torre del Palau. Tarrasa, 2003.
- PUIG, M. i ROMA, F.: *Una aproximació a l'excursionisme terrassenc (1910-1939)*. Fundació Torre del Palau. Tarrasa, 2001.
- SÁNCHEZ, C.: "Ullal de mamut". *Merlet*, 51: 9-10. Tarrasa, 2017.
- SOLÀ, J.: "Religiosum ornat quidem scientia et virtus coronat". *Arxiu del Centre Excursionista de Tarrasa* (2a època), 93: 119-121. Tarrasa, 1935.
- VILLUENDAS, L.: *Un sallentí desconegut. Conrad Pujol i Grau*. Ateneu Català. Sallent, 1985.

Alzina surera de Les Ferreres (Rellinars).

SURERES PELS VOLTANTS DE TERRASSA

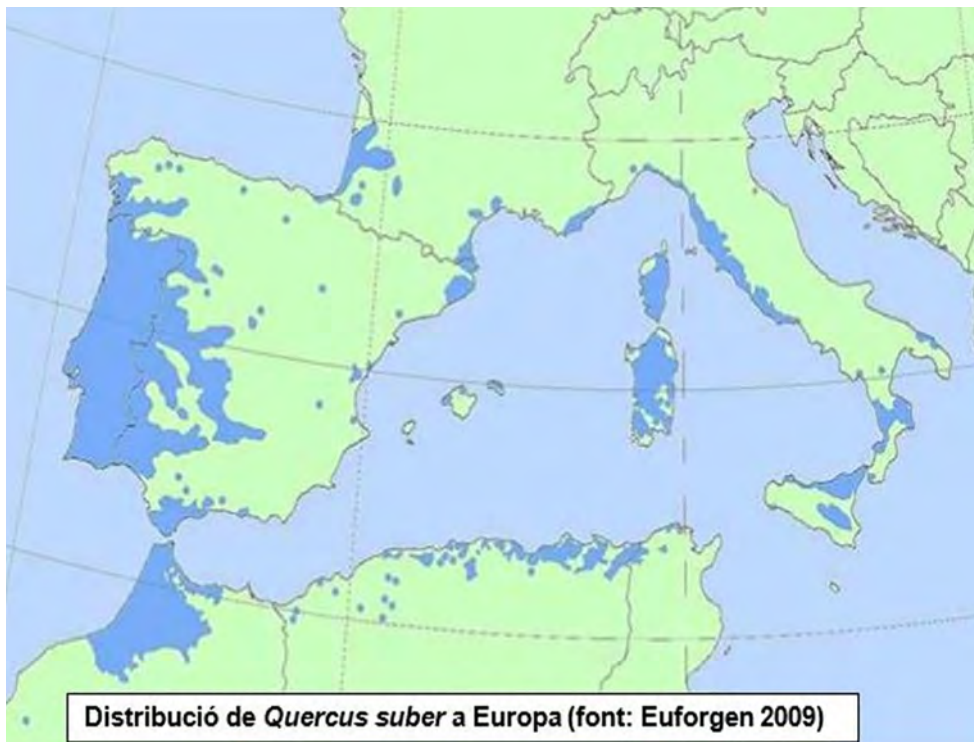
Per Manuel Vives i Noguera

El suro o alzina surera (*Quercus suber L.*) és un arbre que no veiem gaire sovint en les excursions per la nostra comarca. No hem de creure però que sigui un arbre rar o esporàdic i que no tinguem suredes al Vallès.

Acostuma a créixer en ambients no massa freds i de clima suau amb poca oscil·lació tèrmica i una temperatura mitjana anual al voltant de 15 °C. Es desenvolupa bé amb una humitat de mitjana anual entre 65 i 80 %. Un altre factor que limita el seu creixement és la quantitat i intensitat de les gelades. Els límits altitudinals naturals són de 500-600 m (amb treballs de manteniment fins a 800 m). Ara bé, hi ha casos extrems a 1.200 m a Ventolà (Ripollès), 1.300 m a Granada, o 2.200 m al Marroc.

Al ser una planta de terreny silícic, prefereix els sòls o substrats amb pH àcid, com els esquistos, granits o saulons. No tolera massa bé els sòls amb pH bàsic com són els sòls calcaris doncs en aquest tipus de sòls a les plantes silicícòles els hi costa absorbir el ferro cosa que els provoca que pateixin clorosi fèrrica, malaltia que es pot veure quan les fulles joves són de color grogós. Malgrat tot, la podem trobar en terrenys calcaris que hagin sofert un procés de rentat i s'hagin eliminat per acció de la pluja una gran part de les sals carbonatades del sòl.

A Catalunya, l'alzina surera és la cinquena espècie forestal pel que fa al nombre d'hectàrees (quasi 63.000 hectàrees que representa un 5,23 % dels boscos de Catalunya)

i la setena pel que fa a nombre de peus (més de 39 milions). Ara bé, més de quatre cinques parts de les existències d'aquesta espècie es concentren a les comarques gironines (les Alberes, Alt i Baix Empordà, Gironès i la Selva). La cinquena part que resta, la trobarem en gran part a les Gavarres, el Montnegre, Montseny i Vallès Oriental i ja encara en menor importància trobaríem les sureres del Vallès Occidental. També trobem algunes sureres al Ripollès, al Bages, les muntanyes de Prades i a prop del Castell d'Escornalbou.

Fig. 1.

seria: fulles de forma ovada de color verd fosc i sense pilositat en l'anvers i densament piloses i blanquinoses pel revers. Els nervis secundaris arriben fins el marge de la fulla i acaben en una petita espina (Fig. 2).

Els suros són arbres robusts, de port mitjà (10-15 m d'alçada) i irregular, capçada ampla, fullatge perenne (tot i que amb una renovació important del fullatge a la primavera), escleròfila, de creixement lent. Floreix d'abril a principis d'estiu i fructifica de setembre a febrer, en tres etapes. La producció de llavor no arriba fins als 25-30 anys d'edat. És una espècie longeva que creix fins als 200 anys i pot arribar a superar els 500.

Arbre molt semblant a l'alzina (*Quercus ilex* L.), de la qual es diferencia per la seva escorça suberosa (suro) i la seva capçada menys densa. També la podem diferenciar pel fruit, l'aglà o gla, que té les escames de la cúpula (o "barret") a la base curtes i aplicades i quasi lliures les de la part superior (Fig.1). Les sureres joves que encara no tenen suro ni fruits les podem diferenciar de les alzines per les fulles. Malgrat la gran variació de grandària i forma de les fulles en totes les espècies del gènere *Quercus*. Podem definir per *Quercus suber* un patró general que

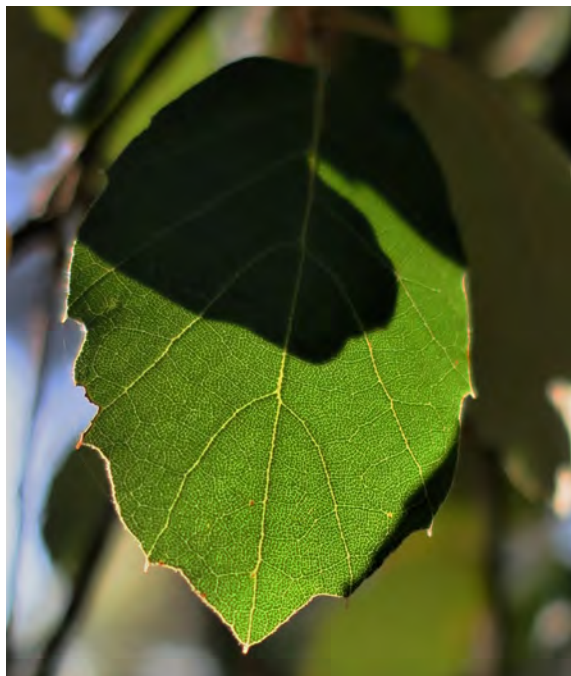
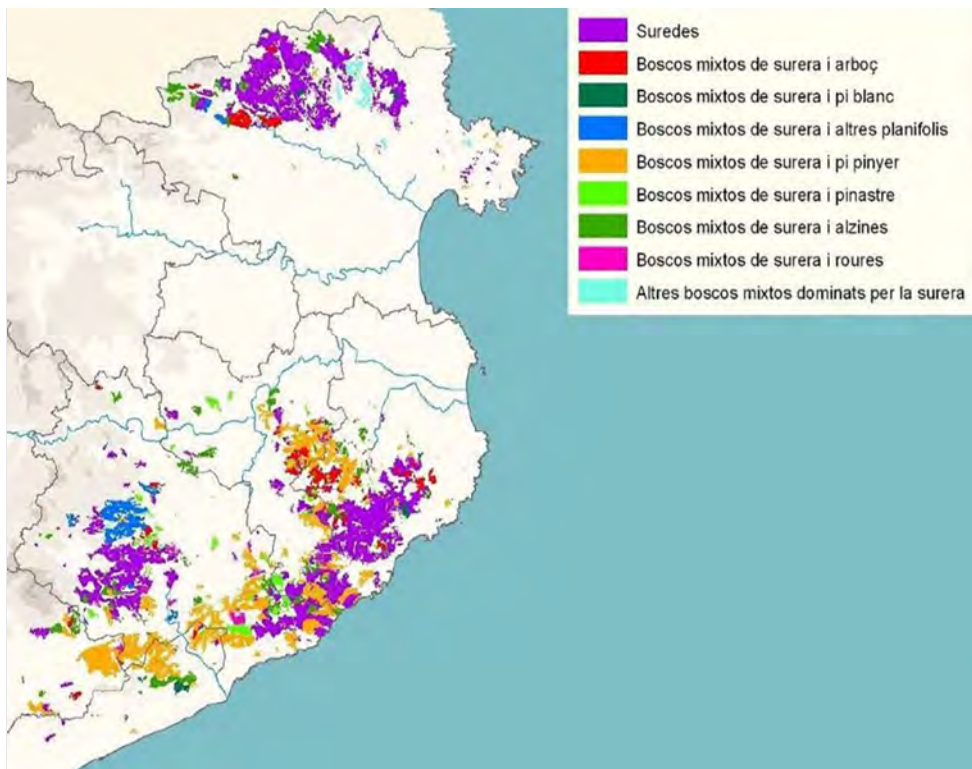

Fig. 2.

Resisteix el pas del foc, rebrotant de capçada. També rebrota bé, de soca i d'arrel.

El tret més característic de l'espècie és la seva escorça, formada per un seguit de capes de cèl·lules suberificades que en arbres no llevats pot superar els 30 cm de gruix i que pot haver evolucionat com una adaptació al foc. Aquesta escorça pot tornar a créixer quan s'extreu. S'anomena inicialment **pelagrí**, passa a anomenar-se **matxot** després de la primera lleva i **suro de reproducció** a partir de la segona lleva.

Les suredes pures ($Q. suber > 80\%$) són boscos amb una alta i exclusiva presència de la surera, són conseqüència de la gestió humana per obtenir bones extraccions de suro. Només les trobem en les suredes explotades (33.000 Ha) de les comarques gironines, Montseny i Montnegre. En els boscos mixtos de surera ($Q. suber < 80\%$) amb d'altres espècies arbòries com l'alzina, el roure, pi blanc, pi pinyoner, pi pinastre, pi pinassa i arboç ocupen unes 27.000 Ha.

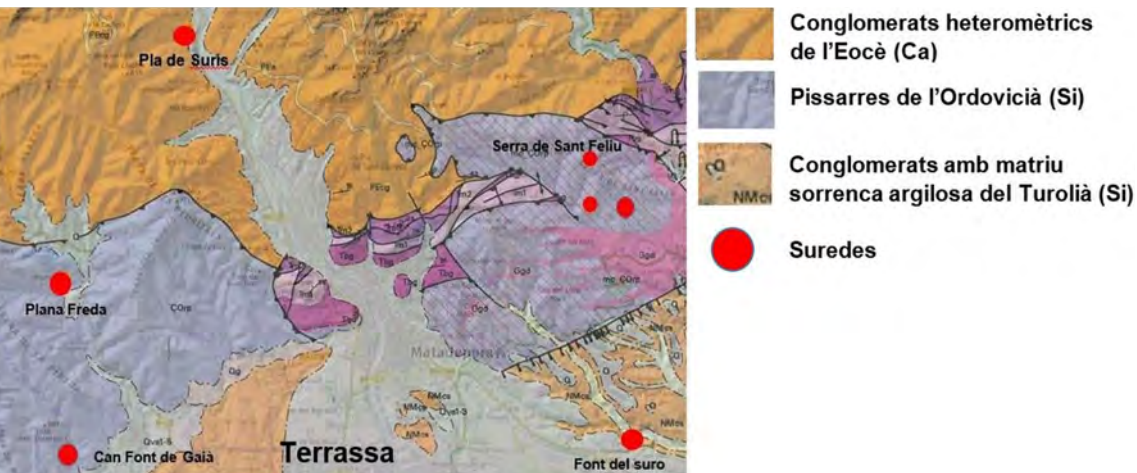

Distribució de les diferents tipologies forestals dominades per la Surera a Catalunya obtingudes a partir del Mapa Forestal d'Espanya (Piqué et al. 2011).

Finalment tindriem altres tipus de bosc com l'alzinar o les pinedes en els que podem trobar-hi alguna surera.

Si ens situem als voltants de Terrassa veurem que la presència de *Q. suber* ocupa més o menys unes 6 Ha i en les que hi trobem aproximadament unes 2000 sureres.

En la franja silícia de Pissarres micacítiques i pissarres sorrenques amb fil·lites i cornubianites, del Cambroordovicià que tenim en contacte amb els conglomerats heteromètrics de l'Eocè troben més de 1500 sureres repartides en tres nuclis diferents.

Mapa geològic dels entorns de Terrassa.

Composició florística de les suredes de Sant Llorenç del Munt.

(*Viburno-Quercetum ilicis* Br.-Bl. (1915) subass. *suberetosum* Br.-Bl. (1936)
(A partir de 5 inventaris de J. Pintó, inèdits)

Arbres

Quercus suber (Surera)
Quercus ilex ssp. ilex (Alzina)

Arbusts i lianes

Arbutus unedo L. (Arboç)
Erica arborea L. (Bruc)
Juniperus oxycedrus L. (Càdec)

Arbusts i mates

Ulex parviflorus Pourr. (Gatosa)
Cistus salvifolius L. (Estepa borraera)
Cistus monspeliensis L. (Estepa negra)
Cistus albidus L. (Estepa blanca)
Dorycnium pentaphyllum Scop. (Botja d'escombres)

Plantes herbàcies

Asplenium adianthum-nigrum L. (Falzia negra)

Pinus halepensis Mill. (Pi blanc)
Quercus humilis Mill. (Roure martinenc)

Coriaria myrtipholia L. (Roldor)
Pistacia lentiscus L. (Llentiscle)
Lonicera implexa Aiton (Lligabosc)

Rubia peregrina L. (Rogeta)
Lavandula stoechas L. (Tomani)
Daphne gnidium L. (Matapoll)
Calicotome spinosa (L.) (Argelaga negra)

La presència més important de *Q. suber* a la zona és a la serra de Sant Feliu dins del terme de Castellar. Ja eren conegudes pel botànic Pius Font i Quer als anys quaranta.

Hi trobem tres suredes en mig de l'alzinar orientades al sud i entre les cotes 377 m i 556 m. En aquest alzinar de terreny silici hi trobem un tipus de sureda que ja va ser citada per J. Pintó l'any 1995 en el mapa de vegetació de Sant Llorenç del Munt. Són conegudes com les Suredes del Coll del Lliri.

La sureda de la cota més baixa, però, és coneguda com el "Racó de les Sureres".

Per anar a visitar-les el millor és deixar el cotxe al costat de la carretera de Castellar (C1415a) en el trencall del Castell de Castellar, km 25,8. Travessarem la carretera i seguirem pel costat del "Circuit els Saulons" fins que passem per sota d'una línia d'alta tensió, llavors seguirem pel camí de la dreta paral·lel al torrent. Deixem a l'esquerra el camí que prendrem per anar a veure les altres suredes de la zona. Abans de travessar el torrent, a l'esquerra, ja veurem les primeres sureres. És a tocar d'una pista i està formada per les 16 sureres més grosses de totes les que hem visitat. Es distribueixen en 1.638 m² bastant disperses entre les cotes de 380 a 393 m dins de l'alzinar i totes sobrepassen els 105 cm de Volta de Canó. La més grossa, té una VC de 253 cm. Varen ser pelades ja fa molt temps doncs l'escorça amb aparença del **matxot**, torna prendre l'aspecte del **pelagrí**.

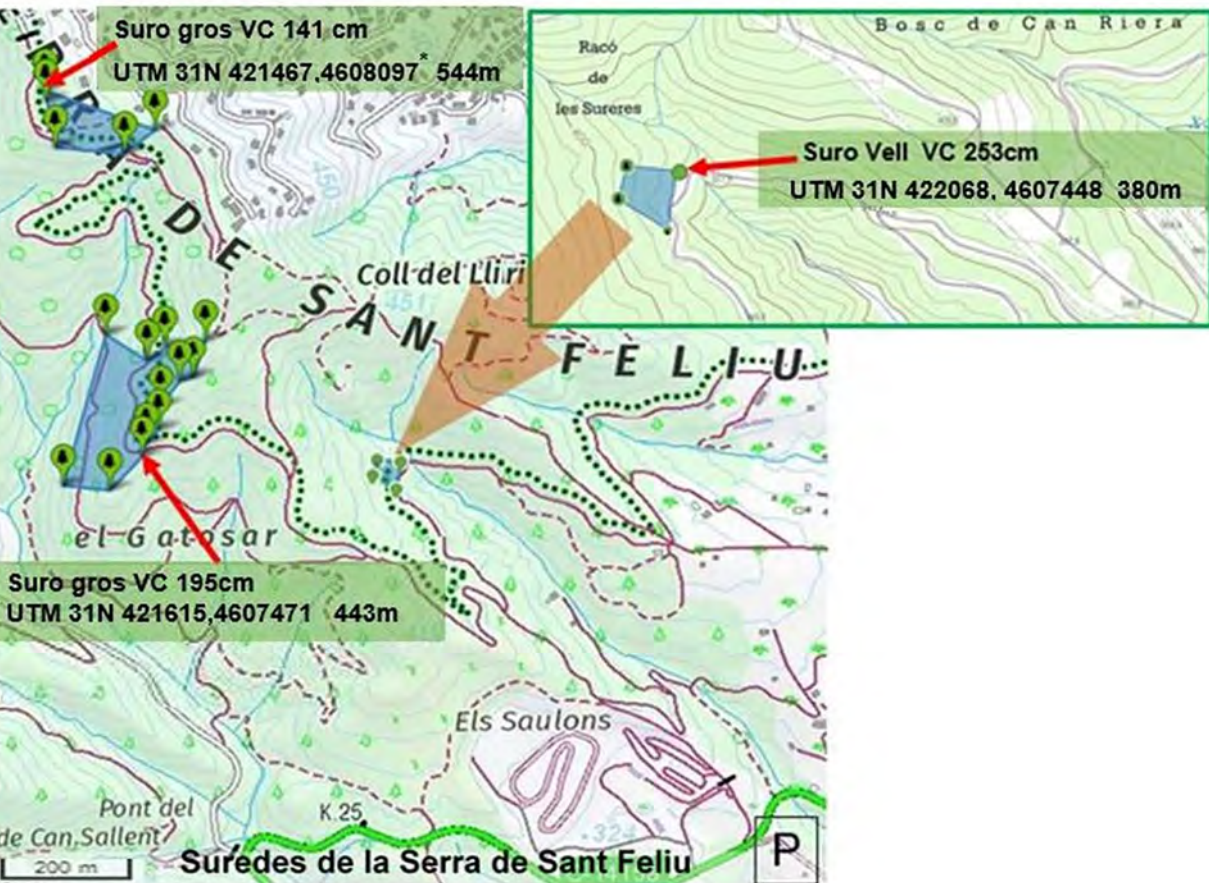
Per visitar el segon nucli cal desfer el camí fins a la primera cruïlla que trobem i prenen el camí a la nostra dreta seguint unes marques blaves i grogues; després de

Racó de les Sureres. Suro vell VC 253 cm.

dues corbes per guanyar desnivell ve un tram més planer. Als 300 metres deixem una pista a l'esquerra i 200 metres més endavant en deixem una altra a la dreta, només ens queden 300 metres més per arribar a una corba que voreja la carena i ja podem veure la Mola. Som al Pla de les Sureres. Aquesta sureda és la més gran en extensió, 3.42 Ha i en nombre de suros uns 1.000 peus de diferents edats i mides. La surera més grossa que hem trobat és al costat mateix de la pista i té una VC de 195 cm. La sureda està situada entre les cotes 400 i 491 m. És la més densa i forma una massa mixta majoritàriament

amb alzines. També hi trobem algun pi blanc, pins pinyers, algun roure i arboços. A les clarianes de la zona superior de la sureda, a part de les plantes de la taula florística de J. Pintó, hi trobem una colònia de *Cistus crispus* L. (Estepa crespa), planta exclusiva de terrenys silícics.

Les sureres més grosses (VC > 65 cm) han sigut pelades algun cop. Vàrem poder veure dos clots de carboneig, potser que n’hi hagin més. En tota la sureda molt pocs suros són de rebrot i per tant no creiem que hagi sigut carbonejada. Si continuem per la pista, quan ens acostem a la carena, veiem les sureres al costat de la urbanització de Sant Feliu del Racó. Aquesta sureda situada molt a prop de la carena de la serra de Sant Feliu, entre les cotes 520 a 545 m, ocupa una superfície de 1,12 Ha i no deuen haver-hi més de 400 suros. És una sureda molt aclarida doncs en gran part està dins del perímetre desbrossat de protecció de la urbanització contra els incendis. Per tant, la podem considerar una sureda pura però per una acció humana molt forta. No té suros massa grossos, la VC més grossa que vàrem mesurar és de 141 cm.

* Els mapes han sigut extrets del ICGC i les coordenades són UTM amb el datum ETRS89.

Dins del terme de Terrassa tenim una sureda i el que resta d'una altra sureda antiga. La sureda pròpiament dita és la coneguda com a Sureda de la Plana Freda, en el camí de la font de la Cirera. La trobem també en terrenys formats per pissarres de l'Ordovicià (Si) en un vessant amb orientació sud entre les cotes 466 i 514 m. Ocupa una superfície de quasi una hectàrea (9.248 m²) però no arriba ni a una cinquantena de suros. Té una

Sureres del coll del LLiri.

presència dispersa dins d'un alzinar amb molt pocs arbres joves i es troba en franca regressió envers a l'alzina. El suro més gros fa 144 cm de VC. Els més grossos es van pelar ja fa molts anys. Trobem alguns suros de rebrot i també algun clot de carboneig.

L'any 1933 el botànic J. Cadevall ja citava la surera al Vallès: "...Vallès des

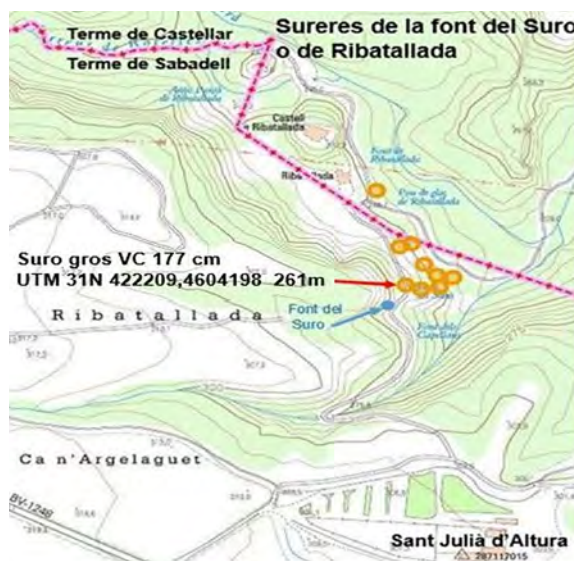
de Can Font de Gaià fins al nord de Terrassa; Ribesaltes, al peu de Sant Llorenç...”.

Les sureres de Can Font de Gaià les hem localitzat. Creiem però que en època del Dr. Cadevall n’hi deuria haver bastants més. Al nord de Terrassa es deuria referir a les sureres de la Plana Freda i no hem sabut localitzar el topònim Ribesaltes al peu de Sant Llorenç.

En el camí que va des de Can Font de Gaià cap a la Pineda, passant per la font

de la Roca, hem localitzat tretze sureres (potser que n’hi hagi alguna més), dotze formen un petit grup que ocupa una extensió d’uns 400 m² en terrenys silícics a la soleia d’un vessant entre les cotes de 388 i 363 m. A un centenar de metres en direcció a la font de la Roca trobem un suro de rebrot de 6 besses que només se li va pelar fa anys la bessa més grossa (61cm de VC). És molt possible que fa cent anys fos una sureda més extensa; actualment només podem parlar de sureres dins de l’alzinar. El fet de que set de les tretze sureres siguin de rebrot ens fa creure que aquesta sureda va ser tallada per fer carbó o per llenya. El suro més gros que hem trobat té quatre besses de 70, 80, 82, i 92 cm que equivaldrien a un perímetre de 166 cm de VC.

El darrer grup de sureres el trobem a la font del Suro, sota Sant Julià d’Altura, al camí de Ribatallada. La majoria de suros, més de deu, es troben dins el terme de Sabadell però almenys una és al terme de Castellar. El terreny també és silícic però en aquest cas són conglomerats sorrenca argilosos. Orientades al NE i en un vessant molt inclinat és l’orientació més obaga de totes les que hem visitat. També és el més humit doncs es deu tractar d’un marcat nivell freàtic que fa possible el gran nombre de fonts a la zona. Ocupa uns 800 m². Està dins d’un alzinar i degut a la proximitat del torrent trobem algunes espècies de ribera, com avellaners (*Corylus avellana* L.) falguera d’avellanosa

Suro gros de la Font del Suro.

(*Polystichum setiferum* (Forssk.), gatell (*Salix atrocinerea* Brot.), pollancre (*Populus nigra* L.), llorer (*Laurus nobilis* L.) i també plàtans (*Platanus X hispanica* Mill.).

Finalment descriurem la sureda del Pla de Suris de la Barata que creiem la més interessant de totes les que hem visitat. Es troba dins del Parc Natural de Sant Llorenç i l'Obac, en terrenys calcaris de conglomerats heteromètrics eocènics. Curiosament, tot i tenir una certa antiguitat amb exemplars pròxims al centenar d'anys, no ha sigut citada encara per cap botànic ni consta en cap catàleg de distribució de les sureres a Catalunya malgrat que el topònim de **Pla de Suris** podria indicar la presència de suros coneguda de fa anys. Ocupa una extensió de 1,63 Ha amb un total aproximat de 500 sureres. Les alzines

sureres del Pla de Suris de Matadepera són una raresa tant per la composició inicialment calcària del sòl com per la ubicació geogràfica dins de la serralada prelitoral del Vallès Occidental. Es tracta d'un bosc mixt de sureres i alzines amb algun roure, pins pinyoner i una quinzena de pins pinassa (*Pinus nigra* Arnold), fet que també és sorprenent doncs tampoc és habitual trobar la surera i la pinassa junts.

A la part superior de la sureda trobem un sòl prim i el conglomerat hi aflora sovint. Si baixem cap a la cota més baixa, els sòls augmenten en profunditat. Ho podem comprovar en els diferents i profunds xaragalls que hi ha. Això afavoreix el rentat del terreny i baixar el contingut de compostos calcaris i com a conseqüència que sigui possible trobar quasi totes les espècies de la taula de la composició florística de les suredes excepte el tomaní (*Lavandula stoechas*) que és una espècie molt exigent amb el tipus de sòl. Per altra banda el bruc (*Erica arborea*) en la part superior és molt escàs però a la part més baixa té una gran abundància amb uns brucs enormes.

En tota la sureda hi ha aproximadament la meitat de peus que són de rebrot, per tant, han sigut tallats per fer-ne carbó o llenya. Malgrat aquesta explotació, no hem vist cap suro pelat. També s'hi poden veure bastants exemplars joves. Podríem gairebé equiparar-la amb les suredes en sòls silícis de la serra de Sant Feliu, tant per edat de les sureres com per viabilitat de la sureda. De suredes en terreny calcari també n'hi ha en el massís del Montgrí. Hi trobem tres petites suredes però d'exemplars bastant grossos.

Per acabar admetem que la surera és un arbre propi del principat, però degut a la intervenció dels humans des de fa milers d'anys, la seva distribució geogràfica, i també la composició de les suredes, s'ha vist fortament afectada. Per tant se'ns fa difícil saber quina seria la seva distribució natural i si formava suredes pures o bé sempre eren suredes o boscos mixtos amb d'altres espècies.

En el Vallès Occidental també trobem sureres a la serralada litoral, concretament a la serra de Marina, dins el terme de Montcada i Reixac, a la vall de Vallençana. A la serra de Collserola, en els termes de Cerdanyola i Sant Cugat, també es coneixen algunes

Sureres i pinasses al Pla de Suris.

sureres aïllades que no arriben a formar suredes.

Ens ha semblat interessant incloure un llistat de sureres insòlites de difícil interpretació o explicació:

- Alzines sureres de les Vendranes. En el camí de l'Obac a la casa de les Vendranes, a la cota 460 m, coordenades UTM 31N 410872, 4607969, trobem dues sureres de port mig (VC 140 cm) i una de més petita en terrenys d'argiles i gresos.

- Alzina surera de Rellinars. Un cop sobrepassat Can Ferreres, venint de l'església de Sant Pere i Sant Fermí de Rellinars, deixem el cotxe un cop creuat el torrent de l'Esbarzer, girem a la dreta i als pocs metres ja veiem aquesta bonica i majestuosa surera (VC 266 cm) (UTM 31 N 409174, 4610626 308 m), situada en sòl calcari (Ca).

- Alzina surera Vacarisses. A la sortida del poble, en el camí de l'Obac (UTM 31 N 410106,4606454 429 m Ca) trobem una surera de VC 150 cm.

- Alzina surera al camí del Coll de Tres Creus a Coll de Boix. Trobem aquesta petita

surera (VC 60 cm) al costat mateix del camí (UTM 31 N 414283, 4612550 Ca).

- Surera de Can Torres. A 20 m de l'alzina vella morta (UTM 31 N 419081, 4608335 696 m). Fa 98 cm de VC. Viu en terreny Si.

- A la Vall d'Horta (trencall a Comadran) hi ha una surera.

La Mola des de el Pla de les Sureres.

EN RECORD D'ANTONI CAMPÀ I CÒDOL (1879-1951)

Per Antoni Ripoll i Campà

L'Antoni Campà i Còdol (1879-1951), nat a Rellinars el 27 de març de 1879, fou fill d'una família humil, que destacà en l'àmbit cultural de Terrassa i rodalies de la primera meitat del segle XX, a la vegada que fou una persona molt activa en els ambients sindicals i republicans d'aquells anys.

A l'edat dels 8 anys, ja orfe de mare, fou obligat a abandonar l'escola i enviat a servir de sagal a les masies dels voltants de Rellinars, per passar més endavant a aprendre l'ofici de flequer, el qual exerciria tota la seva vida, complementant el jornal amb qualsevol altra feina que li sorgia.

Ara bé, tot i comptar amb una formació pràcticament autodidacta, l'Antoni Campà i Còdol, va ser una persona dotada per a les lletres, que va escriure obres de teatre, poesia, sàtira, etc., i també va col·laborar en molts dels diaris i revistes de l'època (i no tan sols d'àmbit local), com ara *L'Acció* (editat per la Secció local de Terrassa d'Esquerra Republicana de Catalunya), *La Campana de Gràcia* (setmanari satíric, republicà i anticlerical fundat el 8 de maig de 1870), *La Lluita de Rubí* (setmanari portaveu del Centre Democràtic Republicà), *L'Avens* (revista cultural fundada a

Barcelona l'any 1881 per Jaume Massó), *L'Esquitx* (revista infantil il·lustrada publicada a Barcelona entre els anys 1931 i 1937), *El Dia* (portaveu del catalanisme egarenc, proper a la Lliga, primer, i després a Acció Catalana), *Crònica Social* (publicació impulsada pel Centre Social de Terrassa, abans Joventut Catòlica), *Espejo* i *Dominicales* (de Madrid), sovint emprant pseudònims, com ara el de "*Rat Penat*".

També va fer algunes col·laboracions en l'àmbit excursionista de Terrassa, com ara l'escrit inaugural de la VI Diada de germanor de les entitats excursionistes denominat "L'Obac", i que es celebrà en aquest indret el dia 13 de juny de l'any 1926.

Entre els anys 1911 i 1934, va ser una persona molt activa en el món sindicalista més o menys lligat a la seva professió de flequer, i també es va implicar en partits i organitzacions d'ideologia republicana, sempre ostentant algun càrrec de responsabilitat, com ara: el Centre d'Unió Republicana de Rellinars, la Sociedad de Obreros Panaderos de Terrassa, el Tribunal Industrial de Terrassa, el Comitè d'Unió Republicana de Terrassa, Fraternitat Republicana, el Sindicat Agrícola de Terrassa, el Sindicato Profesional de Obreros Panaderos, el Comité Político de la Casa del Pueblo de Terrassa, el Sindicato de Panaderos de Rubí, el Partit Republicà Radical Socialista, la Federació Regional de Panaderos de Catalunya, o el Centre Democràtic Republicà de Rubí.

Durant el successos de la “*Setmana Tràgica*”, va ser detingut pels Mossos d’Esquadra el dia 4 d’agost de 1909, i traslladat a la Presó Model. Va rebre Consell de Guerra Sumaríssim a la sala de banderes de la Caserna de les Drassanes, on li fou decretat processament i pena de cadena perpetua amb pèrdua de tots els drets.

Després de 246 dies a la Model, la pena de cadena perpètua l’hi va ser commutada per la d’estranyament, proposada pel Govern de José Canalejas, essent traslladat a Perpinyà per la Guàrdia Civil, i posteriorment amnistià l’agost del 1910.

L’Antoni Campà i Còdol va deixar escrit un diari personal a través del qual es pot fer un seguiment del periple de la seva vida, amb reflexions sobre alguns dels esdeveniments que li van tocar viure, i amb interessants informacions sobre alguns dels indrets en els quals treballà, i que aporten dades sobre llocs i masos de la Serra de l’Obac en els quals serví, avui abandonats o enrunats. A tall d’exemple se n’extreuen els següents apunts referents a la seva infantesa:

Antoni Campà i Còdol, nat el 27 de març de 1879 a Rellinars, fou fill de família humil, de pare pastor i de mare filadora, tasca que compaginava amb feines de casa.

A l’edat dels 8 anys, ja orfe de mare, fou obligat a treballar de sagal. La primera casa on serví, fou als Hostalets del Davi (altrament conegut com hostal de la Mort). Eren els amos, un matrimoni vingut de Sant Llorenç dels Piteus (tal i com era conegut Sant Llorenç dels Morunys), molt pobres, els quals feien una vida a la que ell hagué d’acostumar-s’hi, malgrat li suposava no anar gaire tip cap a casa.

La seva feina consistia en guardar un parell de bous, un vedell, una cabra i una mula; aquest era tot el patrimoni que disposaven. Amb tot, tan sols hi estigué tres mesos, cobrant una soldada de 2,50 pessetes al mes, “sense rentar-li la roba” doncs d’això se n’havien de cuidar a casa seva.

La solitud, el poc respecte i estima que rebia per part dels amos, la manca d’escalf que suplís l’absència materna, la tendra infància, el viure entre bèsties tenint tan sols la seva presència i el cant dels ocells per companyia i, de tant en tant el fortuït encontre amb la guineu, li feren créixer un gran enyorament, que l’impulsà tornar a casa on hi romangué una temporada, fins que el pare el va tornar al mateix lloc per segona vegada, sota les mateixes condicions.

En no poder atipar-se tot el que volia, a causa del poc menjar i sempre acompanyat del “pa moreno” i florit, en el seu diari queda recollit que una nit, aprofitant l’ocasió de trobar-se uns boscaters a la casa, els quals menjaven pa blanc, sentí la temptació de manllevar-ne un tros. Es va llevar i a les fosques va anar on tenien el pa guardat, lligat en un sac i penjat al sostre, i de puntetes va enfilar-se per tallar-ne un bocí per tal de fer-se passar el desig. Però, el que són les coses volgué Déu que fos descobert, i així fóra: puix n’hi hagué prou que sense voler fer gens de soroll, l’amo es llevés disposat ell a no sé a què, i aquest encenent el llum el sorprenué quan ja tenia el pa als dits a punt de menjar-se’l, i sense contemplacions ni tenir en compte la curta edat el tirà al carrer. Les faltes comprenc deuen castigar-se. Però...

De nou tornar a casa, on vàrem rebre’l ni amb pena ni dolor, però sí amb quelcom de fredor, d’indiferència, ja que el seu pare no veia res més que les dues pessetes i mitja cada mes. Estigué uns dies en companyia del pare i germans, fins que varen dur-lo a servir de sagal a Mata-rodona, però tampoc allí va aguantar-hi gaire i tornà cap a casa.

Era el seu pare un home especial, i tot el que fos suprimir despeses i reforçar els ingressos li anava molt bé. Així és que de nou a casa, no parà de sermonejar-lo de valent, per haver marxat de Mata-rodona. Després van portar-lo a treballar a les Boades, propietat de Pau Serracanta, distant de Rellinars tres quilòmetres, on tan sols hi estigué tres mesos; passats els quals, un diumenge, l’amo li va dir que anés a missa, i com que ell no cregué, el que són les coses, va ser acomiadat.

Cal dir que la soldada era de 3 pessetes al mes, per cuidar-se del “Roig i el Perdigó”, aquests eren el nom dels bous que pasturava per aquells turons i serres, i dels quals sempre en va guardar un gran record.

De l'exercici com a sagal pels masos de la Serra de l'Obac, no tot devien ser experiències negatives, doncs en algun dels seus poemes se'n desprèn un gran amor per la Natura, que de ben segur va tenir temps d'adquirir i apreciar menant el bestiar a pasturar per aquelles contrades.

Adjunt aquest escrit una petita pinzellada dels seus poemes:

Excursionisme: Lema - Natura

Sota els plecs del mantell blau
on la Natura s'embolcalla
fresc oreig, suau, suau,
del cim de Sant Llorenç davalla,
a l'endinsar-se a la ciutat
que roman tota endolada
per les escltexes ha entrat
i en el front de la mainada
un dolç petó ha fet sentir.

La desperta i freturosa Natura
llurs belleses vol gaudir
riallera, un xic mandrosa ens detura
i vers la muntanya veïna
un matí del mes de maig
l'excursionista camina
recolzant-se amb tronc de faig.

Res tan joliu con la Natura
resguardant-la des del Montcau,
el Montseny, sorrals de Mura,
Montserrat i el Puigmal.

Amunt els cors fills de la terra
amunt els cors braus catalans
amunt els cors pugem a la serra
i si no podem donem-nos les mans.

El nostre lema, cercar paratges
on la Natura ens ofereixi goig
gegantins arbres de bell fullatge
flors que ens saturin amb llurs sentors.

¡Oh Natura que maca ets!
tu, els homes agermanes
tu, dones vida als splets
tu, les nines engalanes
tu, dons força al qui no en té.

El rossinyol per a tu canta
cançons alegres de bon matí
la lluna plena que ens encanta
raig de llum ens guia a la fi.

El rierol per tu corre
lliscant mandrós pel rocam
fins per tu és perd en la sorra.

De flors verges fem-ne un ram
del lleó els feréstecs udols
dels ocells el cant festiu
el reflex de l'estelada
de les flors el dolç perfum
i les fibres del poeta
qui els inspira sinó tu?

I la humana criatura
el tigre fer del desert
totes les cuques que viuen
per l'espai, a l'univers?

I les mils herbes que creixen
dins del bosc, per tot arreu
els peixos del mar, les estrelles
la llum del sol, el vent, el fred
l'aigua de rius i rieres
qui els dona vida, sinó tu?

I aquets serrats i muntanyes
aquests mars, illes i volcans
i tants tresors que a les entranyes
du la terra i són tan grans
qui els ha creat, sinó tu?

¡Oh Natura ben àimada
Mai ningú t'ha cantat prou!

Antoni Campà i Còdol, any 1925

L'avi i el nét, pas a la joventut

L'avi i el nét van plantar una fita
Dalt d'un turonet a prop de l'ermita
On van els romeus per Pasqua Florida?
A fer l'oració i a collir margarida

Els dos són amics ja mai se separen
Tant sols es fan pas quant la foscor encaren
Sempre de bracet la muntanya enfilen
Puig saben que el plet ells dos sols ventilen

Són a mig camí on fan reposada
Cullen romaní i flors d'argelaga
L'aigua cristallina del cingle és l'hereu
Aigua que convida al romeu que hi seu

L'avi s'hi enfila i en beu un tragué
Omplé un got d'argila i li dona al seu nét
Aquest se l'engoleix d'un glop com l'anguila
I encara en vol més car l'avi vigila

El iaio és jove, el nét és un nin
Endarrere el deixa quant arriba al cim
L'avi i el nét enfilen la serra
L'avi mira al cel, el nét mira a terra

I puguen contents sabent que els espera
La flor del jovent, les flors del darrera
Que també com ells van a la cacera
De fer-se amb el plet de l'ermita vella

Joventut és vida, joventut és flor
Joventut florida que omple de goig
L'avi ja és a dalt el nét va al darrera
Alegre fa un salt i l'avi l'espera

L'avi ja no corre, tan sols pot caminar
Cada pas que dóna ha de reposar
El nét és un jove, salta, juga, corre
Com un gos llebrer, l'avi ja tremola

Ha perdut el plet
Des d'avui, enrere l'ha deixat el nét,
Va la joventut de la vellesa a frec
Que s'enfila amunt com l'heura trepera

El nét va guanyar-lo aquell jorn darrer
El nét va pujar-lo, l'avi no pogué
El iaio se'l mira alegre i content
I dels ulls li cauen dues perles d'argent

De que ploreu avi? que no esteu bo?
He perdut les forces i vaig a racó
L'avi i el nét sempre anaven junts
Fins ara guanyava, avui ha perdut
La vellesa enrere, avant la joventut

El nét hi va sol, l'avi no camina
El camí és llarg i el dolor li'n priva
L'avi ja no es mou del peu de la porta
Allà pren el sol com una llum morta

Passen els fadrins cantant cançons joves
Aquelles cançons que l'avi recorda
A pas dels romeus la porta s'enrosca
I l'avi plorós els fa una ganyota

Ell passa el rosari mentre l'àvia cus
Els dos remoregen de la joventut
Prova d'aixecar-se, vol seguir els romeus
Les cames li aflaquen arrossega els peus

El cor el té jove encara sent glatir
L'anhel que el curava quant era fadrí
Adéu-siau avi que el delit es queda
Ditxosos vosaltres que encara sou joves

Qui pogués tornar-hi a enfilat el camí !
Quant els veu passar cantant xirois i alegres
El cor se'n hi va els ulls se li neguen
Més la vida passa, la joventut corre
Somriure de glòria roncs secs al taüt

Mireu com fuig de la vida mireu com
s'enfila al vol
Una rosa a cada galta i els llavis de gira-sol
Ja ha complert amb la terra ara es queda
convençut
Perquè sap que a dalt la serra hi puja la
joventut

Quant les fulles de l'arbre cauen de vellura
I els troncs s'assequen com el mig de
l'hivern
Són els arbres joves cridats a fretura
Que omplen de joia de soca i arrel

L'heura que enrotlla la soca vora el cingle
el pollancre
I per les parets s'enrosca com el vesc a
l'ametller
Són mare-selves que patinen paret amunt
de la capella
Airejant amb llur poncella les campanes

del cloquer

A prop seu un banc de pedra on l'avi
prenia el sol
A l'hivern mentre l'esquella del ramat
vora el bressol

Li duia notes alegres cants festius baixats
del cel
Avui els àngels li canten lletanies, cant de
dol

Antoni Campà i Còdol

Vers, de l'obra de teatre "Suspens" del 20/03/1949

CRÒNICA

ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA I PROCLAMACIÓ NOVA JUNTA DIRECTIVA. 26 DE MARÇ (2019).

Es celebra a les 8 del vespre, amb la presència de la Presidenta: Eva Cervelló, Vicepresidenta: Empar Ripollès, Vicepresident: Jaume Buxadós, Tresorer: Joan Abelló, Secretària de Junta: Antònia Ripollès.

La Presidenta obre l'Assemblea donant la benvinguda als presents, i tot seguit es passa a efectuar la lectura i aprovació de l'acta de l'assemblea anterior, que es fa per unanimitat. El següent punt consisteix en la presentació de la memòria d'activitats de l'any 2018 per part de les diferents seccions i vocalies:

Secció de Fotografia

Josep Mª Prat informa que durant aquest any la secció ha continuat programant les tertúlies i projeccions fotogràfiques dels dilluns a la tarda (15/20 persones), així com sessions setmanals de formació a membres de la secció (10/12 p.), i que a la tardor van celebrar el 78è Concurs de fotografia.

Entre les sortides, a més de les efectuades arreu de la geografia durant tot l'any per grups de membres de la secció (2/8 p.), destaquen la Calçotada (30/35 p.), la de la zona dels Monegros-Vallobar (15 p.), a la Serra del Boumort (12 p.) i la de cloenda al Bosc de les Creus (25 p.).

Secció de Ciències Naturals

Antoni Comellas relaciona l'activitat portada a terme pel grup de botànica, destacant la sortida a les Gorges de Carançà (Cerdanya), la vista a l'exposició Som Natura, i la realització de l'estudi per part dels membres de la Secció sobre el coleòpters del Vallès Occidental.

Toni Sanllehi relaciona l'activitat portada a terme pel grup d'ornitologia. Han realitzat una sortida al mes amb la

col·laboració de l'Institut Català d'Ornitologia (10/12 p.), han realitzat un curs de d'identificació del cant dels ocells a càrrec del Pere Alsina (18 p.) i des de fa 12 anys que col·laboren amb l'elaboració del cens de l'oreneta cuallarga. També han organitzat sortides per tal de donar a conèixer els ocells més característics dels rodals de Terrassa a qualsevol persona interessada, i amb les seves accions volen promoure el respecte pel medi ambient.

Secció d'Excursionisme

Enric Cortés de la **Vocalia de SENDERS**, explica de que durant el primer semestre del 2018 van finalitzar la primera part del recorregut per Catalunya GR 1 (sender Històric o sender Transversal) que va de l'Escala a Sant Llorenç dels Morunys, i que comptà amb una assistència mitjana d'unes 45 persones. A partir de setembre del 2018 van començar la segona part que va de Sant Llorenç dels Morunys fins al Pont de Muntanyana, que finalitzaran ben entrat el 2019, i que està comptant amb una assistència mitjana d'unes 35 persones, lleugerament inferior a la 1^a part.

De la mà d'en Ricard Alegre la **Vocalia de PETITES TRAVESSADES FAMILIARS**, informa de l'activitat portada a terme al llarg de l'any, i que ha comptat amb l'assistència mitjana d'unes 66 persones per sortida.

Al gener van anar a la zona dels engorjats de la Fou i a Santa Coloma de Queralt. Al febrer al Tossal Gros (Figuerola del Camp) i a Valls. Al març a la zona de Camprodon i Molló. Al maig a la zona de l'Ametlla de Mar i Tortosa. Al juny a la zona de Candanchú, Jaca i Canfranc. Al

setembre a resseguir un tram del GR-92, entre Tamariu i el Cap Roig. A l'octubre a la Foradada de l'Esquirol i la zona de Folgueroles. Al novembre a la zona de Coll Formic i Viladrau, i al desembre van cloure la temporada amb la tradicional Neules/Collbató i al Monestir de Montserrat.

Horitzons. Pep Mas informa que durant l'any 2018 van programar 10 sortides, amb una mitjana de recorregut d'entre 15 i 18 km, i una assistència d'unes 45/50 persones.

GPS. També informa que el grup GPS organitza cursos d'orientació durant tot l'any, i ofereix assessorament gratuït als socis i sòcies en relació a aquests dispositius.

Marxa Nòrdica. En Joan Abelló informa que han programat sortides mensuals, i una setmanal els divendres a la tarda pels voltants de Terrassa, i que han comptant amb una assistència variables d'entre 20-50 persones. Enguany han col·laborat amb les associacions FUPAR i AVAN de Terrassa.

Passejades pel Parc. L'Enric Prat comunica que el cicle ja ha complert 7 anys, i que durant l'any 2018 han visitat indrets com el Pi de les Quatre Vesses, les Baumes Roges, el Puig Cendrós, els pins pinyoners del Sot del Guix o l'ermita de Sant Jaume de Vallverd. Han potenciat la vessant cultural amb la visita a masies, l'audició d'històries i llegendes "in situ", i vol agrair la col·laboració que li han ofert els srs. Pere Ferrer, Jaume Galofre, Ricard Navarro i Àngel Manuel Hernández.

Secció d'Investigacions Subterrànies

No hi ha cap representat que relacioni l'activitat portada a terme per la Secció.

Secció d'Alta Muntanya

En Jaume Casanovas informa que durant l'any 2018 la **Secció d'Alta Muntanya** ha programat sortides col·lec-

tives de muntanya, esquí de muntanya i raquetes, i que un cop més ha tornat a organitzar la cursa d'Esquí de Muntanya Núria-Puigmal-Núria, que va comptar amb l'assistència de 100 participants.

Campament

El 70è Campament d'Alta Muntanya, tingué lloc Samoëns (França).

BiciCET, bici de Temporada

L'Eva Cervelló explica que el cicle ja han complert 4 anys, programant sortides en bicicleta en indrets escollits segons la temporada, de fàcil recorregut i sense massa desnivell. A cada sortida fan un dinar adequat al lloc on van, i que aquest any han comptat amb una mitjana de participació d'unes 20-25 persones.

Secció Infantil i Juvenil

Conèixermon: Grup de pares, mares i nens i nenes, que té per objectiu aproximar la muntanya a les famílies, amb la idea que sigui una porta d'entrada a descobrir noves activitats i al CET. Han programat una sortida mensual, amb diferents activitats (raquetes, dormir a un refugi, anar a un avenc, etc.), que ha comptat amb l'assistència d'unes 25 / 60 persones, entre pares i mares i mainada.

Casals d'estiu: La Montse Margarit explica que es van celebrar als mesos de juny i juliol i que van funcionar molt bé.

Kameskids

David Eiger, explica que actualment el grup està format per 45 nens i nenes i joves, d'entre 5 i 17 anys, coordinats per 6 monitors amb formació en lleure i/o INEF. L'activitat la desenvolupem a Viladecavalls, per l'entorn natural i perquè compten amb el suport de l'ajuntament, que els hi cedeix espais municipals. Estan dividits en 2 grups segons edat i nivell:

- Grup d'esport i lleure per a 5 a 12

anys: activitat lúdica extraescolar que té per objectiu d'introduir al trailrunning a través de jocs i activitats a l'exterior.

- Grup de tecnificació per a 10 a 17 anys: Activitat tècnica de preparació pel trailrunning i acompanyament a curses.

Durant el 2018 van participar en diferents curses de muntanya i d'orientació, sovint amb podis, i dues activitats que van destacar pel seu èxit de participació:

- El Gran Joc de Viladecavalls, per la festa major local que consistí en un joc d'orientació urbana i de pistes, que va tenir 40 equips inscrits de 3-4 persones.

- El Cros Familiar de Rellus i la Marxa Solidària, per la festivitat de Sant Martí, que va consistir en l'organització d'un cros en un circuit tancat d'1 quilòmetre i que comptà amb 48 equips participants, a més de 80 persones que van fer el circuit de la marxa. Els beneficis econòmics es van aportar com a donatiu a la Marató de TV3.

Exposicions

Jordi Albareda informa que durant l'any 2018 s'han efectuat un total d'11 exposicions a la sala d'actes Àngel Casanovas, i que hi ha llista d'espera fins l'any 2022.

Biblioteca i Arxiu

En Martí Puig, informa que durant l'any 2018 el servei va rebre 50 consultes sobre el fons bibliogràfic i documental, però també per a la preparació d'excurcions, majoritàriament presencials però també per correu electrònic. També s'han fet 28 préstecs corresponents a 17 peticions.

Es van enregistrar donacions de documentació i llibres (alguns dels quals presentats al CET i donats pels seus autors), per part d'en Daniel Catalán, l'Albert Masó, l'Òscar Cadiach, la Roser Parcerissas, en Josep Mª Font, d'en Jordi Sebastià, en Josep Trullàs, la Marisol Àlvarez, la Rosa Mª Prat, l'Anna Fitó i de l'Artur Montcal.

També es va col·laborar amb l'Agència Catalana de Turisme a París, aportant fotografies per tal d'il·lustrar l'itinerari *El Sender de Can Robert a la Mola*, de la topoguaia "La Catalogne à pied", que s'inclou a l'aplicació per a mòbils Randomobile (<http://randomobile.org/>).

Durant l'any 2018 el Portal de Tracks del CET, basat en tecnologia wikiloc, va rebre 12.485 visualitzacions, i es van efectuar 427 descàrregues. Compta amb 130 tracks carregats i amb 262 seguidors permanents. Les seccions o vocalies que fan més aportació de tracks són el grup de Senders, BiciCET, i la Drac Race. Majoritàriament els usuaris que consulten els tracks són de la Península Ibèrica (70,8%), però cal destacar que un 14% són dels Estats Units, i ja en menor mesura Brasil (1,9 %), Itàlia (2,1%), UK (1,9%), o França (1,2 %).

També informa que des de la Biblioteca s'han muntat dues maquetes sobre visors cartogràfics que permet consultar on-line els llibres de registre històric d'algunes de les agulles i monòlits de Sant Llorenç del Munt i l'Obac que disposem.

Les maquetes formen part d'un projecte en estat embrionari al qual s'hi ha mostrat interessat participar el Servei General d'Informació de Muntanya, i que ha de permetre consultar on-line els llibres de registre històrics de cims i d'escalades de tot Catalunya. S'ha contactat amb les agències catalana i espanyola de Protecció de Dades per tal d'esbrinar si el projecte pot tenir alguna afectació per part de la Llei de Protecció de dades.

Vocalia de cultura

La Montse Trullàs informa que la vocalia ha programat 28 actes entre conferències, xerrades, presentació de llibres, sopars tertúlia, que han comptat amb una mitjana d'assistència d'unes 40 persones, entre els quals vol destacar el que va comptar amb la presència d'en

Quim Torra, la nit abans de ser proclamat President de la Generalitat de Catalunya, organitzat en col·laboració amb el Centre de Normalització Lingüística.

Cada 15 dies els dilluns, fan conversa amb una professora de parla anglesa, mentre sopen (Speaking English), i també es col·labora amb els Amics de les Arts a la setmana de la poesia.

També destaca la Taula Rodona Humorística i la presentació de la Col·lecció CET de llibres juntament amb OmniaBooks, el primer número de la qual és el d'en Josep Trullàs sobre el Camí de Sant Jaume..

Arxiu

Durant el 2018 va sortir publicat l'ARXIV corresponent a l'any 2017.

A part de les activitats de les vocalies i les seccions, aquest any el CET també ha organitzat:

- La 86a Diada de Germanor al masia de La Muntada, a la Vall d'Horta.
- La Caminada Popular a Viladecavalls.
- Festivitat de Sant Bernat, el 10 de juny a la Mola missa i processó i el dijous 14 de juny missa a la Sagrada Família de Terrassa.
- Vallès Drac Race. El CET ha quedat finalista i nominat a la Nit de l'Esportista.
- Organització de la 53a Festa de la Cançó de Muntanya amb col·laboració de la FEEC. Van actuar 4 corals amb un total de unes 150 persones.
- Homenatge a la fidelitat dels socis, lliurament de medalles als 25 i 50 anys de permanència al CET.
- Quinto.
- Entrenaments urbans.
- La coral Cet de Cants.
- Tai-Txi.
- La missa del gall al cenobi Benedití de Sant Llorenç del Munt.
- Vetllada Poètica de Sant Esteve,

amb la col·laboració de Miquel Pujadó i l'actuació de la Coral CET de Cants.

A continuació es presenten els punts de l'ordre del dia corresponents a informar sobre l'estat de comptes i de tresoreria, així com la proposta del pressupost per al 2019 que s'aprova.

Seguidament l'Eva Cervelló exposa l'informe de Presidència i memòria de la Junta sortint.

Durant l'any 2018 hi ha hagut 10 defuncions de persones associades i té un record per a totes elles. A data 31/12/18, el nombre de persones associades és de 1.796.

A continuació fa un breu resum a la trajectòria dels 4 anys de candidatura, repassant els reptes aconseguits i els pendents. Fa una valoració molt positiva i enriquidora de l'experiència d'haver presidit una entitat centenària com el CET, i agraeix el suport que han rebut, i té unes paraules de coratge per a la nova Junta que comença a la qual dóna pas per a la seva presentació, i que està integrada per les següents persones:

El nou president del CET, Xavi Busom, acompanyat de la seva Junta Directiva.

President: Xavi Busom Masjoan
Vicepresident: Gifré Massagué Comas
Tresorer: Emili Sánchez Serrano
Secretària: Maria José Cano López
Vocal: Gemma Franco Peris
Vocal: Clara Manchón Chapinal
Vocal: Ignasi Villarroya Antillac

La Junta entrant fa la presentació del seu programa amb la projecció d'un audiovisual.

L'Assemblea General Ordinària de socis es dona per tancada a les 22.00 h.

ASSEMBLEA GENERAL EXTRAORDINÀRIA. 10 DE DESEMBRE (2019).

Es celebra a les 8 del vespre, amb la presència del President: Xavier Busom, el tresorer: Emili Sánchez, la secretària de Junta: Maria José Cano, la vocal: Gemma Franco, i 41 socis i sòcies de ple dret.

El President obre l'Assemblea donant la benvinguda als presents, i abans de donar pas al primer punt de l'ordre del dia, té unes paraules de reconeixement per a en Jaume Galofre i Gabarró, ex-president de l'entitat i present a la sala, que de manera recent ha rebut el Premi Honorífic de la 23a edició dels Premis de Prevenció d'Incendis Forestals de la Diputació de Barcelona, per la seva trajectòria com a voluntari de l'ADF de Terrassa. Tot seguit es projecta un vídeo elaborat per l'Ajuntament de Terrassa, en el qual s'explica la seva trajectòria dins l'ADF, i seguidament el Sr. Galofre té unes paraules d'agraïment per a tothom pel reconeixement rebut.

El President torna a prendre la paraula per explicant la importància de l'Assemblea General Extraordinària, doncs té per objecte aprovar la modificació dels articles 22 i 6.3 dels Estatuts de l'entitat, els quals fan referència als comptes bancaris i a les modalitats i quotes de socis, respectivament.

S'informa als assistents que des de fa molt temps la secció d'Esquí té un

compte bancari independent, i és així perquè aquesta secció té un moviment de diners molt important. Ara bé, els Estatuts actuals recullen la informació referent als comptes bancaris de l'Entitat en l'Article 22, però no contempla que el President de la secció pugui operar amb ells, doncs es requereix la signatura del president/a, el tresorer/a o el secretari/a del CET, fet que dificulta la funcionalitat de la Secció. S'aprova per unanimitat dels assistents la modificació de l'articulat referent als comptes corrents de la secció d'Esquí, en el sentit que aquests hauran de disposar també de la signatura del president/a i del vicepresident/a de la Secció d'Esquí, i per tal de poder disposar dels fons n'hi haurà prou amb dues signatures, una de les quals haurà de ser la del president/a de la Secció d'Esquí, o bé del president/a del CET o del seu tresorer/a.

Per altra banda es proposa incorporar dues modalitats de soci noves, a les que ja existeixen a dia d'avui, fet que implica modificar també l'Article 6.3 dels Estatuts de l'entitat.

Les noves modalitats proposades són:

- Soci solidari: Podrà fer aportacions de manera voluntària a projectes socials de l'entitat. Aquesta modalitat és aprovada per majoria amb tan sols 1 vot en contra.

- Soci provador: Podrà provar les activitats de l'entitat fins a un màxim de

tres ocasions abans de fer-se soci de la modalitat que li correspongui. Aquesta modalitat és aprovada per unanimitat.

Aquestes dues noves modalitats no són socis de ple dret.

Finalment es presenta l'adequació

de les quotes de soci per a les diferents modalitats.

L'Assemblea General Extraordinària de socis es dona per closa a les 22.30 h, atès que no es fa ús del torn de paraula.

JOAN CRISPÍ I ESCURSELL (1943-2020)

El passat mes de juny de 2020 ens deixà el Joan, benvolgut amic i associat al CET fou un gran col·laborador de la Secció de Ciències Naturals des de 1984, de la qual en fou representant en la Junta del CET durant molts d'anys. Com bon estudiós de les plantes, fou organitzador de les sortides botàniques de cada segon diumenge de mes.

A la seva primera joventut dedicà molt de temps al moviment de l'escoltisme a Terrassa i de Sant Feliu de Llobregat. L'any 1968 es casà amb Rosa Sucarrats, amb qui va tenir un fill i dues filles. Per la seva feina es desplaça a viure a Puerto Llano (1969), a Alcobendas (1970) i a Sant Just Desvern (1973). Torna a Terrassa el 1975, on va ésser president de l'AAVV de Ca n'Aurell. A la nostra Ciutat s'incorpora de ple a les activitats nacionalistes i amb la seva esposa col·labora amb Òmnium

Cultural, Terrassa per la independència i a l'Assemblea Nacional de Catalunya.

Generós i participatiu com era, re-re la seva jubilació s'incorporà de ple a organitzar les sortides de botànica i activitats amb el grup d'ornitologia. Totes aquestes tasques no l'impedièn de participar plenament amb les activitats del CET, i durant uns anys fou el representat del Centre a la Comissió Consultiva del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Estudiós de les plantes i bon fotògraf era atent a totes les consultes de botànica que li demanaven. El seu tarannà tranquil i servicial el portà a col·laborar amb el Casal de Gent Gran de Ca n'Aurell, on aprengué bridge, tai-xi, ioga i ceràmica.

Els darrers anys era un actiu participant a la cantada que cada vespre s'organitza al Raval de Montserrat, on ell es cuidava de portar la megafonia.

Fins al darrer dia fou un apassionat del nacionalisme català i feu sentir la seva veu als cants per la llibertat dels presos catalans. El seu testimoni ens acompanyarà per sempre.

MISCEL·LÀNIA

VALLÈS DRAC RACE 2019

El 17 de febrer de 2019, Terrassa i el Parc Natural es convertiren en la festa del Trail Running del Vallès, un esdeveniment de 360 graus.

El Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac amb un cel serè, va tornar a ser l'escenari de luxe per a la V edició de la Vallès Drac Race.

Vallès Drac Race 2019. Foto: Marta Prunés.

Es confirmà l'èxit rotund d'aquesta edició 2019 registrant un creixement en el nombre final d'inscrits amb més de 1.150 participants. Mantenint el recorregut de 48 quilòmetres com la prova reina i la mateixa distància 48 km amb equips de relleus, es complementà amb una cursa de 24 quilòmetres i una d'11. A més a més, la Vallès Drac Kids, el format infantil de l'esdeveniment que oferí activitats i animació durant dotze hores per a tota la família.

Vallès Drac Race va celebrar la gran festa del Trailrunning del Vallès de la mà del Centre Excursionista de Terrassa amb una gran tasca de tot el voluntariat que va fer possible un gran èxit organitzatiu. El centenar de voluntaris del CET agraeixen

Genís Zapater, el guanyador de la Vallès Drac Race 2019. Foto: Marta Prunés.

les mostres d'afecte dels participants que en aquesta ocasió aplaudiren tots els detalls de l'entitat.

- Sara Sanante i Genís Zapater van estar els més ràpids de la Vallès Drac Trail, la cursa de resistència en muntanya que compta amb 48,5 km i 2.200 metres de desnivell positiu.

- La Half Drac Trail (24 quilòmetres i 1.100 metres de desnivell positiu) també transcorregué per corriols i pistes del Parc Natural, amb victòries de Rosa Navarro i Ferran Sampere.

- L'Esquena del Drac (11 km i 350 metres de desnivell positiu) va comptar amb triomfs de Raúl Cruz i Mireia Hernández.

47a CURSA POPULAR D'ESQUÍ DE MUNTANYA NÚRIA-PUIGMAL-NÚRIA

17 de març de 2019

La 47a edició de la Núria-Puigmal-Núria va ser una edició realment molt complicada, per la manca extrema del blanc element que resulta imprescindible per l'èxit de la nostra activitat: LA NEU!!!

Una fantàstica nevada a finals d'octubre de 2018 va permetre iniciar la temporada d'esquí de muntanya molt més aviat del que resulta habitual, cosa que ens prometia estar molt feliços amb la perspectiva d'una temporada llarga i profitosa.

Res més lluny de la realitat, la temporada 2018-2019 va ser realment escassa de neu i vam arribar a la data de la Núria-Puigmal-Núria, el 17 de març de 2019, amb molt poca neu al Pirineu i encara menys a l'extrem oriental de la serralada, a la Vall de Núria.

Aquest fet va fer impossible continuar amb l'evolució a l'alça del nombre de participants, desanimats per la manca de neu i les poques perspectives de tenir un bon dia d'esquí de muntanya.

No obstant això, l'equip d'organitzadors i voluntaris de la NPN va decidir seguir endavant amb el projecte i posar tot l'esforç necessari i una mica més per assegurar la continuïtat de la nostra cursa popular, tot esperant anys amb millors condicions de neu.

Finalment, fins a 29 "valents" van participar a la cursa (7 parelles masculines, 5 parelles mixtes, 2 individuals femenins i 3 individuals masculins). El balanç que en van fer tots ells i l'equip d'organització i voluntaris va ser excel·lent, tot i les dificultats que tots junts vam haver de superar.

La primera "qüestió" complicada a solucionar va ser que, a més de no haver-hi neu des de la sortida de la cursa fins ben amunt, ... NO HI HAVIA PROU NEU PER ARRIBAR AL CIM DEL PUIGMAL I BAIXAR AMB ESQUÍS!!!

Davant d'aquesta situació, l'equip tècnic de la cursa, un cop avaluades totes les possibilitats, va decidir, per primer cop des de la recuperació de la cursa, variar el recorregut habitual, que puja, des del Santuari de Núria, per la Coma de l'Embut, passa pel pluviòmetre i arriba al cim del Puigmal (2.913m)

L'alternativa triada va ser, a partir del pluviòmetre, ascendir al proper Pic Petit del Segre (2.810m) que presentava molt millors condicions, amb una pala final totalment innivada que permetia arribar fins al cim i baixar sense treure's els esquís.

Un cop marcat el recorregut el dissabte per part de l'equip tècnic i tota la logística

Núria-Puigmal-Núria 2019. Foto Miquel Pitarch.

preparada pel nostre fantàstic equip de voluntaris al Santuari, es va rebre els participants a primera hora del diumenge 17 de març, procedents del primer cremallera que puja des de Queralbs, com és habitual cada any.

Informats els corredors del canvi de recorregut, es van fer els darrers preparatius abans de donar la sortida, incloent el control de material de seguretat obligatori.

I a les 9:30 h del matí, amb un dia de sol esplèndid i una temperatura primaveral, van sortir els participants, corrent com esperitats per una preciosa catifa verda que cobria els primers metres del recorregut i amb els esquís a l'esquena!!!!

No es van trobar neu fins a l'entrada de la Coma de l'Embut, tot i que a partir d'aquest punt ja era neu totalment contínua fins el cim.

La cursa es va desenvolupar sense incidents remarcables, gaudint els participants del dia i d'un fantàstic descens esquiant per la pala final del Pic Petit del Segre. Fins a 28 participants van completar el nou recorregut sense cap problema.

Un cop tots tornats ja a l'arribada, al Santuari de Núria, es va gaudir amb bona companyia i molts riures, del tradicional aperitiu i botifarrada, ofert per la Vall de Núria a tots els membres de la família de la NPN (corredors, acompanyants, voluntaris, ...).

La nostra és una cursa POPULAR, on el menys important són les classificacions i els podis. L'objectiu és que TOTS els participants, des del primer fins l'últim, gaudeixin de la cursa, de la muntanya i de l'esport que ens apassiona: l'esquí de muntanya.

Tot i així, després del dinar es va procedir al també tradicional repartiment de premis i sorteig de material de muntanya, ofert pels nostres patrocinadors.

Com sempre, hem d'agrair a la Vall de Núria i a tots els nostres patrocinadors, la seva col·laboració, sense la qual la nostra cursa seria impossible.

Tots els participants van fer una valoració molt positiva de la cursa i van agrair fortament als organitzadors i voluntaris l'enorme esforç realitzat per oferir una fantàstica cursa i dia de muntanya, tot i les dificultats.

Des del punt de vista dels organitzadors, a més de la capacitat per poder adaptar l'esdeveniment a tot tipus de condicions, volem destacar la consolidació del sistema de cronometratge amb xip, l'establiment definitiu de la NPN com a cursa d'esquí de muntanya per parelles i l'esforç que va haver de realitzar l'equip del control de pas del cim per superar la indisposició física d'un dels seus integrants.

CLASSIFICACIONS:

1a parella mixta:
Marta Ramírez/Roger Esteve – 1h 32' 52"
2a parella mixta:
Mariona Jordan/Albert Astor – 1h 49' 07"
3a parella mixta:
Evelyne Duch/Josep Cervera – 2h 04' 12"

1a parella masculina:
David Pereira/Ricard Bajona – 1h 39' 40"
2a parella masculina:
Roger Villena/Raimon Vallverdú – 1h 47' 05"
3a parella masculina:
Roger Alcántara/Oriol Guix – 2h 10' 47"

Núria-Puigmal-Núria 2019.
Foto: Mercè Torras Clusellas.

CAMINADA POPULAR SOLIDÀRIA 2019

Caminada Solidària del Centre Excursionista de Terrassa en benefici de l'ONG terrassenca Jambakasala.

Es va celebrar aquesta Caminada Solidària el diumenge dia 5 de maig, amb sortida i arribada des del Club Egara (entitat col·laboradora que va cedir les instal·lacions).

Més de 320 participants i 40 voluntaris són les xifres d'aquesta Caminada de 2019.

Gemma Rocamora, presidenta de l'ONG, destacà la magnífica experiència de col·laborar en l'organització d'un esdeveniment esportiu solidari. Vàrem poder recaptar una bona xifra per seguir sumant en els projectes a Gàmbia. El CET va fer entrega del donatiu per un import de 2.283 €.

Caminada Popular Solidària. Foto: Eduard Peremateu.

Aquesta Caminada Solidària va oferir 3 itineraris. El més concorregut va ser el de 12 km. També es va programar el de 7 km i finalment el recorregut guiat de 4,5 km, adreçat a famílies i que va ser tot un èxit. El recorregut guiat el va acompanyar en Miki Giménez, animador infantil vinculat a activitats lúdiques de la ciutat i que va engrescar l'itinerari amb contes i cançons.

FESTIVAT DE SANT BERNAT DE MENTHON 2019

Com ja és tradicional, el CET celebrà el 15 de juny de 2019 la festivitat del patró dels muntanyencs a dalt la Mola, amb una missa concelebrada pel mossèn i consoci nostre Carles Milà. Acabada la cerimònia es beneïren els estris de muntanya i també es va fer la processó pel cim del monestir.

Festa de Sant Bernat de Menthon. Processó pel cim de la Mola. Foto: Salvador Vives.

CASALS “AVENTURA’T A LA MUNTANYA”

El Centre Excursionista de Terrassa ofereix una alternativa a l'oci convencional que pretén transmetre tots els valors muntanyencs a través d'activitats de lleure divertides i molt variades!

Durant la trajectòria del Casal, els aventurers i aventureres van poder realitzar diferents activitats i jornades dinamitzades: cada setmana es va anar a remullar-se a la piscina de Vallparadís dinamitzant els jocs d'aigua així com les activitats al rocòdrom i les excursions dels

Casal 2019. Foto: Montse Margarit.

dijous que es va a la muntanya, generalment a Montserrat i Sant Llorenç del Munt.

Els Casals es van iniciar el 25 de juny i van finalitzar el 26 de juliol completant cinc setmanes ininterrompudes d'activitats amb 95 alumnes i 10 monitors i monitores.

71è CAMPAMENT SOCIAL D'ALTA MUNTANYA

El Campament Social d'Alta Muntanya d'aquest any 2019 va tenir lloc a Urbasa (Navarra), durant els dies 29 de juliol a l'11 d'agost.

Campament Social d'Alta Muntanya. Urbasa. Fotos: Jordi Albareda.

DIADA DEL CET 2019

El diumenge dia 6 d'octubre de 2019 ens vàrem reunir prop de 240 amics per celebrar la Diada de Germanor, enguany a la masia Casajoana, a Rellinars. Com en les anteriors diades del CET, vam donar importància a la participació de les diferents seccions i vocalies a la jornada. A les 9 del matí, en acabat l'esmorzar popular, algunes de les seccions organitzaven un acte matinal propi de la seva branca d'activitats. Es va fer una caminada, es davallà l'avenc dels Plans, prop dels Hostalets del Daví, es feren activitats infantils, un itinerari botànic i finalment ens vam retrobar al migdia, per compartir les anècdotes, acompanyats d'una bona paella.

Vam comptar amb els companys del Club de Swing de Terrassa que ens van fer ballar a petits i grans. Tot això, acompanyats d'una meteorologia perfecta que va fer possible una diada per a recordar.

Dinar de la Diada de Germanor a Casajoana. Foto: Jordi Albareda.

CROSS SOLIDARI I CAMINADA PER A LA MARATÓ DE TV3

El diumenge 10 de novembre de 2019 es realitzà a Viladecavalls una cursa esportiva amb finalitat solidària, aconseguint recaptar 1.326 € per a la Fundació La Marató de TV3.

Paral·lelament es va fer una marxa solidària de 7 quilòmetres pels voltants de Viladecavalls per aquelles persones que no volien competir a la cursa. El recorregut canvia cada any i en aquesta ocasió es transità en part per senders poc coneguts del municipi. L'objectiu assolit va ser aconseguir una bona participació amb l'interès de fomentar la pràctica esportiva a partir d'un acte lúdic i atractiu. L'esdeveniment esportiu fou organitzat per la secció de *trailrunning* per a nens i joves del Centre Excursionista de Terrassa (KAMES KIDS).

FESTES DE NADAL 2019-2020

Seguint la línia empresa des de fa temps, el Centre Excursionista de Terrassa organitzà una sèrie d'activitats adients a les festes nadalenques. Per començar, els de Conèixermon amb la recerca del tradicional Tió.

La Missa del Gall se celebrà al cenobi benedictí de la Mola de Sant Llorenç del Munt, concelebrada per mossèn Baltà. Poques hores abans, la SIS col·locava un pessebre a l'avenc de Can Poble, a 46 metres de fondària.

La Vetllada poètica i concert de Sant Esteve, en la seva 51a edició, va anar a càrrec de l'actor Òscar Intente i de les cantades per part de la nostra coral CET de Cants.

Tampoc van faltar les concorregudes i animades sessions del Quinto.

El Nadal al CET. El Tió. Foto: Jordi Albareda.

Òscar Intente a la Vetllada poètica de Sant Esteve. Foto: Salvador Vives.

50 ANYS DE LA SECCIÓ D'INVESTIGACIONS SUBTERRÀNIES (SIS)

Avenc dels Topògrafs. Foto: Jose Amaya.

Amb motiu del 50è aniversari de la Secció d'Investigacions Subterrànies (1969-2019) es celebraren activitats durant tot l'any 2019.

Els actes s'iniciaren amb un sopar el dia 14 de gener al local dels Minyons de Terrassa, amb l'assistència de més de 80 persones, entre elles bona part dels seus fundadors.

I a partir del mes d'abril, començaren les conferències, totes elles amb un èxit total d'assistència. Aquestes van ser:

- SOLENCIO, UNA CAVITAT DE LLEGENDA. 11 d'abril. A càrrec de Joan Pallisé i Clofent.
- EL CORAZÓN DE LA TIERRA. ESPELEO COLOMBIA. 24 de maig. Per Jesús Fernández Auderset.
- COTIELLA, EL MAR DE PIEDRA. 30 de maig. Per Pau Pérez, Enric C. Gil i Jaume Badiella.
- LA COVA DE LES ÀNIMES, UN EXCEPCIONAL DIPÒSIT DEL NEOLÍTIC. 13 de juny. A càrrec d'Artur Cebrià i Joan Lleonart.
- CAVITATS I ESPELEOLOGIA ALS VOLTANTS DE XIVA DE MORELLA. 20 de juny. Per Jordi Sebastià i Galí.
- LA COVA DES PAS DE VALLGORNERA. 6 de juliol. Per Joaquín Pérez.

Marc Pirla, president de la SIS, amb el pastís del 50è aniversari.

- COVA URBANA DE TARRAGONA. 19 de setembre. A càrrec de Josep Lluís Almiñana i Josep M. Plana.
- EL CERRO DE LAS MOTILLAS Y SUS CUEVAS. 10 d'octubre. Film de José Aguilera, de Jerez.
- EXPLORANT LA COVA CUBERES. 24 d'octubre. Per Josep M. Victòria i Pere Cantons.
- ESPELEOÍNDIX. 7 de novembre. A càrrec de Josep M. Miñarro i Francesc Rubinat.
- ESPELEOLOGIA ALS CINC CONTINENTS. 28 de novembre. Per Montserrat Ubach i Tarrés.
- LLUMS A LA FOSCOR I LA VALL D'EBO SUBTERRÀNIA. 28 de novembre. Per Víctor Ferrer Rico.
- MÉS ENLLÀ DELS 2.000 METRES DE PROFUNDITAT AL CAUCAS. A càrrec de Sergio García-Dils de la Vega.

Avenc dels Tres, El Garraf. Foto: Tomàs Roy.

En quan a sortides col·lectives es van fer les següents:

- Del 18 al 22 d'abril (Setmana Santa). BURGOS (estada a l'alberg de Sargentos de la Lora). OJO GUAREÑA, CUEVA BASCONCILLOS, CUEVA COMPARADA I COVANEGRA.
- 1 i 2 de juny. Estada a Saravillo (Osca). CUEVA DEL CINCO DE AGOSTO.
- 6 i 7 de juliol. ACTE CENTRAL DE L'ANIVERSARI A RASQUERA (Ribera d'Ebre). Can Manxol. Conferència sobre la mallorquina Cova des Pas de Vallgornera. Pel·lícula "50 anys de la SIS", de Maria Sánchez, i el documental "L'amor no s'acaba damunt la terra", d'Ariadna Simó. Exploracions a l'avenc Sabarin i a la cova de la Rabosa.
- 19 d'octubre. COVA DE LA FONT MAJOR, a l'Espluga de Francolí.
- 1, 2 i 3 de novembre. CUEVA DE FUENTEMOLINOS, a Puras de Villafranca (Burgos).
- 10 de novembre. UN PILAR A L'AVENC DEL LLEST. Sortida feta en conjunt amb els Minyons de Terrassa.

Un pilar de 5 a l'avenc del Llest. 10 de novembre de 2019. Foto: Jose Amaya.

L'acte de clausura es va fer el dia 10 de gener de 2020, amb un sopar a la torre de Mossèn Homs, on hi assistiren quasi un centenar de persones.

Cal dir que, paral·lelament, es continuaren fent les activitats habituals de la SIS, com el 60è Curs d'Iniciació –nivell 1–, la 21a edició dels Dimarts a la Fresca, el 43è Cicle Nadalenc...

CONCURS DE FOTOGRAFIA. ANY 2019

79a EDICIÓ

El dia 18 de novembre, els membres del jurat qualificador del Concurs de Fotografia, format per Josep Mota Estrada, Vicenç Semper Jurado i Lola Vilanova García, acordaren atorgar els següents premis:

Premi Especial Àngel Casanovas a la millor col·lecció de tres fotografies amb unitat temàtica:

Lluerna I, II i III. Autor: Jordi Albareda Valldeperas.

Premi a la millor fotografia de muntanya:

1r classificat: *Ventisca.* Autor: Juan José López Azurmendi.

2n classificat: *Montserrat.* Autor Ramon Maroto.

Premi a la millor fotografia de flora i fauna:

1r classificat: *Bon appetit.* Autor: Ignasi Villarroya.

2n classificat: *Mirlo acuàtic.* Autor: Antonio Sáez.

Premi al tema lliure:

1r classificat: *Passejant.* Autor: Santi Viladrich.

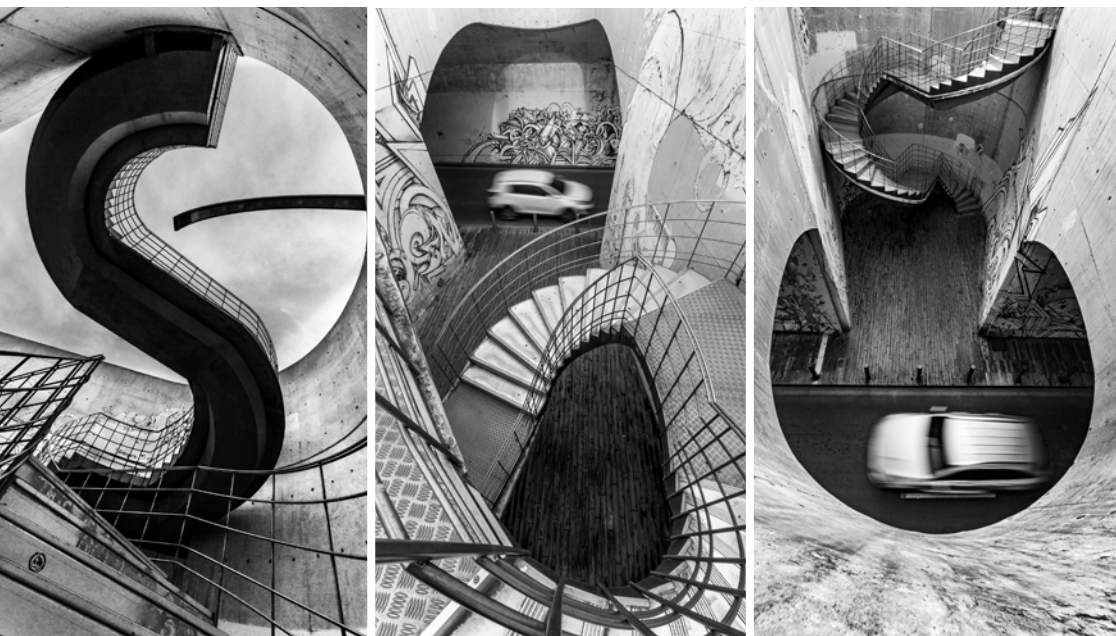
2n classificat: *L'aurora més buscada.* Autor: Sergi Boixader.

Premi primer classificat soci del CET:

Omega 1. Autor: Xavier Martínez.

Ventisca. Foto: Juan José López Azurmendi.

Lluerna I, II i III. Fotos: Jordi Albareda.

Montserrat. Foto: Ramon Maroto.

Bon appetit. Foto: Ignasi Villarroya.

Mirlo acuático. Foto: Antonio Sáez.

Passejant. Foto: Santi Viladrich.

L'aurora més buscada. Foto: Sergi Boixader.

Omega 1. Foto: Xavier Martínez.

EXPOSICIONS DE L'ANY 2019 A LA SALA D'ACTES DEL CET

Gener: Evolucionant amb el temps. Joan Puig Vidal.

Febrer: Grans detalls. Francesc Muntada i Jordi Albadera.

Març: Evolucionant. Josep Guiolà.

Juliol: Ana Mª Melero.

Maig: ART7.

Abril: Col·lectiva Secció de Fotografia del CET 2019.

Juny: Diàlegs en Do Major.

Setembre: Tocats pel·lolet. Secció de Ciències Naturals.

Octubre: Abstraccions i ambigüitats. Jordi Cabús.

Novembre: Mandalas. Lluís Roca.

Lliurament de premis. Concurs 2019.

FOTOGRAFIA DE VIATGES

El 10 de gener de 2019, el consoci Jordi Chamagué i Sans donà una conferència sobre Fotografia de Viatges en el marc de les Jornades de XAFA'T (Xarxa Fotogràfica de Terrassa) on hi estan adherides el CET, Amics de les Arts - JJMM, Fotoclub Terrassa i la galeria Tigo Migo. La sala del Centre s'omplí i el conferenciant va fer el deliri dels assistents ordenant idees sobre el tema i explicant anècdotes del seu tarannà.

VALLÈS DRAC RACE 2020

Un esdeveniment de rècord! Es consolida com l'esdeveniment esportiu de muntanya més gran del Vallès, registrant un creixement en el nombre final d'inscrits amb més de 1.400 participants. Mantenint el recorregut de 48 quilòmetres com la prova reina que aquest any formava part de la 1a Copa Vallesana de Trail. El guanyador va ser Pol Morell, amb un temps de 4 hores 23 minuts i 4 segons. En l'apartat femení, victòria per a la terrassenca Alba Ribera, del Monistrol Running, amb un crono de 5.53.49.

Gisela Carrión a la Vallès Drac Race 2020. Foto: Hugo del Val.

La Half Drac Trail, de 24 quilòmetres, amb sortida des de Mura, continua sent la distància preferida per a molts aficionats a les curses de muntanya. David Guarch, de la Unió Atlètica Ripollet i Tabita Caballero es van emportar el triomf. Raúl Cruz i Mireia Hernández, dels Kames Kids, van guanyar l'Esquena del Drac d'11 quilòmetres, mentre que la gran novetat, la Drac Parc de 5, va tenir com a vencedors Arnau Salvador, del CN Sabadell i Mireia Martínez, del Club Cross Matadepera.

48a CURSA POPULAR D'ESQUÍ DE MUNTANYA NÚRIA-PUIGMAL-NÚRIA (2020)

L'organització va decidir avançar un parell de setmanes la data habitual per tenir més possibilitats de gaudir de millors condicions de neu. Finalment, la data marcada va ser el dia 1 de març de 2020. Quan es va prendre la decisió, no ho sabia ningú, però aquest dia va ser 12 dies abans del confinament domiciliari que es va decretar amb motiu de la primera onada de la pandèmia del COVID-19. Si s'hagués mantingut la data tradicional, ja no hi hauria hagut NPN 2020!!!

Totalment aliens al que passaria pocs dies després a Catalunya (tot i que ja era conegut que la pandèmia estava fent els seus estralls a la Xina i a Itàlia), va arribar la data prevista amb condicions d'innivació a la Vall de Núria millors que les de l'any anterior, però tampoc per tirar coets.

De totes maneres, van ser suficients perquè es pogués recuperar l'itinerari tradicional de la cursa, des del Santuari de Núria fins el cim del Puigmal. Tot i això, per evitar un tram sense neu a la part baixa de la Coma de l'Embut, es va introduir una petita variant en el descens, culminant la baixada pels lloms que deixen a l'esquerra la Coma i baixen directament al Santuari, afegint un tram boscós que va ser considerat molt divertit per tots els participants.

El dissabte, dia de preparació logística i marcatge del recorregut, van haver-hi unes condicions meteorològiques òptimes, que feien pensar en un dia fantàstic l'endemà. Però el diumenge, dia de la cursa, es va llevar amb un cel molt més tapat i unes condicions meteorològiques molt més incertes. No obstant, l'equip tècnic, després d'instal·lar el control de pas del pluviòmetre i parlar amb el control de pas del cim, que hi havia passat la nit, va decidir mantenir el recorregut previst inicialment fins dalt de tot del Puigmal (2.913m), si és que les condicions no empitjoraven significativament.

Després de la reducció de la participació a la 47ª edició del 2019 per la manca de neu, al 2020 es va recuperar l'evolució ascendent del nombre de participants i, finalment van disputar la cursa 82 participants (20 equips masculins, 4 equips femenins, 13 equips mixtes, 1 individual femenina i 7 individuals masculins).

Un cop acabat l'esmorzar ofert per l'organització i el "briefing" informatiu previ a la cursa, tots els participants van expressar la seva satisfacció per poder recuperar el recorregut tradicional de manera íntegra i es van preparar per prendre la sortida, que va tenir lloc a les 9h30, amb els esquís als peus, com correspon a una cursa d'esquí de muntanya, cosa que no va ser possible l'any anterior.

La cursa es va desenvolupar sense incidències destacables, més enllà que al llarg del matí, la boira es va anar fent més espessa, fins arribar a condicions de visibilitat molt dolentes a la part alta de la cursa.

No obstant, la qualitat del marcatge realitzat per l'organització i el bon treball de tots els controls de pas i els voluntaris, va permetre que tots els participants assolissin el cim del Puigmal i tornessin sans i estalvis al Santuari sense cap incidència i havent gaudit d'una bona ascensió i un fantàstic descens, principal objectiu d'una cursa POPULAR com la Núria-Puigmal-Núria.

La bona feina de tots plegats va ser reconeguda per l'equip del Grup de Muntanya dels Mossos d'Esquadra, que ens va acompanyar durant tot el dia, per garantir la seguretat de la prova.

Un cop arribats tots els participants i recollit tot el marcatge i material emprat durant la cursa, tots junts vam gaudir del tradicional aperitiu i botifarrada, ofert per la Vall de Núria a tots els membres de la família de la NPN (corredors, acompanyants, voluntaris, ...).

Després del dinar es va procedir al també tradicional repartiment de premis i sorteig de material de muntanya, ofert pels nostres patrocinadors.

Un any més, tots els participants van agrair la feina de tots els implicats a l'organització de la NPN, que els permet gaudir d'un fantàstic dia a la muntanya, practicant l'esport que tant ens agrada.

Com sempre, hem d'expressar el nostre agraïment a la Vall de Núria i a tots els nostres

patrocinadors, per la seva col·laboració, sense la qual la nostra cursa seria impossible. I a tots els participants, que cada any ens fan confiança i són la raó de ser de la NPN.

CLASSIFICACIONS:

1a parella masculina: Martí Gorchs/Aniol Ramon – 1h 29' 32"

2a parella masculina: Isma Martínez/Renaud Alexandron – 1h 32' 42"

3a parella masculina: Bernat Pérez/Jordi Perarnau – 1h 40' 08"

1a parella femenina: Júlia Martínez/Mariona Jordana – 2h 09' 47"

2a parella femenina: Neus Cervera/Evelyne Duch – 2h 24' 28"

3a parella femenina: Neus Ordeix/Mercè Ordeix – 4h 28' 37"

1a parella mixta: Montserrat Gudayol/Sergi Reixach – 1h 58' 41"

2a parella mixta: Montserrat Barrera/Albert Contreras – 2h 04' 06"

3a parella mixta: Helena Estapé/Pol Garriga – 2h 14' 51"

Cursa Popular d'Esquí de Muntanya Núria-Puigmal. Núria 2020. Fotos: Jenni Sánchez.

CASALS “AVENTURA’T A LA MUNTANYA” 2020

El 2020 l'aventura dels Casals va començar el dilluns 22 de juny i fins el divendres 31 de juliol. Un any marcat per la Covid-19 que fins a darrera hora, l'edició penjava d'un fil.

Gràcies a l'empenta del CET, es va aconseguir la possibilitat de realitzar els Casals a les instal·lacions de l'Institut Montserrat Roig. Una edició amb un centenar d'alumnes que van realitzar gairebé el 100% de les activitats a l'aire lliure per recomanacions del moment en el que es trobava el territori. Finalment 5 setmanes sense casos positius de Covid, van reafirmar la gran tasca dels monitors i monitores fent complir els protocols higiènics.

Casal 2020. Foto: Cristina Riera.

COLÒNIES DEL CET

Nou projecte del Centre, les Colònies del CET 2020.

Organitzades per l'equip de monitors i monitores d'Encetem Aventures, vam realitzar la primera edició d'aquestes estades esportives.

Dues setmanes d'activitats programades per als nens i nenes nascuts entre els anys 2006 i 2011 i que es va dur a terme entre els dies 7 i 17 de juliol (ambdós inclosos) a la casa de colònies la Farga del Montseny i el seu entorn. Aquesta experiència pretén consolidar-se a l'entitat i apropar els participants al lleure i al medi natural combinant la pràctica de l'excursionisme i activitats esportives relacionades amb la descoberta del patrimoni natural i cultural del territori. Van participar 30 alumnes que de ben segur repetiran!

Colònies 2020.

72è CAMPAMENT SOCIAL D'ALTA MUNTANYA (2020)

Aquesta vegada, el Campament Social d'Alta Muntanya es va instal·lar al càmping Les Bordes, a l'Alta Ribagorça, situat entre El Pont de Suert i Vilaller. Es va realitzar del 2 al 16 d'agost.

Càmping Les Bordes. El Pont de Suert.

Campament a l'Alta Ribagorça. Foto: Jordi Albareda.

EXPOSICIONS DE L'ANY 2020 A LA SALA D'ACTES DEL CET

Gener. DECORACIÓ DEL PAPER. Fermí Beltran.

Febrer. RETRATS MOLT ANIMALS. Carolina Estrada.

Març. DEL MONTSERRAT AL SANT LLORENÇ. Josep Ma. Escoda.

Octubre. NÚVOLS DE TERRASSA ESTANT. Antoni Comellas.

Novembre. EMOTIVA 2020. Vicenç Villatoro Carpio.

Desembre. FALSA LETARGIA. Jenni Sánchez.

The image shows the interior of a cave. The ceiling is covered with numerous stalactites of varying lengths and thicknesses, some appearing as thin, delicate strands and others as thicker, more substantial formations. The walls and floor are composed of dark, textured rock. A prominent feature is a large, columnar rock formation on the right side, characterized by vertical ridges and grooves, resembling a scalloped or ribbed texture. The lighting is warm and focused, highlighting the intricate details of the cave's geology.

Centre Excursionista
de Terrassa

centre@ce-terrassa.cat
www.ce-terrassa.cat

